

“ओमसतियाको शान :
सुन्दर, शान्त, समृद्ध गाउँपालिका हाम्रो अभियान”

दोस्रो आवधिक विकास योजना

(आ.व. २०८१/८२ - २०८५/८६)

ओमसतिया गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

रुपन्देही, लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

योजनाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

३.१ पृष्ठभूमि

आवधिक विकास योजनाको सार भनेको वर्तमानको वस्तुस्थितिको जगमा उभिएर भविष्यको सुन्दर र समृद्ध चित्र कोर्नु हो। परिच्छेद २ मा गरिएको गाउँपालिकाको विस्तृत वस्तुस्थिति विश्लेषण र विद्यमान समस्या तथा चुनौतीहरूको पहिचानपछि, यो परिच्छेदले ओमसतिया गाउँपालिका आगामी पाँच वर्षमा कहाँ पुग्ने र त्यसका लागि कुन बाटो अपनाउने भन्ने कुराको निक्काल गर्दछ।

विकास एक निरन्तर प्रक्रिया भएकाले यस योजनाले पहिलो आवधिक योजनाका अधुरा कार्यहरूलाई पूर्णता दिँदै नवीन र रूपान्तरणकारी सोचलाई आत्मसात् गरेको छ। यो खण्ड तर्जुमा गर्दा नेपालको संविधानले निर्दिष्ट गरेका राज्यका निर्देशक सिद्धान्तहरू, सोहीँ राष्ट्रिय योजनाको मार्गदर्शन, लुम्बिनी प्रदेश सरकारको आवधिक योजना र संयुक्त राष्ट्र संघले तय गरेका दिगो विकास लक्ष्य (SDGs) लाई मुख्य आधार मानिएको छ।

ओमसतियाको विकासको मार्गचित्र तयार गर्दा यस क्षेत्रको विशिष्ट भौगोलिक पहिचान-"व्यावसायिक कृषि र बढ्दो औद्योगिकरणको संगम" लाई विशेष ध्यान दिइएको छ। योजनालाई केवल दस्तावेजमा सीमित नगरी कार्यान्वयनयोग्य बनाउनका लागि **सोच (Vision)**, **लक्ष्य (Goal)**, **उद्देश्य (Objectives)** र **रणनीति (Strategies)** को एक स्पष्ट शृङ्खला (Hierarchy) तयार गरिएको छ। यसले गाउँपालिकाको स्रोत र साधनलाई छरिनबाट जोगाउँदै उच्च प्रतिफल दिने रणनीतिक क्षेत्रहरूमा केन्द्रित गर्न दिशाबोध गर्नेछ।

यस परिच्छेदमा प्रस्तुत गरिएको "सोच" ले गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सपनालाई प्रतिबिम्बित गर्दछ भने "लक्ष्य र उद्देश्य" ले आगामी पाँच वर्षभित्र हासिल गरिने ठोस नतिजाहरूलाई सुनिश्चित गर्दछ। यी लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न अपनाइने "रणनीति र कार्यनीतिहरू" ले पालिकाको कार्यशैली र प्राथमिकतालाई स्पष्ट पार्नेछन्, जसले गर्दा ओमसतियालाई एक आत्मनिर्भर, सुशासित र समृद्ध स्थानीय तहको रूपमा स्थापित गर्न सकियोस्।

३.२ प्रमुख समस्या र चुनौती

ओमसतिया गाउँपालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि विद्यमान समस्याहरूको पहिचान र ती समस्याहरूलाई समाधान गर्ने क्रममा आइपर्ने चुनौतीहरूको विश्लेषण गर्नु अनिवार्य छ। वस्तुस्थिति विश्लेषण र सरोकारवालाहरूसँगको परामर्शबाट प्राप्त मुख्य समस्या र चुनौतीहरू निम्न बमोजिम रहेका छन्:

३.२.१ प्रमुख समस्याहरू

क) आर्थिक तथा कृषि क्षेत्र:

१. **कृषिको परम्परागत स्वरूप:** व्यावसायिक कृषिको प्रयास भए तापनि अझै धेरै किसानहरू निर्वाहमुखी खेतीमा निर्भर रहनु र खेतीमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग न्यून हुनु।
२. **सिँचाइको अभाव:** वर्षायाममा रोहिणी नदीको भर पर्नुपर्ने र हिउँदमा भूमिगत सिँचाइका लागि आवश्यक विद्युत तथा पूर्वाधारको पर्याप्त विस्तार नहुनु।
३. **जमिनको खण्डीकरण:** तीव्र रूपमा भइरहेको अव्यवस्थित प्लटिङले गर्दा खेतीयोग्य जमिन घट्दै जानु र उत्पादनमा हास आउनु।

ख) भौतिक पूर्वाधार क्षेत्र:

१. **ढल निकास र डुबान:** बजार क्षेत्र र सघन वस्तीहरूमा ढल निकासको उचित व्यवस्था नहुँदा वर्षायाममा सडक र घरहरू डुबानमा पर्ने समस्या।
२. **अपूर्ण सडक सञ्जाल:** भित्री वस्तीहरू जोड्ने धेरै सडकहरू अझै कच्ची रहनु र भएका सडकहरूको पनि गुणस्तरीय मर्मत सम्भार नहुनु।
३. **फोहोरमैला व्यवस्थापन:** ठोस फोहोरमैला विसर्जनका लागि निश्चित 'ल्याण्डफिल साइट' को अभावमा जथाभावी फोहोर फाल्ने प्रवृत्ति।

ग) सामाजिक तथा वातावरणीय क्षेत्र:

१. **स्वास्थ्य र शिक्षामा गुणस्तरको कमी:** स्वास्थ्य संस्थाहरूमा विशेषज्ञ सेवा र विद्यालयहरूमा प्राविधिक शिक्षाको पहुँच कम हुनु।
२. **औद्योगिक प्रदूषण:** वडा नं. ६ आसपासका उद्योगहरूबाट निस्कने धुवाँ, धुलो र तरल फोहोरले जनस्वास्थ्य र वातावरणमा गम्भीर असर पुऱ्याउनु।
३. **रोहिणी नदीको कटान:** हरेक वर्ष रोहिणी नदीको बहाव परिवर्तन र कटानले गर्दा धनजन र जमिनको क्षति हुनु।

३.२.२ प्रमुख चुनौतीहरू

१. **कृषि र औद्योगिककरणको सन्तुलन:** एकातिर कृषि उत्पादन बढाउनु पर्ने र अर्कोतिर बढ्दो औद्योगिककरणलाई व्यवस्थित गर्नु पर्ने बीचको सन्तुलन कायम गर्नु।
२. **आन्तरिक स्रोत परिचालन:** संघीय र प्रदेश अनुदानमा रहेको उच्च निर्भरतालाई कम गर्दै आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरू पहिचान र परिचालन गर्नु।

३. बेरोजगारी र दक्ष जनशक्ति पलायन: स्थानीय युवाहरूलाई प्राविधिक सीप सिकाई पालिकाभिन्नै रोजगारीका अवसर सिर्जना गरी वैदेशिक रोजगारीको निर्भरता घटाउनु।
४. जलवायु परिवर्तन अनुकूलन: बढ्दो शीतलहर, खडेरी र आकस्मिक बाढी जस्ता जलवायु परिवर्तनका असरहरूसँग जुध्न सक्ने "रेजिलियन्ट" (Resilient) पूर्वाधार निर्माण गर्नु।
५. डिजिटल सुशासन: पालिकाका सबै सेवाहरूलाई पूर्ण रूपमा अनलाइन र कागजविहीन (Paperless) बनाउनका लागि आवश्यक प्राविधिक क्षमता र जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु।
६. दिगो विकास लक्ष्य (SDGs) को प्राप्ति: सीमित स्रोत र साधनका बीच सन् २०३० सम्मका विश्वव्यापी लक्ष्यहरूलाई स्थानीयकरण गरी हासिल गर्नु।

परामर्शदाताको विश्लेषण: यी समस्या र चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि नै यो दोस्रो आवधिक योजनाले "आधुनिक कृषि, हरित उद्योग र सुरक्षित पूर्वाधार" मा विशेष जोड दिनुपर्ने देखिन्छ। अबको खण्डमा हामी यी समस्या समाधानका लागि सोच र लक्ष्यहरू तय गर्नेछौं।

३.३ प्रमुख सम्भावना र अवसर

ओमसतिया गाउँपालिकामा विद्यमान समस्या र चुनौतीहरूका बाबजुद यहाँ विकासका प्रचुर सम्भावना र अवसरहरू रहेका छन्। यी सम्भावनाहरूको सही पहिचान र परिचालनले गाउँपालिकालाई आगामी ५ वर्षमा आर्थिक रूपमा सबल र समृद्ध बनाउन ठोस आधार प्रदान गर्नेछ।

३.३.१ आर्थिक तथा कृषि क्षेत्रका सम्भावना

१. व्यावसायिक कृषिको हब: यहाँको समथर र उर्वर भूमि खाद्यान्न (धान, गहुँ) सँगै व्यावसायिक तरकारी खेती, केरा खेती र मत्स्यपालनका लागि अत्यन्तै उपयुक्त छ। वडा नं. ४ र ५ लाई "कृषि औद्योगिक क्षेत्र" को रूपमा विकास गर्न सकिने ठूलो सम्भावना छ।
२. पशुपालन र दुग्ध उत्पादन: गाउँपालिकामा पशुपालनको लामो परम्परा रहेको र नजिकै बुटवल तथा भैरहवा जस्ता ठूला बजारहरू भएकाले दुग्धजन्य पदार्थ र मासु उत्पादनलाई ठूलो उद्योगको रूपमा विस्तार गर्न सकिन्छ।
३. कृषि प्रशोधन केन्द्र: स्थानीय स्तरमा उत्पादित कृषि उपजलाई ग्रेडिङ, प्याकेजिङ र प्रशोधन गरी मूल्य अभिवृद्धि (Value Addition) गर्ने साना तथा मझौला उद्योगहरूको स्थापना गर्ने अवसर छ।

३.३.२ औद्योगिक तथा व्यापारिक अवसर

१. **औद्योगिक कोरिडोरको लाभ:** भैरहवा-परासी औद्योगिक कोरिडोरको पहुँचले गर्दा यहाँ नयाँ उद्योगहरू स्थापना हुने र स्थानीय युवाहरूले रोजगारी पाउने अवसर उच्च छ।

२. **बजारको निकटता:** लुम्बिनी प्रदेशका प्रमुख शहरहरू (भैरहवा र बुटवल) सँगको निकटताले यहाँ उत्पादित वस्तु र सेवाको सहज बजारीकरण हुने सुनिश्चितता प्रदान गर्दछ।

३.३.३ भौगोलिक तथा रणनीतिक अवस्थिति

१. **गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको प्रभाव:** विमानस्थलको निकटताका कारण यहाँ होटल, रिसोर्ट र लजिस्टिक हबहरू निर्माण गरी आर्थिक गतिविधि बढाउने अवसर छ।

२. **यातायात सञ्जाल:** सिद्धार्थ राजमार्ग र हुलाकी राजमार्गको पहुँच क्षेत्रमा रहेकाले ओमसतियालाई व्यापारिक 'ट्रान्जिट पोइन्ट' का रूपमा विकास गर्न सकिन्छ।

३.३.४ प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक पर्यटन

१. **रोहिणी नदी किनार विकास:** रोहिणी नदीको किनारमा तटबन्ध निर्माण गरी "ग्रीन बेल्ट" र पार्कहरू निर्माण गरेर आन्तरिक पर्यटन तथा मनोरञ्जन स्थलको रूपमा विकास गर्न सकिन्छ।

२. **सांस्कृतिक विविधता:** थारु, मल्लाह, यादव लगायतका विभिन्न समुदायको मौलिक संस्कृति, भेषभूषा र खानालाई "होमस्टे" (Homestay) मार्फत प्रवर्द्धन गरी ग्रामीण पर्यटनको जग बसाल्न सकिन्छ।

३. **धार्मिक क्षेत्रको स्तरोन्नति:** गाउँपालिकाभिन्न रहेका स्थानीय मन्दिर र ऐतिहासिक पोखरीहरूलाई सौन्दर्यीकरण गरी पर्यटकीय गन्तव्य बनाउने सम्भावना छ।

३.३.५ सामाजिक र संस्थागत अवसर

१. **युवा जनशक्ति:** गाउँपालिकामा क्रियाशील युवाहरूको ठूलो संख्या छ। वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवाहरूसँग रहेको सीप र पूँजीलाई स्थानीय उद्यमशीलतामा लगाउन सकिने सुनौलो अवसर छ।

२. **डिजिटल रूपान्तरण:** सूचना प्रविधिको बढ्दो प्रयोगले गाउँपालिकाको सेवा प्रवाहलाई पूर्ण रूपमा डिजिटल बनाई सुशासन कायम गर्ने र नागरिकलाई छिटो सेवा दिने अवसर प्रदान गरेको छ।

३. **सङ्घीय र प्रादेशिक समन्वय:** राष्ट्रिय र प्रादेशिक योजनाहरूसँग तादाम्य मिलाई ठूला पूर्वाधार आयोजनाका लागि थप स्रोत र अनुदान भित्र्याउन सकिने राजनीतिक र प्रशासनिक अनुकूलता रहेको छ।

परामर्शदाताको निष्कर्ष: ओमसतिया गाउँपालिकामा रहेको "उर्वर भूमि, क्रियाशील युवा र रणनीतिक अवस्थिति" नै समृद्धिको मुख्य आधार हुन्। यी अवसरहरूलाई सही ढंगले सदुपयोग गर्न सकेमा ओमसतिया आगामी ५ वर्षभित्रै रूपन्देही जिल्लाको नमूना स्थानीय तहको रूपमा स्थापित हुनेछ।

ओमसतिया गाउँपालिकाको दोस्रो आवधिक विकास योजनाको **परिच्छेद ३ अन्तर्गत खण्ड ३.४: निर्देशक सिद्धान्त** को मस्यौदा तल प्रस्तुत गरिएको छ। यो खण्डले योजना कार्यान्वयनका क्रममा गाउँपालिकाले अपनाउने मूल दर्शन र मार्गनिर्देशक सिद्धान्तहरूलाई समेटेको छ।

३.४ निर्देशक सिद्धान्त

ओमसतिया गाउँपालिकाले यस दोस्रो आवधिक विकास योजनाका लक्ष्य र उद्देश्यहरू हासिल गर्नका लागि निम्न निर्देशक सिद्धान्तहरूलाई विकासको मूलमन्त्रका रूपमा अंगीकार गर्नेछ। यी सिद्धान्तहरूले योजनाको तर्जुमा, कार्यान्वयन, र अनुगमनको चरणमा मार्गदर्शन प्रदान गर्नेछन्:

३.४.१ व्यवस्थित भू-उपयोग र योजनाबद्ध विकास

गाउँपालिकाको तीव्र शहरीकरण र जमिनको खण्डीकरणलाई मध्यनजर गर्दै "भू-उपयोग नीति" लाई कडाइका साथ पालना गरिनेछ। खेतीयोग्य जमिनको संरक्षण गर्दै औद्योगिक, आवासीय र सार्वजनिक क्षेत्रको स्पष्ट वर्गीकरण गरी सन्तुलित भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा जोड दिइनेछ।

३.४.२ सामाजिक न्याय र समन्यायिक समावेशीकरण

"कोही पनि नछुटुन्" (Leave No One Behind) भन्ने दिगो विकासको मर्म अनुरूप समाजका पछाडि पारिएका वर्ग, जाति, लिंग (महिला, दलित, मल्लाह, लोध, थारु समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अल्पसङ्ख्यक) को योजना प्रक्रियामा अर्थपूर्ण सहभागिता र विकासको प्रतिफलमा समान पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ।

३.४.३ दिगो र हरित विकास

प्राकृतिक स्रोतको दोहन नगरी भावी पुस्ताको आवश्यकतालाई समेत ध्यानमा राखेर विकासका गतिविधिहरू सञ्चालन गरिनेछ। रोहिणी नदी जस्ता प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण र औद्योगिक प्रदूषण नियन्त्रण गर्दै "हरित ओमसतिया" को अवधारणालाई मूर्त रूप दिइनेछ।

३.४.४ आर्थिक आत्मनिर्भरता र उत्पादनमुखी अर्थतन्त्र

अनुदानमा आधारित विकासको सट्टा आन्तरिक स्रोतको पहिचान, परिचालन र उत्पादनमा आधारित अर्थतन्त्रको निर्माण गरिनेछ। कृषिलाई उद्योगसँग जोड्ने (Value Chain) र स्थानीय युवाहरूलाई उद्यमी बनाउने कार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ।

३.४.५ डिजिटल सुशासन र पारदर्शिता

प्रविधिलाई सेवा प्रवाहको मेरुदण्ड बनाइनेछ। "पेपरलेस" र "फेसलेस" सेवा मार्फत भ्रष्टाचार शून्य सहनशीलता कायम गर्दै गाउँपालिकाका हरेक निर्णय र खर्चलाई पारदर्शी, जवाफदेही र नागरिक केन्द्रित बनाइनेछ।

३.४.६ सहकार्य, समन्वय र सहअस्तित्व

विकासका लागि संघ, प्रदेश, निजी क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था र विकास साझेदारहरूसँग निरन्तर समन्वय र सहकार्य गरिनेछ। स्थानीय स्तरमा रहेका सामुदायिक संस्थाहरू र नागरिक समाजलाई विकासको साझेदारको रूपमा परिचालन गरिनेछ।

३.४.७ विपद उत्थानशीलता र जलवायु अनुकूलन

जलवायु परिवर्तनका असरहरू (बाढी, शीतलहर, खडेरी) सँग जुध्न सक्ने सुरक्षित पूर्वाधार निर्माण र समुदायको उत्थानशीलता (Resilience) अभिवृद्धि गर्ने कार्यलाई हरेक विकास योजनाको अभिन्न अंग बनाइनेछ।

परामर्शदाताको विश्लेषण: यी निर्देशक सिद्धान्तहरूले ओमसतिया गाउँपालिकालाई केवल भौतिक निर्माणमा मात्र सीमित नराखी एक न्यायपूर्ण र सुशासित स्थानीय तहको रूपमा विकास गर्न आधार प्रदान गर्नेछन्। विशेष गरी "व्यवस्थित भू-उपयोग" र "डिजिटल सुशासन" ओमसतियाको वर्तमान आवश्यकताका दृष्टिले निकै महत्त्वपूर्ण छन्।

३.५ दीर्घकालीन सोच (Vision)

दीर्घकालीन सोचले गाउँपालिकाले भविष्यमा पुग्न चाहेको गन्तव्यलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ। पहिलो योजनाको "सुन्दर, शान्त र समृद्ध" को मर्मलाई आत्मसात् गर्दै दोस्रो योजनाका लागि निम्न सोच तय गरिएको छ:

"आधुनिक कृषि, व्यवस्थित उद्योग र सुशासित ओमसतिया: समृद्धिको आधार, सुखी नागरिकको अधिकार"

(यो सोचले ओमसतियाको मुख्य शक्ति-कृषि र उद्योगलाई विकासको संवाहक मान्दै सुशासन मार्फत नागरिकको सुख सुनिश्चित गर्ने संकल्प गर्दछ।)

३.६ लक्ष्य (Goal)

यस आवधिक योजनाको मुख्य लक्ष्य आगामी पाँच वर्षभित्र ओमसतिया गाउँपालिकालाई एक आत्मनिर्भर, उद्यमशील र मानव विकास सूचकाङ्कमा अग्रणी स्थानीय तहको रूपमा स्थापित गर्नु हो। यसका प्रमुख लक्ष्यहरू निम्न छन्:

१. **आर्थिक लक्ष्य:** गाउँपालिकाको औसत पारिवारिक आयमा उल्लेख्य वृद्धि गरी स्थानीय स्तरमै रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्ने।
२. **सामाजिक लक्ष्य:** गुणस्तरीय शिक्षा र विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवामा सबै नागरिकको समन्यायिक पहुँच सुनिश्चित गर्ने।
३. **पूर्वाधार लक्ष्य:** दिगो, जलवायु अनुकूलित र सुरक्षित भौतिक पूर्वाधारको सञ्जाललाई पूर्णता दिने।
४. **वातावरणीय लक्ष्य:** रोहिणी नदीको व्यवस्थापन र औद्योगिक प्रदूषण नियन्त्रण गरी पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्ने।
५. **सुशासन लक्ष्य:** प्रविधिमा आधारित पारदर्शी र छिटोछरितो सेवा प्रवाह मार्फत जनसन्तुष्टि अभिवृद्धि गर्ने।

३.७ उद्देश्यहरू (Objectives)

निर्धारित लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न विषयगत क्षेत्र अनुसार निम्न उद्देश्यहरू तय गरिएका छन्:

३.७.१ आर्थिक विकास तर्फ

- परम्परागत कृषिलाई यान्त्रीकरण र व्यवसायीकरण गरी उत्पादन र उत्पादकत्व दोब्बर बनाउने।
- कृषिलाई उद्योगसँग जोड्न "कृषि प्रशोधन केन्द्र" र "कोल्ड स्टोर" को स्थापना गर्ने।
- साना तथा मझौला उद्यमशीलता मार्फत युवा र महिलाहरूको स्वरोजगारीमा वृद्धि गर्ने।

३.७.२ सामाजिक विकास तर्फ

- सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर सुधार गरी प्राविधिक शिक्षाको विस्तार गर्ने।
- स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दक्ष जनशक्ति र उपकरण थप गरी आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई प्रभावकारी बनाउने।
- लक्षित वर्ग (दलित, मल्लाह, लोध, थारु र अपाङ्गता भएका व्यक्ति) को सामाजिक-आर्थिक सशक्तीकरण गर्ने।

३.७.३ भौतिक पूर्वाधार विकास तर्फ

- गाउँपालिकाका मुख्य र सहायक सडकहरूको स्तरोन्नति गरी बाह्रै महिना यातायात चल्ने बनाउने।
- "एक घर, एक धारा" अभियानलाई पूर्णता दिई शुद्ध खानेपानीको व्यवस्था गर्ने।
- सिँचाइका लागि भूमिगत जलश्रोतको अधिकतम उपयोग गर्दै विद्युतीकरणमा जोड दिने।

३.७.४ वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन तर्फ

- रोहिणी नदीको दिगो तटबन्ध र बायो-इन्जिनियरिङ मार्फत बाढी तथा कटान नियन्त्रण गर्ने।
- फोहोरमैलाको वैज्ञानिक व्यवस्थापनका लागि 'ल्याण्डफिल साइट' र प्रशोधन केन्द्र निर्माण गर्ने।
- औद्योगिक क्षेत्रमा प्रदूषण मापदण्डको पालना गराई "हरित कोरिडोर" को विकास गर्ने।

३.७.५ सुशासन तथा संस्थागत विकास तर्फ

- गाउँपालिकाका सबै सेवाहरूलाई "डिजिटल प्ल्याटफर्म" मा आबद्ध गरी कागजविहीन (Paperless) बनाउने।
- आन्तरिक राजस्वको दायरा विस्तार गरी वित्तीय स्वायत्तता र पारदर्शिता कायम गर्ने।
- न्यायिक समितिको क्षमता विकास गरी स्थानीय विवादको प्रभावकारी समाधान गर्ने।

परामर्शदाताको विश्लेषण: यी सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरूले ओमसतियालाई आगामी ५ वर्षमा रूपान्तरण गर्न स्पष्ट मार्गचित्र प्रदान गर्दछन्। विशेष गरी **कृषि-उद्योग समन्वय र डिजिटल सुशासन**लाई यस योजनाको मुटु (Core) मानिएको छ।

३.८ परिमाणात्मक लक्ष्य (Quantitative Targets)

यस आवधिक योजनाले तय गरेका सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरू प्राप्तिका लागि आगामी पाँच वर्ष (आ.व. २०८२/८३-२०८६/८७) भित्र हासिल गरिने मुख्य परिमाणात्मक लक्ष्यहरूलाई निम्न बमोजिम निर्धारण गरिएको छ। यी लक्ष्यहरूले गाउँपालिकाको विकासको गतिलाई मापन गर्न आधार प्रदान गर्नेछन्।

३.८.१ आर्थिक विकास क्षेत्र

सि.नं.	सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था (अनुमानित)	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
१	प्रमुख खाद्यान्न बाली (धान/गहुँ) को उत्पादकत्व	३.५ मे.टन प्रति हेक्टर	५.० मे.टन प्रति हेक्टर
२	व्यावसायिक तरकारी खेती विस्तार	[X] हेक्टर	४०% वृद्धि
३	व्यावसायिक पशुपालन (दुग्ध उत्पादन)	[X] लिटर/दिन	५०% वृद्धि
४	स्थानीय स्तरमा सिर्जित रोजगारी (संख्या)	[X]	वार्षिक ५०० जना थप
५	गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या	[X]%	५% बिन्दुले घटाउने

३.८.२ सामाजिक विकास क्षेत्र

सि.नं.	सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
६	कुल साक्षरता दर (५ वर्ष माथि)	[X]%	९८%
७	विद्यालय भर्ना दर (आधारभूत तह)	९६%	१००%
८	संस्थागत प्रसूति सेवा (Institutional Delivery)	[X]%	१००%
९	पूर्ण खोप पाउने बालबालिका	९५%	१००%
१०	विद्यालय छाड्ने दर (Drop-out rate)	[X]%	१% भन्दा कम

३.८.३ भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्र

सि.नं.	सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
११	कालोपत्रे सडकको लम्बाई	[X] कि.मी.	थप ५० कि.मी.
१२	पाइप प्रणालीबाट सुरक्षित खानेपानी पहुँच	[X]%	९५% घरधुरी
१३	बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा पुगेको जमिन	[X]%	७५%
१४	पक्की पुल तथा पुलेसा निर्माण (संख्या)	-	थप १० वटा
१५	आफ्नै भवन भएका वडा कार्यालयहरू	५ वटा	६ वटै वडा

३.८.४ वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र

सि.नं.	सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
१६	वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र/संख्या	-	वार्षिक ५०,००० बिरुवा
१७	रोहिणी नदी तटबन्ध निर्माण (लम्बाई)	[X] मि.	थप ५,००० मिटर
१८	वैज्ञानिक फोहोर व्यवस्थापन केन्द्र (संख्या)	०	१ वटा (प्रशोधन सहित)
१९	नवीकरणीय ऊर्जा (सोलार/बायोग्यास) प्रयोग	[X]%	२०% घरधुरी

३.८.५ सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्र

सि.नं.	सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
२०	डिजिटल नागरिक बडापत्र र अनलाइन सेवा	आंशिक	१००% वडा र सेवामा
२१	आन्तरिक राजस्व परिचालन (वार्षिक वृद्धि)	-	वार्षिक १५% वृद्धि
२२	बेरुजु प्रतिशत (कुल बजेटको)	[X]%	१% भन्दा कम

२३	न्यायिक समितिबाट समाधान भएका उजुरी	६०%	९०%
----	------------------------------------	-----	-----

३.९ रणनीति र कार्यनीति (Strategy and Working Policy)

निर्धारित लक्ष्य र परिमाणात्मक सूचकहरू हासिल गर्न ओमसतिया गाउँपालिकाले आगामी पाँच वर्षका लागि निम्न बमोजिमका रणनीति र कार्यनीतिहरू अवलम्बन गर्नेछः

३.९.१ आर्थिक विकास क्षेत्र (कृषि, उद्योग र पर्यटन)

रणनीति १: कृषिको व्यवसायीकरण, आधुनिकीकरण र मूल्य शृङ्खला (Value Chain) विकास गर्ने।

- **कार्यनीति १:** कृषि जोन (वडा ४ र ५) मा चकलाबन्दीलाई प्रोत्साहन गरी सामूहिक र करार खेती प्रणाली लागू गरिनेछ।
- **कार्यनीति २:** उत्पादित कृषि उपजको सङ्कलन, ग्रेडिङ र प्रशोधनका लागि "कृषि औद्योगिक ग्राम" र शीतभण्डार (Cold Store) को निर्माण गरिनेछ।
- **कार्यनीति ३:** "एक वडा, एक विशिष्ट उत्पादन" को अवधारणालाई प्रभावकारी बनाइनेछ र स्थानीय उत्पादनको ब्रान्डिङ गरिनेछ।

रणनीति २: लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गरी औद्योगिक विकास र रोजगारी प्रवर्द्धन गर्ने।

- **कार्यनीति १:** औद्योगिक क्षेत्र (विशेष गरी वडा ६) मा आवश्यक पूर्वाधार (बिजुली, सडक, ढल) को सुनिश्चितता गरी निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गरिनेछ।
- **कार्यनीति २:** युवा स्वरोजगारीका लागि "पालिका-उद्योग साझेदारी" कार्यक्रम मार्फत सीपमूलक तालिम र रोजगारीको ग्यारेन्टी गरिनेछ।

३.९.२ सामाजिक विकास क्षेत्र (शिक्षा र स्वास्थ्य)

रणनीति १: शैक्षिक गुणस्तर सुधार र प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाईमा जोड दिने।

- **कार्यनीति १:** सामुदायिक विद्यालयहरूलाई 'स्मार्ट स्कूल' को रूपमा विकास गरी आईसीटी (ICT) प्रयोगशाला र इन्टरनेटको पहुँच पुऱ्याइनेछ।
- **कार्यनीति २:** स्थानीय बजारको माग अनुसारको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विस्तार गर्न प्राविधिक शिक्षालयको सुदृढीकरण गरिनेछ।

रणनीति २: विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवामा पहुँच र पोषणयुक्त समाज निर्माण गर्ने।

- **कार्यनीति १:** गाउँपालिका स्तरीय अस्पतालमा प्रयोगशाला, भिडियो एक्सरे र विशेषज्ञ चिकित्सकको सेवा सुनिश्चित गरिनेछ।
- **कार्यनीति २:** आमा र बालबालिकाको पोषण सुधारका लागि "पालिका प्रमुख सुत्केरी भेटघाट" र पोषण भत्ता कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाइनेछ।

३.९.३ भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्र

रणनीति १: दिगो, गुणस्तरीय र सन्तुलित पूर्वाधार निर्माण गर्ने।

- **कार्यनीति १:** गाउँपालिकाका मुख्य सडकहरूलाई कालोपत्रे र भित्री सडकहरूलाई बाह्रै महिना चल्ने गरी स्तरोन्नति गरिनेछ।
- **कार्यनीति २:** "एक घर, एक धारा" को लक्ष्य पूरा गर्न ठूला खानेपानी आयोजना र ओभरहेड ट्याङ्की निर्माणलाई तीव्रता दिइनेछ।
- **कार्यनीति ३:** सिँचाइ सुविधा विस्तारका लागि डिप-ट्युबेल र सौर्य ऊर्जामा आधारित पम्पिङ प्रणालीमा अनुदान दिइनेछ।

३.९.४ वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र

रणनीति १: विपद उत्थानशील समुदाय र वातावरणमैत्री विकास प्रवर्द्धन गर्ने।

- **कार्यनीति १:** रोहिणी नदीको कटान रोक्न बायो-इन्जिनियरिङ सहितको दिगो तटबन्ध निर्माण गरी नदी किनारमा "हरित पेटी" (Green Belt) विकास गरिनेछ।
- **कार्यनीति २:** "फोहोरबाट मोहर" उत्पादन गर्ने नीति अनुरूप फोहोरको वर्गीकरण र प्रशोधन केन्द्र सञ्चालन गरिनेछ।
- **कार्यनीति ३:** औद्योगिक क्षेत्रबाट हुने प्रदूषण मापदण्ड अनुगमन गरी 'प्रदूषकले तिर्ने' (Polluter Pays Principle) सिद्धान्त लागू गरिनेछ।

३.९.५ सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्र

रणनीति १: प्रविधिमा आधारित सुशासित र पारदर्शी प्रशासन सञ्चालन गर्ने।

- **कार्यनीति १:** गाउँपालिका र वडाका सबै सेवाहरूलाई 'पेपरलेस' बनाई अनलाइन सिफारिस र ई-पेमेन्ट प्रणाली पूर्ण रूपमा लागू गरिनेछ।

- **कार्यनीति २:** आन्तरिक राजस्व वृद्धि गर्न 'एकीकृत सम्पत्ति कर' र करको दायरा विस्तार सम्बन्धी वैज्ञानिक प्रणाली अवलम्बन गरिनेछ।
- **कार्यनीति ३:** टोल विकास संस्थाहरूलाई सक्रिय बनाई योजना कार्यान्वयनमा जनसहभागिता र सार्वजनिक सुनुवाइलाई अनिवार्य गरिनेछ।

परामर्शदाताको विश्लेषण: यी रणनीतिहरूले ओमसतियाको दोस्रो आवधिक योजनालाई केवल निर्माणमुखी मात्र नभई "नतिजामुखी र दिगो" बनाउन मद्दत गर्नेछन्। विशेष गरी रोहिणी नदीको जोखिम व्यवस्थापन र औद्योगिक क्षेत्रको प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी कार्यनीतिहरूले वातावरण संरक्षणमा ठूलो टेवा पुऱ्याउनेछन्।

३.१० लगानी, स्रोत, अनुमान र बाँडफाँड

आवधिक योजनाले निर्धारण गरेका लक्ष्य र रणनीतिहरूलाई मूर्त रूप दिन पर्याप्त वित्तीय स्रोतको व्यवस्था र त्यसको कुशल व्यवस्थापन अपरिहार्य हुन्छ। यस खण्डले आगामी पाँच वर्षको लागि आवश्यक पर्ने अनुमानित बजेट र सो बजेट जुटाउने स्रोतहरूको प्रक्षेपण गर्दछ।

३.१०.१ कुल लगानी अनुमान (Total Investment Estimation)

ओमसतिया गाउँपालिकाको दोस्रो आवधिक योजनाका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न आगामी पाँच वर्षमा कुल अक्षरूपी [अनुमानित कुल बजेट रु. XXXXXXXXXXXXXXXX] लगानी हुने अनुमान गरिएको छ। यो अनुमानलाई वार्षिक बजेट वृद्धिदर र संघीय तथा प्रदेश सरकारको वित्तीय हस्तान्तरणको प्रवृत्तिलाई आधार मानी तयार गरिएको छ।

३.१०.२ वित्तीय स्रोतको प्रक्षेपण (Financial Source Projection)

योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने रकम निम्न स्रोतहरूबाट जुटाइनेछ:

१. **आन्तरिक राजस्व:** गाउँपालिकाको आफ्नै स्रोतबाट सङ्कलन हुने कर, सेवा शुल्क र दस्तुर। (यसलाई वार्षिक १५% ले वृद्धि गर्ने लक्ष्य राखिएको छ)।
२. **वित्तीय हस्तान्तरण (संघ र प्रदेश):** संघीय र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, सम्पूरक अनुदान र विशेष अनुदान।
३. **राजस्व बाँडफाँड:** मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क र प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टीबाट प्राप्त हुने हिस्सा।

४. सहकार्य र साझेदारी: गैरसरकारी संस्था, विकास साझेदार र निजी क्षेत्रसँगको साझेदारीमा सञ्चालन हुने आयोजनाहरू।

५. जनसहभागिता: भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा स्थानीय समुदायबाट हुने श्रमदान वा नगद योगदान।

३.१०.३ विषयगत क्षेत्रगत बजेट बाँडफाँड (Sectoral Allocation)

योजनाको प्राथमिकताका आधारमा कुल बजेटलाई निम्न बमोजिमका क्षेत्रहरूमा बाँडफाँड गरिनेछ:

सि.नं.	विषयगत क्षेत्र (Thematic Sectors)	अनुमानित बजेट प्रतिशत (%)	मुख्य प्राथमिकता
१	आर्थिक विकास	३०%	आधुनिक कृषि, उद्योग र पर्यटन
२	सामाजिक विकास	२५%	शिक्षा, स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षा
३	भौतिक पूर्वाधार	३०%	सडक, सिँचाइ र खानेपानी
४	वन, वातावरण र विपद	१०%	रोहिणी तटबन्ध र फोहोर व्यवस्थापन
५	सुशासन र संस्थागत	५%	डिजिटल सेवा र क्षमता विकास
कुल		१००%	

३.१०.४ लगानीको प्राथमिकता र परिचालन रणनीति

१. उच्च प्रतिफल दिने आयोजना: रोजगारी सिर्जना गर्ने र उत्पादन बढाउने (कृषि र उद्योग) क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गरिनेछ।
२. वित्तीय अनुशासन: मध्यमकालीन खर्च संरचना (MTEF) सँग आवधिक योजनालाई आबद्ध गरी बजेट खर्चमा पारदर्शिता र प्रभावकारिता कायम गरिनेछ।
३. राजस्वको दायरा विस्तार: करको दरभन्दा पनि करको दायरा विस्तार गरी आन्तरिक आय बढाउने नीति लिइनेछ।
४. क्षेत्रगत सन्तुलन: ६ वटै वडाहरूको विकासको अवस्था र आवश्यकताका आधारमा बजेटको समन्यायिक वितरण गरिनेछ।

परामर्शदाताको सुझाव:

बजेटको यो प्रक्षेपण संघीय सरकारको 'मध्यमकालीन खर्च संरचना' र 'राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग' को मार्गदर्शन अनुसार वार्षिक रूपमा परिमार्जन हुनुपर्छ। ओमसतियाले अबको ५ वर्षमा "सशर्त अनुदान" मा रहेको निर्भरता घटाउँदै "आन्तरिक राजस्व" र "समपूरक अनुदान" मा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ।

परिच्छेद ४: आर्थिक विकास क्षेत्र

४.१ आर्थिक क्षेत्र

आर्थिक क्षेत्र ओमसतिया गाउँपालिकाको समृद्धिको मुख्य इन्जिन हो। यस क्षेत्र अन्तर्गत कृषि, पशुपालन, उद्योग, पर्यटन, र सहकारीलाई एकीकृत रूपमा विकास गर्ने रणनीति लिइएको छ। आगामी पाँच वर्षमा स्थानीय स्रोत र साधनको अधिकतम उपयोग गरी नागरिकको प्रतिव्यक्ति आयमा वृद्धि गर्ने र बेरोजगारी न्यूनीकरण गर्ने लक्ष्य यस खण्डले राखेको छ।

४.१.१ कृषि तथा पशुपालन

ओमसतियाको अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड कृषि हो। यस योजनाले परम्परागत र निर्वाहमुखी खेती प्रणालीलाई विस्थापित गरी आधुनिक, व्यावसायिक र यन्त्रीकरणमा आधारित कृषि प्रणालीलाई प्रवर्द्धन गर्ने नीति लिएको छ। वडा नं. ४ र ५ लाई विशेष धान र गहुँको पकेट क्षेत्रका रूपमा विकास गरिनेछ भने वडा नं. १ र २ मा व्यावसायिक तरकारी र फलफूल खेतीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। सिँचाइको समस्या समाधानका लागि डिप-ट्युबेल र सौर्य ऊर्जामा आधारित सिँचाइ प्रणालीमा लगानी बढाइनेछ। पशुपालनतर्फ दुग्ध उत्पादन र मासुमा आत्मनिर्भर बन्नका लागि नश्ल सुधार, घाँस खेती र पशु बीमा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाइनेछ। कृषकहरूलाई समयमै उन्नत बीउ र मलको सुनिश्चितता गर्न "कृषि उत्पादन केन्द्र" र उत्पादित वस्तुको उचित मूल्यका लागि "कोल्ड स्टोर" तथा "कृषि हाटबजार" को व्यवस्था गरिनेछ।

४.१.२ उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति

औद्योगिक कोरिडोरको सामिप्यतालाई अवसरका रूपमा लिँदै ओमसतियालाई लगानीमैत्री गाउँपालिका बनाइनेछ। वडा नं. ६ र मुख्य सडक आसपासका क्षेत्रमा वातावरणमैत्री उद्योगहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। साना तथा मझौला उद्योग (SMEs) को स्थापना मार्फत स्थानीय कच्चा पदार्थको प्रशोधन गरी "भ्यालु चेन" विकास गरिनेछ। विशेष गरी कृषिमा आधारित उद्योगहरू (जस्तै: चामल मिल, तेल मिल, र तरकारी

प्रशोधन) लाई कर छुट र पूर्वाधारमा सहूलियत दिने नीति लिइनेछ। वाणिज्य क्षेत्रतर्फ स्थानीय बजारहरूको स्तरोन्नति गर्दै उपभोक्ताको हित संरक्षण र अत्यावश्यक वस्तुको सहज आपूर्तिका लागि प्रभावकारी अनुगमन संयन्त्र बनाइनेछ। "पालिका-उद्योग साझेदारी" मार्फत स्थानीय युवाहरूलाई औद्योगिक सीप प्रदान गरी श्रम बजारमा जोड्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ।

४.१.३ पर्यटन तथा सांस्कृतिक सम्पदा

लुम्बिनी र देवदहको निकटतालाई ओमसतियाको पर्यटन विकासको मुख्य आधार मानिनेछ। गाउँपालिका भित्र रहेका ऐतिहासिक पोखरी, मन्दिर र सांस्कृतिक स्थलहरूको जीर्णोद्धार गरी पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा विकास गरिनेछ। रोहिणी नदीको तटीय क्षेत्रमा पार्क र मनोरञ्जन स्थलहरू निर्माण गरी आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धन गरिनेछ। यहाँका थारु, मल्लाह र यादव समुदायको मौलिक कला र संस्कृतिलाई पर्यटकीय आकर्षणका रूपमा विकास गर्न "होमस्टे" (Homestay) कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। पर्यटनलाई आर्थिक उपार्जनसँग जोड्न स्थानीय हस्तकला र परम्परागत सीपलाई आधुनिक बजारसँग जोड्ने कार्यलाई यस योजनाले विशेष महत्त्व दिएको छ।

४.१.४ सहकारी तथा वित्तीय संस्था

वित्तीय पहुँच र ग्रामीण पूँजी परिचालनका लागि सहकारी क्षेत्रलाई विकासको बलियो साझेदार बनाइनेछ। गाउँपालिकामा सञ्चालित सहकारीहरूलाई उत्पादनशील क्षेत्र (विशेष गरी कृषि र लघु उद्यम) मा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ। "एक सहकारी, एक उत्पादन" को अवधारणा मार्फत सहकारीलाई व्यावसायिक बनाइनेछ। बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूसँगको समन्वयमा सहूलियतपूर्ण कर्जा र वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी नागरिकको लगानी गर्ने क्षमतामा वृद्धि गरिनेछ। सहकारीको नियमन र संस्थागत सुदृढीकरण गरी सदस्यहरूको बचतको सुरक्षा र परिचालनमा पारदर्शिता कायम गरिनेछ।

परामर्शदाताको विश्लेषण: आर्थिक क्षेत्रको यो कार्ययोजनाले ओमसतियालाई आगामी ५ वर्षमा "उत्पादनमुखी र आत्मनिर्भर" बनाउन मद्दत गर्नेछ। विशेष गरी कृषि र उद्योगको अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्दा मात्र दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्न सकिनेछ।

४.१ कृषि तथा पशुपन्छी

४.१.१ पृष्ठभूमि

ओमसतिया गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रको मुख्य आधार कृषि र पशुपन्छी पालन हो। यस गाउँपालिकाको करिब ७० प्रतिशतभन्दा बढी जनशक्ति प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा यसै क्षेत्रमा आश्रित छन्। यहाँको समथर

र उर्वर भू-भाग धान, गहुँ र तरकारी खेतीका लागि अत्यन्तै उपयुक्त मानिन्छ। पहिलो आवधिक योजनाले कृषि पूर्वाधार र अनुदानका केही आधारभूत कामहरू गरे तापनि अझै धेरै किसानहरू निर्वाहमुखी खेतीमा सीमित छन्। दोस्रो आवधिक योजनाले कृषिलाई केवल जीवन निर्वाहको माध्यम मात्र नभई एक सम्मानित र नाफामूलक व्यवसायका रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य राखेको छ। यस अन्तर्गत चक्लाबन्दी, यान्त्रीकरण, र मूल्य शृङ्खला (Value Chain) विकास गरी उत्पादकत्व वृद्धिमा जोड दिइनेछ।

४.१.२ समस्या तथा चुनौती

- परम्परागत खेती प्रणाली: आधुनिक प्रविधि र यान्त्रीकरणको प्रयोग न्यून हुनु।
- सिँचाइको असुविधा: बाह्रै महिना सिँचाइ पुग्ने गरी पूर्वाधारको कमी हुनु।
- जमिनको खण्डीकरण: तीव्र सहरीकरण र प्लटिडका कारण खेतीयोग्य जमिन घट्दै जानु।
- बजार र मूल्यको सुनिश्चितता: बिचौलियाहरूको प्रभाव र उत्पादनको उचित मूल्य नपाउनु।
- कृषि सामग्रीको अभाव: समयमा गुणस्तरीय बीउ र रासायनिक मलको उपलब्धता नहुनु।
- प्राविधिक जनशक्तिको कमी: किसानको खेतबारीसम्म प्राविधिक परामर्श पुग्न नसक्नु।

४.१.३ सम्भावना तथा अवसर

- उर्वर भूमि: धान, गहुँ र तरकारीका लागि तराईको उत्कृष्ट माटो हुनु।
- बजारको निकटता: भैरहवा र बुटवल जस्ता ठूला सहरहरू नजिक हुनु।
- युवा उत्साह: वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूमा व्यावसायिक कृषिको आकर्षण बढ्नु।
- औद्योगिक कोरिडोर: कृषि उपजलाई प्रशोधन गर्ने उद्योगहरू स्थापना हुने प्रचुर सम्भावना।
- पशुपालनको अनुकूलता: दुग्ध उत्पादन र कुखुरापालनका लागि उपयुक्त वातावरण र माग।

४.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

यस क्षेत्रका लागि आगामी ५ वर्ष (आ.व. २०८२/८३ - २०८६/८७) को विस्तृत खाका निम्न बमोजिम रहेको छ:

लक्ष्य: उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी ओमसतियालाई "कृषिमा आत्मनिर्भर र व्यावसायिक गाउँपालिका" बनाउने।

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	रणनीति	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)

कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन	ट्याक्टर, पावर टिलर, थ्रेसर आदिमा ५०% अनुदान	उत्पादन लागत घटाउने र कार्यदक्षता बढाउने	२००
स्मार्ट सिँचाइ आयोजना	डिप-ट्युबेल, सोलार बोरिड र कुलो निर्माण	बाह्रै महिना सिँचाइ सुनिश्चित गर्ने	३५०
कृषि औद्योगिक ग्राम स्थापना	ग्रेडिड, प्याकेजिड र प्रशोधन केन्द्र निर्माण	मूल्य अभिवृद्धि (Value Addition) गर्ने	४००
नश्ल सुधार र दुग्ध पकेट	पशु बीमा, कृत्रिम गर्भाधान र गोठ सुधार	पशुजन्य उत्पादन दोब्बर बनाउने	१५०
एक वडा, एक विशिष्ट उत्पादन	वडागत कृषि जोन (तरकारी, माछा, केरा) विकास	क्षेत्रगत विशिष्टीकरण गर्ने	२५०
शीतभण्डार (Cold Store) साझेदारी	निजी क्षेत्रसँगको साझेदारीमा निर्माण	उत्पादनको भण्डारण क्षमता बढाउने	५००
बीउ आत्मनिर्भर कार्यक्रम	उन्नत बीउ उत्पादन र प्रमाणीकरण	गुणस्तरीय बीउको पहुँच बढाउने	१००
कुल जम्मा			१९५० लाख

४.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

आगामी ५ वर्षमा हासिल हुने प्रमुख उपलब्धिहरू:

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य
प्रमुख खाद्यान्न उत्पादकत्व (मे.टन/हेक्टर)	३.५	५.२
व्यावसायिक कृषि फर्म संख्या	५०	१५०
बाह्रै महिना सिँचाइ पुगेको क्षेत्र	४०%	७५%
वार्षिक दुग्ध उत्पादन वृद्धि	-	५०%
कृषिमार्फत स्वरोजगार भएका युवा संख्या	-	वार्षिक २०० जना
रासायनिक मलको सट्टा प्राङ्गारिक मल प्रयोग	१०%	३०%

४.१.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- संघीय र प्रदेश सरकारबाट कृषि क्षेत्रमा निरन्तर अनुदान र सहयोग प्राप्त हुनेछ।
- स्थानीय किसानहरू निर्वाहमुखी खेतीबाट व्यावसायिक खेतीतर्फ आकर्षित हुनेछन्।
- बजारको माग र मूल्य स्थिर रहनेछ।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **जलवायु परिवर्तन:** बेमौसमी वर्षा, खडेरी वा रोहिणी नदीको बाढीले बालीनाली नष्ट गर्ने जोखिम।
- **रोगव्याधि:** बालीमा लाग्ने नयाँ रोग वा पशुहरूमा लाग्ने महामारी (जस्तै: लम्पी स्किन)।
- **बजार जोखिम:** भारतीय उत्पादनसँगको प्रतिस्पर्धा र मूल्यमा आउने उतारचढाव।
- **जमिनको खण्डीकरण:** सहरीकरणले गर्दा उत्पादनशील जमिन घडेरीमा परिणत हुनु।

नोट: यी तथ्याङ्क र कार्यक्रमहरू गाउँपालिकाको वास्तविक बजेटको सिलिङ र नीतिगत प्राथमिकताका आधारमा वार्षिक बजेट तर्जुमा गर्दा थप परिमार्जन गर्न सकिनेछ।

४.२ सिंचाई

४.२.१ पृष्ठभूमि

ओमसतिया गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड कृषि हो र कृषिको सफलताको आधार सिंचाई हो। यस गाउँपालिकामा खेतीयोग्य जमिनको ठूलो हिस्सा भए तापनि बाह्र महिना सिंचाईको सुविधा अझै पूर्ण रूपमा पुग्न सकेको छैन। हाल यहाँ परम्परागत कुलो, स्यालो ट्युबेल र डिप ट्युबेलमार्फत सिंचाई कार्य भइरहेको छ। रोहिणी नदी गाउँपालिकाको सिमानामा रहे तापनि यसको पानीलाई व्यवस्थित गरी वितरण गर्ने ठूला नहर प्रणालीको अभाव छ। पहिलो आवधिक योजनाले सिंचाईका केही आधारभूत पूर्वाधार तयार गरे तापनि कृषिलाई व्यवसायीकरण गर्न आधुनिक, ऊर्जा किफायती र भरपर्दो सिंचाई प्रणालीको विस्तार यस दोस्रो योजनाको मुख्य प्राथमिकता हो।

४.२.२ समस्या तथा चुनौती

- **सिंचाईको मौसमी निर्भरता:** हिउँदे र चैते बालीका लागि भरपर्दो सिंचाई सुविधाको कमी हुनु।

- **बढ्दो ऊर्जा लागत:** सिंचाईका लागि प्रयोग हुने विद्युत र पेट्रोलियम पदार्थको महँगो शुल्कले कृषि लागत बढ्नु।
- **पूर्वाधारको जीर्णता:** साविकका कुलो र नहरहरू कच्ची हुनु र समयमा मर्मत सम्भार नहुनु।
- **भूमिगत जलस्तरको समस्या:** अव्यवस्थित रूपमा पानी तान्दा भूमिगत जलस्तर घट्दै जानु।
- **नयाँ प्रविधिको न्यून प्रयोग:** थोपा र फोहोरा जस्ता आधुनिक सिंचाई प्रविधिमा किसानको पहुँच कम हुनु।

४.२.३ सम्भावना तथा अवसर

- **प्रचुर भूमिगत जलश्रोत:** तराईको भूभाग भएकाले भूमिगत जलश्रोतको सहज उपलब्धता हुनु।
- **सौर्य ऊर्जाको विकल्प:** सिंचाईमा सौर्य ऊर्जा (Solar Irrigation) प्रयोग गरी किसानको लागत घटाउने प्रचुर अवसर।
- **नदी तटीय उपयोग:** रोहिणी नदीको पानीलाई 'लिफ्ट' वा पम्पिङमार्फत सिंचाईमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना।
- **साना सिंचाई पकेट:** साना किसानहरूका लागि स-साना सिंचाई आयोजनाहरू सञ्चालन गरी उत्पादन बढाउन सकिने।

४.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य: आगामी ५ वर्षभित्र गाउँपालिकाको सतप्रतिशत खेतीयोग्य जमिनमा बाह्र महिना भरपर्दो सिंचाई सुविधा सुनिश्चित गर्ने।

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	रणनीति	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
सौर्य ऊर्जा सिंचाई प्रवर्द्धन	५०% देखि ८०% अनुदानमा सौर्य पम्प वितरण	ऊर्जा लागत घटाई सिंचाई विस्तार गर्ने	३५०
डिप ट्युबेल जडान तथा विस्तार	कृषि पकेट क्षेत्रमा थप १० वटा डिप बोरिङ जडान	भूमिगत जलश्रोतको सामूहिक उपयोग	४००

कुलो/नहर योजना	पक्कीकरण	साविकका कच्ची कुलोहरूलाई ढलान गरी पक्की बनाउने	पानीको चुहावट रोकी दक्षता बढाउने	३००
साना सिंचाई (स्यालो बोरिङ) सहयोग		साना र सीमान्तकृत किसानलाई बोरिङमा सहयोग	सिंचाईमा समन्यायिक पहुँच	२००
लिफ्ट सिंचाई सम्भाव्यता अध्ययन र निर्माण		रोहिणी नदीबाट लिफ्ट सिंचाई सञ्चालन गर्ने	सतह जलको अधिकतम उपयोग	१५०
पोखरी तथा जलाशय पुनरुत्थान		ऐतिहासिक पोखरीको संरक्षण र पानी सङ्कलन	वातावरणीय सन्तुलन र सिंचाई	१००
कुल जम्मा				१५०० लाख

४.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य
बाह्रै महिना सिंचाइ पुगेको क्षेत्रफल (हेक्टरमा)	[X]	थप ५०० हेक्टर
जडान गरिएका नयाँ डिप ट्युबेल संख्या	-	१० वटा
वितरण गरिएका सौर्य सिंचाइ सेट	-	१०० सेट
पक्की गरिएको कुलोको लम्बाई (कि.मी.)	-	१० कि.मी.
सिंचाइ सुविधाबाट लाभान्वित घरधुरी	-	थप २५०० घरधुरी

४.२.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- संघीय र प्रदेश सरकारबाट सिंचाई क्षेत्रमा प्राप्त हुने सम्पूरक र विशेष अनुदान निरन्तर रहनेछ।
- भूमिगत जलश्रोतको मात्रामा प्राकृतिक रूपमा ठूलो हास आउने छैन।
- उपभोक्ता समितिहरू सिंचाई पूर्वाधारको मर्मत सम्भारमा सक्रिय रहनेछन्।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **प्राविधिक जोखिम:** जडान गरिएका उपकरणहरू बिग्रिएमा स्थानीय स्तरमा मर्मत गर्ने प्राविधिकको अभाव हुन सक्ने।
- **वातावरणीय जोखिम:** जलवायु परिवर्तनका कारण भूमिगत पानीको सतह अत्यधिक तल जान सक्ने।
- **नीतिगत जोखिम:** विद्युत महसुल वा अनुदान सम्बन्धी संघीय नीतिमा आउने परिवर्तनले लागतमा असर पार्न सक्ने।
- **भू-उपयोग परिवर्तन:** सिंचाई सुविधा पुगेको कृषि भूमि प्लटिडका कारण आवासीय क्षेत्रमा परिणत हुन सक्ने।

४.३ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा

४.३.१ पृष्ठभूमि

ओमसतिया गाउँपालिका धार्मिक, सांस्कृतिक र प्राकृतिक दृष्टिकोणले विविधतापूर्ण क्षेत्र हो। विश्व प्रसिद्ध पर्यटकीय गन्तव्य लुम्बिनी र बुद्धको मावली स्थल देवदहको निकटताले यस गाउँपालिकालाई पर्यटकीय सम्भावनाको केन्द्रमा राखेको छ। यहाँका विभिन्न ऐतिहासिक पोखरीहरू, मन्दिरहरू र थारु, मल्लाह, यादव लगायतका समुदायको मौलिक संस्कृति यहाँको पहिचान हो। पहिलो आवधिक योजनाले मन्दिर र पोखरीहरूको सामान्य भौतिक सुधारमा जोड दिए तापनि, दोस्रो आवधिक योजनाले "पर्यटनलाई आयआर्जनको माध्यम" बनाउने लक्ष्य लिएको छ। यस अन्तर्गत ग्रामीण पर्यटन (Rural Tourism), कृषि पर्यटन (Agro-Tourism) र सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणलाई प्राथमिकता दिइनेछ।

४.३.२ समस्या तथा चुनौती

- **पूर्वाधारको अभाव:** पर्यटकीय स्थलहरूमा पहुँच मार्ग, विश्रामस्थल, खानेपानी र शौचालय जस्ता आधारभूत सुविधाको कमी हुनु।
- **प्रचार-प्रसारको कमी:** पर्यटकीय स्थलहरूको ब्रान्डिङ र सूचना सञ्चार (Marketing) को अभाव हुनु।
- **सम्पदाको संरक्षणमा चुनौती:** पुराना पोखरी र मन्दिरहरू अतिक्रमणमा पर्नु र जीर्ण अवस्थामा रहनु।
- **बसाई लम्बाउने कार्यक्रमको कमी:** लुम्बिनी आउने पर्यटकहरूलाई ओमसतियासम्म ल्याउने र यहाँ टिकाउने प्याकेजहरूको अभाव।
- **सीपको कमी:** स्थानीय स्तरमा गाइड, कुक वा होमस्टे सञ्चालन गर्ने दक्ष जनशक्तिको कमी।

४.३.३ सम्भावना तथा अवसर

- **रणनीतिक अवस्थिति:** गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल र सिद्धार्थ राजमार्गको नजिक हुनु।
- **सांस्कृतिक विविधता:** थारु, मधेशी र पहाडी समुदायको मिश्रित संस्कृति र मौलिक खानपान।
- **रोहिणी नदी किनार विकास:** नदी तटीय क्षेत्रलाई मनोरञ्जन पार्क र पिकनिक स्थलको रूपमा विकास गर्ने अवसर।
- **कृषि पर्यटन:** व्यावसायिक तरकारी खेती र माछापालनलाई शैक्षिक पर्यटन र अवलोकन भ्रमणसँग जोड्न सकिने।
- **धार्मिक सर्किट:** लुम्बिनी-देवदह-रामग्राम सर्किटको एक हिस्साको रूपमा विकास हुने सम्भावना।

४.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य: ओमसतियालाई सांस्कृतिक र ग्रामीण पर्यटनको एक आकर्षक गन्तव्यको रूपमा स्थापित गरी स्थानीय रोजगारीमा वृद्धि गर्ने।

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	रणनीति	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
ऐतिहासिक सम्पदा जीर्णोद्धार	स्थानीय मन्दिर र पोखरीहरूको सौन्दर्यीकरण र संरक्षण	सम्पदाको भौतिक संरक्षण गर्ने	१५०
रोहिणी हरित पार्क निर्माण	नदी किनारमा वृक्षारोपण, विश्रामस्थल र पार्क निर्माण	प्राकृतिक स्रोतलाई पर्यटकीय क्षेत्र बनाउने	२००
थारु तथा मधेशी सांस्कृतिक होमस्टे	वडागत रूपमा होमस्टे सञ्चालनका लागि अनुदान र तालिम	ग्रामीण पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने	१००
पर्यटन सूचना केन्द्र तथा ब्रान्डिङ	नक्साङ्कन, वेबसाइट निर्माण र होर्डिङ बोर्ड जडान	सूचना सञ्चार र प्रचार गर्ने	५०

ओमसतिया महोत्सव तथा साँस्कृतिक मेला	वार्षिक रूपमा स्थानीय कला र खाना प्रदर्शनी	आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने	८०
हस्तकला तथा सीप विकास तालिम	स्थानीय सामग्रीबाट उपहार सामग्री निर्माण तालिम	रोजगारी र आयआर्जन बढाउने	७०
कुल जम्मा			६५० लाख

४.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य
सूचिकृत पर्यटकीय स्थलहरूको संख्या	[X]	थप १० वटा
सञ्चालित होमस्टे (घरबास) संख्या	-	३० घर
वार्षिक पर्यटक आगमन (अनुमानित)	-	५०% वृद्धि
पर्यटकीय क्षेत्रमा सिर्जित रोजगारी	-	५०० जना
पुनरुत्थान गरिएका ऐतिहासिक पोखरीहरू	-	५ वटा

४.३.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोष र पर्यटन मन्त्रालयसँग समन्वयकारी भूमिका रहनेछ।
- स्थानीय समुदायले आफ्नो घर र वस्तीलाई होमस्टेको रूपमा विकास गर्न रुचि देखाउनेछन्।
- निजी क्षेत्रले पर्यटन पूर्वाधार (होटल, रिसोर्ट) मा लगानी बढाउनेछन्।

जोखिम पक्ष (Risks):

- साँस्कृतिक अतिक्रमण: पर्यटन विकाससँगै स्थानीय मौलिक संस्कृतिमा ह्रास आउन सक्ने।
- वातावरणीय असर: पर्यटकीय क्षेत्रमा फोहोरमैला बढ्ने र वातावरणीय प्रदूषण हुने जोखिम।
- आर्थिक अनिश्चितता: विश्वव्यापी वा राष्ट्रिय स्तरमा पर्यटन क्षेत्रमा आउने मन्दीले आगमनमा प्रभाव पार्ने।
- जमिनको अभाव: सार्वजनिक जग्गाको अभावले पार्क वा ठूला संरचना निर्माणमा समस्या हुन सक्ने।

४.४ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति

४.४.१ पृष्ठभूमि

ओमसतिया गाउँपालिका रूपन्देही जिल्लाको प्रमुख औद्योगिक कोरिडोर (भैरहवा-परासी सडक खण्ड) को आसपास अवस्थित रहेकाले यहाँ औद्योगिक र व्यापारिक विकासको प्रचुर सम्भावना छ। यस गाउँपालिकामा साना, मझौला र केही ठूला उद्योगहरू (इँटा, सिमेन्ट, चामल मिल आदि) सञ्चालनमा छन्। पहिलो आवधिक योजनाले औद्योगिक क्षेत्रको पहिचान र व्यापारिक केन्द्रहरूको पूर्वाधार विकासमा जोड दिएको थियो। यो दोस्रो आवधिक योजनाले "लगानीमैत्री ओमसतिया" को अवधारणा अनुरूप स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको प्रवर्द्धन, युवा उद्यमशीलताको विकास र आपूर्ति प्रणालीलाई सहज बनाउने लक्ष्य राखेको छ।

४.४.२ समस्या तथा चुनौती

- **दक्ष जनशक्तिको अभाव:** उद्योगहरूमा आवश्यक पर्ने प्राविधिक र दक्ष जनशक्ति स्थानीय स्तरमा उपलब्ध नहुनु र बाह्य कामदारमा निर्भर हुनु।
- **औद्योगिक प्रदूषण:** उद्योगहरूबाट निस्कने धुवाँ र फोहोरको उचित व्यवस्थापन नहुँदा जनस्वास्थ्य र कृषिमा नकारात्मक असर पर्नु।
- **पूर्वाधारको अपर्याप्तता:** औद्योगिक क्षेत्रमा पहुँच मार्ग, विद्युतको भोल्टेज स्थिरता र ढल निकासको समस्या हुनु।
- **बजार प्रतिस्पर्धा:** भारतीय उत्पादन र ठूला सहरका सामानहरूसँग स्थानीय उत्पादनले प्रतिस्पर्धा गर्न कठिन हुनु।
- **पूँजी र प्रविधिको पहुँच:** साना उद्यमीहरूका लागि सहूलियतपूर्ण ऋण र आधुनिक प्रविधिको पहुँच सीमित हुनु।

४.४.३ सम्भावना तथा अवसर

- **रणनीतिक अवस्थिति:** भैरहवा-परासी औद्योगिक कोरिडोर र गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको निकटता।
- **स्थानीय कच्चा पदार्थ:** कृषि र पशुजन्य उत्पादनलाई कच्चा पदार्थको रूपमा प्रयोग गर्ने उद्योगहरूको सम्भावना।
- **बजारको सहजता:** बुटवल, भैरहवा र परासी जस्ता ठूला व्यापारिक केन्द्रहरूको बीचमा रहनु।

- युवा उद्यमशीलता: वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूसँग रहेको सीप र पूँजीलाई उद्योगमा लगाउन सकिने अवसर।
- नीतिगत सहूलियत: स्थानीय सरकारले उद्योगमैत्री कानून र कर छुटको नीति ल्याउन सक्ने अनुकूलता।

४.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य: ओमसतियालाई एक लगानीमैत्री औद्योगिक र व्यापारिक केन्द्रको रूपमा विकास गरी स्थानीय रोजगारी र आन्तरिक आयमा वृद्धि गर्ने।

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	रणनीति	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
ओमसतिया औद्योगिक ग्राम स्थापना	जग्गा विकास, बिजुली, पानी र पहुँच मार्ग निर्माण	एकीकृत औद्योगिक क्षेत्र विकास गर्ने	४००
उद्यमशीलता र सीप विकास तालिम	सिलाइ-कटाइ, मोबाइल मर्मत, हाउस वाइरिङ, औद्योगिक सीप	दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने	१५०
लघु तथा साना उद्योग अनुदान	स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगलाई प्रविधि र बिउ पूँजी	साना उद्यमीलाई प्रोत्साहन गर्ने	२००
बजार केन्द्र सौन्दर्यीकरण र पूर्वाधार	हाटी फर्साटिकर र पडसरी बजारमा ढल, बत्ती र फुटपाथ	व्यापारिक वातावरण सुधार गर्ने	१००
उपभोक्ता हित तथा आपूर्ति व्यवस्थापन	नियमित बजार अनुगमन र सुपथ मूल्य पसल सञ्चालन	गुणस्तरीय वस्तुको सहज आपूर्ति	५०
लगानी सम्मेलन र व्यापार मेला	लगानीकर्ताहरूसँग अन्तरक्रिया र उत्पादन प्रदर्शनी	लगानी र बजार प्रवर्द्धन गर्ने	५०
कुल जम्मा			९५० लाख

४.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य
दर्ता भएका नयाँ साना तथा मझौला उद्योग संख्या	[X]	थप २०० वटा
औद्योगिक क्षेत्रमा सिर्जित नयाँ रोजगारी	-	१००० जना
आन्तरिक राजस्वमा उद्योग/व्यापारको हिस्सा	[X]%	२५% वृद्धि
सञ्चालनमा आएका औद्योगिक ग्राम	०	१ वटा
नियमित बजार अनुगमन प्रतिवेदन	-	मासिक १ पटक

४.४.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- राष्ट्रिय आर्थिक नीति र कर प्रणालीमा स्थिरता रहनेछ।
- निजी क्षेत्रले गाउँपालिकामा लगानी गर्न इच्छा देखाउनेछन्।
- विद्युत आपूर्ति र सञ्चार पूर्वाधारमा निरन्तर सुधार हुनेछ।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **वातावरणीय जोखिम:** औद्योगिक विस्तारसँगै प्रदूषण नियन्त्रण गर्न नसकेमा स्थानीय विरोध हुन सक्ने।
- **बजार जोखिम:** छिमेकी देशको आयातित सामानको न्यून मूल्यका कारण स्थानीय उत्पादन विस्थापित हुने डर।
- **वित्तीय जोखिम:** बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले स्थानीय साना उद्यमीलाई ऋण प्रवाहमा कडाइ गर्न सक्ने।
- **जमिनको मूल्य:** घरजग्गाको बढ्दो मूल्यका कारण उद्योगका लागि जग्गा प्राप्त गर्न कठिन र महँगो हुने।

४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा

४.५.१ पृष्ठभूमि

ओमसतिया गाउँपालिकाको जनशक्तिको ठूलो हिस्सा कृषि र वैदेशिक रोजगारीमा आश्रित छ। औद्योगिक करिडोरको निकटताले यहाँ औद्योगिक श्रमिकहरूको पनि उल्लेख्य उपस्थिति छ। तर, स्थानीय श्रम बजारमा दक्ष जनशक्तिको अभाव र अदक्ष श्रमको अधिकता देखिन्छ। संघीय शासन व्यवस्था अनुरूप स्थानीय तहले श्रम शक्तिलाई व्यवस्थित गर्ने, स्वरोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने र समाजका असहाय तथा सीमान्तकृत वर्गलाई सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति दिलाउने जिम्मेवारी बोकेको छ। यो आवधिक योजनाले "सीपयुक्त जनशक्ति र सुरक्षित सामाजिक जीवन" को अवधारणालाई आत्मसात् गरेको छ।

४.५.२ समस्या तथा चुनौती

- **दक्ष जनशक्तिको पलायन:** ऊर्जावान् र सक्रिय युवा जनशक्ति वैदेशिक रोजगारीमा जानु र स्वदेशमा अवसरको कमी महसुस हुनु।
- **सीप र बजारको खाडल:** उद्योगहरूलाई चाहिने प्राविधिक सीप र स्थानीय कामदारको सीपबीच तालमेल नहुनु।
- **अव्यवस्थित श्रम बजार:** अनौपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत श्रमिकहरूको तथ्याङ्क नहुनु र उनीहरूको न्यूनतम पारिश्रमिक तथा श्रम अधिकार सुनिश्चित हुन नसक्नु।
- **सामाजिक सुरक्षाको पहुँच:** लक्षित वर्गसम्म सामाजिक सुरक्षा भत्ता पुऱ्याउन भौगोलिक र प्राविधिक कठिनाइ (विशेष गरी अशक्त र ज्येष्ठ नागरिकका लागि)।
- **वैदेशिक रोजगारीको जोखिम:** असुरक्षित वैदेशिक रोजगारी र फर्केका युवाहरूको सीपलाई पुनः एकीकरण (Reintegration) गर्न नसक्नु।

४.५.३ सम्भावना तथा अवसर

- **औद्योगिक सघनता:** भैरहवा-परासी औद्योगिक क्षेत्रले स्थानीयस्तरमै रोजगारी प्रदान गर्ने प्रचुर अवसर।
- **युवा जनसाङ्ख्यिक लाभ:** गाउँपालिकामा कार्यशील उमेर समूहको जनसंख्याको बाहुल्यता।
- **प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम:** संघीय सरकारको कार्यक्रमलाई स्थानीय आवश्यकता अनुसार परिचालन गरी अल्पकालीन रोजगारी दिन सकिने।
- **वैदेशिक रोजगारबाट फर्केकाको सीप:** विदेशबाट फर्किएका व्यक्तिहरूसँग रहेको आधुनिक सीप र प्रविधिलाई स्थानीय उद्यममा लगाउने अवसर।

- **डिजिटल डाटाबेस:** रोजगार सूचना केन्द्र (Employment Information Center) मार्फत श्रम बैंक (Labor Bank) स्थापनाको सम्भावना।

४.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य: श्रमको सम्मान, सीपको विकास र सबैका लागि सामाजिक सुरक्षा सुनिश्चित गरी स्वावलम्बी नागरिक निर्माण गर्ने।

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	रणनीति	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
ओमसतिया श्रम बैंक स्थापना	श्रमिकको विवरण संकलन र उद्योगसँग समन्वय	श्रम बजारलाई व्यवस्थित र सूचनामूलक बनाउने	५०
स्वरोजगारका लागि सीप विकास	प्लम्बिङ, इलेक्ट्रिसियन, ब्युटिसियन, कुक, मेकानिक्स तालिम	मागमा आधारित दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने	१५०
उद्यमी बीउ पूँजी सहयोग	तालिम प्राप्त युवा र फर्केका आप्रवासीलाई सहूलियत ऋण/अनुदान	स्वरोजगारी र लघु उद्यम प्रवर्द्धन गर्ने	२००
प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम	सामुदायिक पूर्वाधार निर्माणमा स्थानीय श्रम परिचालन	विपन्न परिवारलाई न्यूनतम रोजगारी दिने	३०० (संघीय अनुदान समेत)
अशक्त तथा जेष्ठ नागरिक सेवा	घरदैलोमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता र स्वास्थ्य परीक्षण	सामाजिक सुरक्षालाई सरल र पहुँचयोग्य बनाउने	८०
बालश्रम मुक्त गाउँपालिका अभियान	जोखिममा रहेका बालबालिकाको उद्धार र शिक्षा सहयोग	श्रम शोषण न्यूनीकरण गर्ने	४०
कुल जम्मा			८२० लाख

४.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य
श्रम बैंकमा दर्ता भएका श्रमिक संख्या	-	५,००० जना
तालिम पश्चात स्वरोजगार/रोजगार भएका युवा	-	वार्षिक ३०० जना
सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने लाभग्राही संख्या	[X]	१००% पहुँच
बालश्रमको अवस्था	विद्यमान	शून्य (घोषणा)
वैदेशिक रोजगारबाट फर्केकाको पुनःएकीकरण	न्यून	५०० परिवार

४.५.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- स्थानीय उद्योगहरूले स्थानीय श्रमिकलाई प्राथमिकता दिने नीति लिनेछन्।
- संघीय र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने रोजगार सम्बन्धी सशर्त अनुदान निरन्तर रहनेछ।
- युवाहरूमा श्रमप्रति सम्मान र उद्यमशीलताको भावना बढ्नेछ।

जोखिम पक्ष (Risks):

- आर्थिक मन्दी:** उद्योग कलकारखाना बन्द भएमा बेरोजगारीको दर बढ्न सक्ने।
- न्यून सहभागीता:** सीपमूलक तालिममा युवाहरूको रुचि कम भई वैदेशिक रोजगारीकै आकर्षण रहिरहनु।
- तथ्याङ्कको अभाव:** श्रमिकहरूको वास्तविक तथ्याङ्क सङ्कलनमा प्राविधिक कठिनाइ हुनु।
- वित्तीय भार:** सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूका लागि आन्तरिक स्रोत व्यवस्थापनमा दबाव पर्नु।

परिच्छेद ५: सामाजिक विकास क्षेत्र

सामाजिक विकास क्षेत्रले नागरिकको जीवनस्तरमा गुणात्मक सुधार, समन्यायिक समाजको निर्माण र मानव पूँजीको विकासलाई केन्द्रित गर्दछ। यस क्षेत्र अन्तर्गत स्वास्थ्य तथा पोषण, शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन, खानेपानी तथा सरसफाइ, महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग र युवा तथा खेलकुद एकीकृत

रूपमा विकास गर्ने रणनीति लिइएको छ। आगामी पाँच वर्षमा स्थानीय स्रोत र साधनको अधिकतम उपयोग गरी ओमसतिया गाउँपालिकाले भौतिक पूर्वाधारसँगै सामाजिक क्षेत्रमा लगानी बढाई एक सचेत, स्वस्थ र समावेशी समाज निर्माण गर्ने लक्ष्य लिएको छ।

५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

स्वास्थ्य सेवालाई नागरिकको मौलिक अधिकारको रूपमा स्थापित गर्दै गाउँपालिकाले "स्वस्थ नागरिक, समृद्ध ओमसतिया" को अवधारणा अघि सारेको छ। यस अन्तर्गत आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई वडास्तरसम्म प्रभावकारी बनाउने, प्रसूति सेवालाई सुरक्षित र पहुँचयोग्य बनाउन बर्थिङ सेन्टरहरूको स्तरोन्नति गर्ने र नसर्ने रोगहरूको रोकथाममा जोड दिइनेछ। विशेष गरी बालबालिका र गर्भवती महिलाहरूमा हुने कुपोषण न्यूनीकरणका लागि स्थानीय रैथाने बालीको प्रवर्द्धन र पोषण सचेतना कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिनेछ।

५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन

शिक्षालाई विकासको मार्गचित्र मान्दै ओमसतियाले "गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री शिक्षा" मा जोड दिएको छ। सामुदायिक विद्यालयहरूको भौतिक र शैक्षिक गुणस्तर सुधार, शिक्षक दरबन्दी मिलान र विद्यालय छाड्ने दर (Drop-out) न्यूनीकरण गर्नु यस योजनाको मुख्य उद्देश्य हो। विज्ञान र प्रविधिलाई शिक्षण सिकाईमा जोड्दै 'डिजिटल क्लासरूम' र स्थानीय आवश्यकता अनुसारको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विस्तारमा लगानी केन्द्रित गरिनेछ। नवप्रवर्तन (Innovation) लाई प्रोत्साहन गर्न युवाहरूका सिर्जनशील विचारलाई उद्यमशीलतासँग जोड्ने कार्यक्रमहरू अवलम्बन गरिनेछ।

५.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

प्रत्येक नागरिकको स्वच्छ खानेपानीमा पहुँच सुनिश्चित गर्न "एक घर, एक धारा" को अभियानलाई यो आवधिक योजनाले तीव्रता दिनेछ। खानेपानीको शुद्धता परीक्षण र ओभरहेड ट्याङ्की निर्माणसँगै दिगो व्यवस्थापनका लागि उपभोक्ता समितिहरूको क्षमता विकास गरिनेछ। सरसफाइतर्फ गाउँपालिकालाई पूर्ण सरसफाइयुक्त क्षेत्र बनाउन फोहोरको स्रोतमा वर्गीकरण, ढल निकासको उचित प्रबन्ध र 'प्लास्टिक मुक्त ओमसतिया' अभियानलाई सामाजिक आन्दोलनको रूपमा अगाडि बढाइनेछ।

५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

सामाजिक न्याय र समावेशीकरणको मर्म अनुरूप महिला, बालबालिका, दलित, मल्लाह, लोध, थारु समुदाय र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सशक्तीकरणमा विशेष जोड दिइनेछ। महिलाहरूको आर्थिक

स्वावलम्बनका लागि नेतृत्व विकास र सीपमूलक तालिम, बालबालिकाका लागि बालमैत्री शासन र लक्षित वर्गका लागि विशेष संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। समाजमा विद्यमान दाइजो प्रथा, बालविवाह र लैङ्गिक हिंसा जस्ता कुप्रथाहरू उन्मूलन गरी समतामूलक समाजको निर्माण गर्नु यस उपक्षेत्रको मुख्य लक्ष्य हो।

५.५ युवा तथा खेलकुद

युवा जनशक्तिलाई गाउँपालिकाको विकासको संवाहकको रूपमा परिचालन गर्न खेलकुद र उद्यमशीलतालाई एकसाथ अगाडि बढाइनेछ। "स्वास्थ्यका लागि खेलकुद, राष्ट्रका लागि खेलकुद" भन्ने नाराका साथ प्रत्येक वडामा खेलमैदान र कभर्ड हल निर्माणको कार्यलाई अघि बढाइनेछ। युवाहरूलाई कुलत र दुर्व्यसनीबाट जोगाई सिर्जनशील कार्यमा संलग्न गराउन 'युवा स्वरोजगार कार्यक्रम' र विभिन्न खेलकुद प्रतियोगिताहरूको आयोजना गरी स्थानीय प्रतिभाको पहिचान र विकासमा जोड दिइनेछ।

५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

५.१.१ पृष्ठभूमि

स्वास्थ्य सेवा नागरिकको मौलिक अधिकार र विकासको प्रमुख सूचक हो। ओमसतिया गाउँपालिकाले आफ्ना ६ वटै वडामा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुऱ्याएको भए तापनि गुणस्तरीय र विशेषज्ञ सेवाका लागि अझै सुधारको आवश्यकता छ। हाल गाउँपालिकामा ६ वटा स्वास्थ्य चौकी/आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रहरू र केही बर्थिङ सेन्टरहरू सञ्चालनमा छन्। लुम्बिनी र भैरहवाको निकटताका कारण यहाँका नागरिकलाई विशेषज्ञ उपचारका लागि सुविधा भए तापनि गाउँपालिकाभित्रै भरपर्दो प्राथमिक उपचार र रोकथाममूलक स्वास्थ्य सेवालाई सुदृढ बनाउनु यस दोस्रो आवधिक योजनाको मुख्य ध्येय हो।

५.१.२ समस्या तथा चुनौती

- **दक्ष जनशक्तिको अभाव:** स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दरबन्दी अनुसारका विशेषज्ञ चिकित्सक र प्राविधिक जनशक्तिको कमी हुनु।
- **पोषणको अवस्था:** बालबालिका र सुत्केरी महिलाहरूमा रक्तअल्पता र कुपोषणको समस्या अझै कायम रहनु।
- **उपकरण र प्रयोगशाला:** आधुनिक प्रयोगशाला (Lab) र भिडियो एक्सरे जस्ता आधारभूत निदान सेवाहरूको अभाव।

- **बढ्दो नसर्ने रोग:** खानपान र जीवनशैलीका कारण मधुमेह र उच्च रक्तचाप जस्ता नसर्ने रोगहरूको प्रकोप बढ्नु।
- **भौगोलिक दूरी:** केही ग्रामीण वस्तीहरूबाट स्वास्थ्य केन्द्रसम्म पुग्न यातायातको कठिनाइ।

५.१.३ सम्भावना तथा अवसर

- **विशिष्ट अवस्थिति:** भैरहवा र बुटवलका ठूला अस्पतालहरूसँगको निकटताले गर्दा रिफरल सेवामा सहजता।
- **महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका:** गाउँपालिकामा क्रियाशील र दक्ष महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूको सञ्जाल।
- **सङ्घीय र प्रादेशिक सहयोग:** 'एक स्थानीय तह, एक अस्पताल' जस्ता राष्ट्रिय अभियानहरूबाट बजेट प्राप्तिको सम्भावना।
- **स्वच्छ खानेपानी र सरसफाइ:** सरसफाइमा बढ्दो चेतनाले पानीजन्य रोगहरू न्यूनीकरण हुने अवसर।

५.१.४ नीतिगत मार्गचित्र (नारा, सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति)

नारा: "स्वस्थ नागरिक, समृद्ध ओमसतिया"

सोच (Vision):

गुणस्तरीय, सर्वसुलभ र प्रविधिमैत्री स्वास्थ्य सेवामार्फत नागरिकको औसत आयुमा वृद्धि गरी स्वास्थ्यमा आत्मनिर्भर गाउँपालिका निर्माण गर्ने।

लक्ष्य (Goal):

मातृ-शिशु मृत्युदरमा कमी ल्याउने, पोषणको अवस्था सुधार्ने र सबै नागरिकलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको ग्यारेन्टी गर्ने।

उद्देश्यहरू (Objectives):

१. आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर र पहुँचमा सुधार गर्ने।
२. पोषणयुक्त समाज निर्माण गरी कुपोषणको अन्त्य गर्ने।
३. नसर्ने तथा सरुवा रोगहरूको प्रभावकारी रोकथाम र नियन्त्रण गर्ने।
४. स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई आधुनिक उपकरण र पर्याप्त जनशक्तिसम्पन्न बनाउने।

रणनीति (Strategies):

१. "घरदैलो स्वास्थ्य सेवा" मार्फत ज्येष्ठ नागरिक र अशक्तको उपचार गर्ने।
२. स्थानीय रैथाने बालीको प्रवर्द्धन गरी पोषण सुधार गर्ने।
३. विद्यालय स्वास्थ्य कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने।
४. सार्वजनिक-निजी साझेदारीमा विशेषज्ञ स्वास्थ्य शिविरहरू सञ्चालन गर्ने।

कार्यनीति (Working Policies):

१. प्रत्येक वडामा आधारभूत ल्याब सेवा विस्तार गरिनेछ।
२. "सुनौला १००० दिन" का आमाहरूलाई विशेष पोषण प्याकेज प्रदान गरिनेछ।
३. स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रममा विपन्न परिवारको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ।
४. बर्थिङ सेन्टरहरूलाई २४ सै घण्टा सेवा दिने गरी स्तरोन्नति गरिनेछ।

५.१.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
गाउँपालिका अस्पताल स्तरोन्नति	१५ शय्याको अस्पताल भवन, उपकरण र जनशक्ति व्यवस्थापन	४५०
सुनौला १००० दिन र पोषण सुधार	सुत्केरी भेटघाट, पोषण आहार वितरण, स्वास्थ्य शिक्षा	१००
मोबाइल हेल्थ र विशेषज्ञ क्लिनिक	गाउँमै विशेषज्ञ डाक्टर र ल्याब सेवा सहितको घुम्ती सेवा	७०
विद्यालय स्वास्थ्य र नर्सिङ सेवा	विद्यालयमा नियमित स्वास्थ्य परीक्षण र प्राथमिक उपचार	५०
आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र मर्मत	सबै वडाका स्वास्थ्य केन्द्रहरूको भौतिक सुधार र रङ्गरोगन	६०
स्वास्थ्य सूचना प्रणाली (e-Health)	बिरामीको रेकर्ड डिजिटल बनाउने र अनलाइन सेवा	३०

कुल जम्मा	७६० लाख
-----------	---------

५.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
संस्थागत सुत्केरी दर (Institutional Delivery)	[X]%	१००%
पूर्ण खोप पाउने बालबालिकाको प्रतिशत	९५%	१००%
कुपोषणको दर (बालबालिकामा)	[X]%	५% भन्दा कम
स्वास्थ्य बीमामा आबद्ध घरधुरी प्रतिशत	[X]%	८०%
नसर्ने रोगको स्क्रिनिङ सेवा पहुँच	न्यून	९०% नागरिक

५.१.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- संघीय र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने स्वास्थ्य अनुदान स्थिर रहनेछ।
- स्थानीय नागरिकहरू स्वास्थ्य बीमा र खोप कार्यक्रममा उत्साहित भएर सहभागी हुनेछन्।
- विशेषज्ञ जनशक्ति गाउँपालिकामा बस्न इच्छुक हुनेछन्।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **महामारी:** कोभिड-१९ जस्ता नयाँ महामारीको प्रकोपले स्रोत र साधन अर्कोतर्फ मोडिन सक्ने।
- **जनशक्ति पलायन:** तालिम प्राप्त प्राविधिक जनशक्ति ठूला सहर वा विदेश पलायन हुने सम्भावना।
- **वित्तीय भार:** स्वास्थ्य उपकरणहरूको मर्मत सम्भार र सञ्चालन खर्च धान्न कठिन हुन सक्ने।
- **वातावरणीय असर:** बढ्दो प्रदूषण र शीतलहरका कारण श्वासप्रश्वास सम्बन्धी बिरामीको संख्या वृद्धि हुनु।

५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन

५.२.१ पृष्ठभूमि

शिक्षा विकासको मार्गचित्र र नागरिकको चेतनाको संवाहक हो। ओमसतिया गाउँपालिकाले विगतका वर्षहरूमा विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार र पहुँचमा उल्लेख्य सुधार गरेको छ। हाल यहाँ सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरू सञ्चालनमा छन्, जहाँ आधारभूतदेखि माध्यमिक तहसम्मको पठनपाठन भइरहेको छ। यद्यपि, बदलिँदो विश्व परिवेश र श्रम बजारको माग अनुसार शिक्षालाई गुणस्तरीय, सीपमूलक र प्रविधिमैत्री बनाउनु अहिलेको मुख्य आवश्यकता हो। यो योजनाले केवल अक्षर चिन्ने शिक्षा मात्र नभई विज्ञान, प्रविधि र नवप्रवर्तन (Innovation) लाई कक्षाकोठासम्म पुऱ्याउने लक्ष्य लिएको छ।

५.२.२ समस्या तथा चुनौती

- **गुणस्तरको सुनिश्चितता:** भौतिक संरचना बने तापनि विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि (Learning Outcome) सन्तोषजनक नहुनु।
- **प्राविधिक शिक्षाको अभाव:** कक्षा १२ उत्तीर्ण गरेका युवाहरूमा बजारले खोज्ने प्राविधिक सीपको कमी हुनु।
- **डिजिटल खाडल (Digital Divide):** सूचना प्रविधिको पहुँच सबै विद्यालय र विद्यार्थीमा समान रूपमा नहुनु।
- **विद्यार्थी टिकाउ दर:** माध्यमिक तहमा पुग्दा विद्यार्थीहरूले विद्यालय छाड्ने (Dropout) दरलाई न्यूनीकरण गर्नु।
- **शिक्षक व्यवस्थापन:** विषयगत शिक्षकको अभाव र आधुनिक शिक्षण विधिमा तालिमको कमी।

५.२.३ सम्भावना तथा अवसर

- **शहरी निकटता:** बुटवल र भैरहवाका प्रतिष्ठित शिक्षण संस्थाहरूसँगको निकटता र सहकार्यको अवसर।
- **युवा जनशक्ति:** प्रविधिमा रुचि राख्ने युवाहरूको ठूलो संख्या।
- **डिजिटल पूर्वाधार:** गाउँपालिकामा विस्तार हुँदै गरेको फाइबर इन्टरनेट र दूरसञ्चार पहुँच।
- **संघीय अनुदान:** प्राविधिक विद्यालय र 'नमुना विद्यालय' कार्यक्रमका लागि संघीय बजेट प्राप्तिको सम्भावना।

५.२.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "गुणस्तरीय शिक्षा र नवप्रवर्तन: समृद्ध ओमसतियाको पहिचान"

सोच (Vision):

दक्ष, सदाचारी र प्रतिस्पर्धी जनशक्ति निर्माण गरी ओमसतियालाई शैक्षिक र प्राविधिक हबको रूपमा विकास गर्ने।

लक्ष्य (Goal):

शिक्षामा समन्यायिक पहुँच सुनिश्चित गर्दै प्रविधि र विज्ञानमा आधारित सिर्जनशील समाजको निर्माण गर्ने।

उद्देश्यहरू (Objectives):

१. सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक वातावरण र गुणस्तरमा आमूल सुधार गर्ने।
२. कक्षा १० पछि विद्यार्थीलाई स्वरोजगारमूलक प्राविधिक शिक्षामा आबद्ध गर्ने।
३. विद्यालयहरूमा सूचना प्रविधि र विज्ञान प्रयोगशालाको विस्तार गर्ने।
४. डिजिटल साक्षरता र नवप्रवर्तनलाई स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने।

रणनीति (Strategies):

१. विद्यालयहरूको नक्साङ्कन गरी आवश्यकता अनुसार विद्यालय समायोजन (Merging) र स्तरोन्नति गर्ने।
२. "एक विद्यालय, एक ल्याब" को अवधारणा कार्यान्वयन गर्ने।
३. शिक्षकहरूको निरन्तर पेशागत विकास र प्रविधि तालिममा जोड दिने।
४. उद्योग र शिक्षालाई जोड्ने (Industry-Education Linkage) कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।

कार्यनीति (Working Policies):

१. गरिब, जेहेन्दार र लक्षित वर्गका बालबालिकालाई विशेष छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ।
२. विद्यालयहरूमा 'स्मार्ट क्लासरूम' र ई-लाइब्रेरीको स्थापना गरिनेछ।
३. स्थानीय ज्ञान, सीप र संस्कृतिलाई समेटेर स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र परिमार्जन गरिनेछ।
४. विद्यार्थीहरूको सिर्जनशीलता प्रोत्साहन गर्न 'स्टेम' (STEM) शिक्षा र रोबोटिक्स जस्ता नवप्रवर्तनमूलक कार्यलाई सहयोग गरिनेछ।

५.२.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
डिजिटल शिक्षा अभियान	स्मार्ट बोर्ड, इन्टरनेट विस्तार र ई-लाइब्रेरी स्थापना	२५०
प्राविधिक शिक्षालय सुदृढीकरण	ओभरसियर, कृषि तथा भेटरिनरी शिक्षाका लागि पूर्वाधार	३५०
नमुना सामुदायिक विद्यालय विकास	विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक गुणस्तर सुधार (छनौट भएका विद्यालय)	४००
नवप्रवर्तन तथा आविष्कार केन्द्र	युवाहरूका लागि विज्ञान प्रदर्शनी र स्टार्टअप सहयोग	८०
छात्रवृत्ति तथा प्रोत्साहन प्याकेज	छोरी शिक्षा, दलित र अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	१२०
शिक्षक क्षमता विकास एकेडेमी	आधुनिक शिक्षण विधि र आइसीटी तालिम	१००
विद्यालय यातायात (स्कूल बस)	पहुँच कम भएका वस्तीका लागि साझा स्कूल बस व्यवस्था	१५०
कुल जम्मा		१४५० लाख

५.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
खुद भर्ना दर (आधारभूत तह)	९६%	१००%
माध्यमिक तहको साक्षरता दर	[X]%	९८%
कम्प्युटर ल्याब भएका विद्यालयहरू	४०%	१००%
प्राविधिक धारमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी	[X]%	३०% सम्म पुऱ्याउने
औसत सिकाइ उपलब्धि दर	४५%	७५%

५.२.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- विद्यालय व्यवस्थापन समिति र अभिभावकहरू गुणस्तर सुधारमा सक्रिय रहनेछन्।
- इन्टरनेट र विद्युतको पहुँच निर्वाध रूपमा उपलब्ध हुनेछ।
- संघीय सरकारको शिक्षा ऐन र नीतिहरू स्थानीय विकासमैत्री हुनेछन्।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **निजी क्षेत्रको प्रतिस्पर्धा:** सामुदायिक विद्यालयबाट विद्यार्थीहरू निजीतिर आकर्षित भइरहने सम्भावना।
- **जनशक्ति व्यवस्थापन:** दक्ष प्राविधिक शिक्षकहरू गाउँपालिकामा टिकाइराख्न कठिन हुन सक्ने।
- **बजेटको अस्थिरता:** ठूला पूर्वाधार आयोजनाका लागि वैदेशिक वा संघीय अनुदान घट्न सक्ने।
- **सामाजिक अवरोध:** कतिपय समुदायमा अझै पनि छोरीहरूको उच्च शिक्षामा अवरोध हुन सक्ने।

५.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

५.३.१ पृष्ठभूमि

स्वच्छ खानेपानी र सरसफाइ मानव स्वास्थ्य र वातावरणीय सन्तुलनको आधारभूत आवश्यकता हो। ओमसतिया गाउँपालिकामा अधिकांश घरधुरीहरू खानेपानीका लागि व्यक्तिगत चापाकल (Hand-pump) मा निर्भर छन्। यद्यपि, केही वडाहरूमा उच्च प्रविधिको ओभरहेड ट्याङ्की र पाइप प्रणालीमार्फत खानेपानी वितरणको सुरुवात भएको छ। गाउँपालिकालाई "खुल्ला दिशामुक्त" घोषणा गरिसकिएको अवस्थामा अबको प्राथमिकता "पूर्ण सरसफाइ" र "एक घर, एक धारा" को लक्ष्य प्राप्तमा केन्द्रित छ। बढ्दो शहरीकरणसँगै फोहोरमैला व्यवस्थापन र ढल निकासको चुनौतीलाई यो योजनाले विशेष सम्बोधन गरेको छ।

५.३.२ समस्या तथा चुनौती

- **चापाकलमा निर्भरता र आर्सेनिक जोखिम:** तराईको भू-भाग भएकाले सतही भूमिगत पानीमा आर्सेनिक र आइरनको मात्रा धेरै हुन सक्ने जोखिम।
- **फोहोरमैला व्यवस्थापनको अभाव:** बजार क्षेत्रबाट निस्कने ठोस फोहोरमैला विसर्जनका लागि वैज्ञानिक ल्याण्डफिल साइटको कमी।
- **ढल निकासको समस्या:** व्यवस्थित ढल निकास नहुँदा वर्षायाममा बजार र वस्तीहरू डुबानमा पर्नु।

- **दिगो सञ्चालनमा कमी:** निर्माण गरिएका खानेपानी आयोजनाहरूको नियमित मर्मत सम्भार र उपभोक्ता समितिहरूको क्षमतामा कमी।
- **बदलिँदो जीवनशैली:** शहरीकरणका कारण प्लास्टिकजन्य फोहोरको मात्रामा भएको वृद्धि।

५.३.३ सम्भावना तथा अवसर

- **प्रचुर भूमिगत जलश्रोत:** गहिरो भूमिगत तह (Deep Aquifer) मा स्वच्छ पानीको प्रचुर उपलब्धता।
- **समथर भू-बनोट:** पाइपलाइन विस्तार र पूर्वाधार निर्माणका लागि भौगोलिक सुगमता।
- **सामुदायिक सक्रियता:** खानेपानी उपभोक्ता समितिहरू र टोल विकास संस्थाहरूको सक्रिय सहभागिता।
- **प्रविधिमा पहुँच:** "Waste to Energy" (फोहोरबाट ऊर्जा) जस्ता नवीन प्रविधिहरू अपनाउन सकिने सम्भावना।
- **अन्तर-निकाय समन्वय:** लुम्बिनी प्रदेश र सङ्घीय सरकारको "स्वच्छ खानेपानी" कार्यक्रमबाट बजेट प्राप्तिको अवसर।

५.३.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "स्वच्छ खानेपानी र पूर्ण सरसफाइ: स्वस्थ ओमसतियाको आधार"

सोच (Vision):

सबै नागरिकका लागि सुरक्षित खानेपानी र आधुनिक सरसफाइको सुनिश्चितता गरी मर्यादित र स्वस्थ जीवनस्तर कायम गर्ने।

लक्ष्य (Goal):

आगामी ५ वर्षभित्र गाउँपालिकाका सतप्रतिशत घरधुरीमा पाइप प्रणालीमार्फत स्वच्छ खानेपानी र व्यवस्थित फोहोर व्यवस्थापन सेवा पुऱ्याउने।

उद्देश्यहरू (Objectives):

१. "एक घर, एक धारा" को अवधारणालाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्ने।
२. खानेपानीको गुणस्तर परीक्षण गरी आर्सेनिकमुक्त र शुद्ध पानीको सुनिश्चितता गर्ने।
३. बजार तथा वस्ती क्षेत्रमा वैज्ञानिक फोहोरमैला व्यवस्थापन र ढल निकास प्रणाली विकास गर्ने।

४. सार्वजनिक स्थलहरूमा बालमैत्री, अपाङ्गतामैत्री र महिलामैत्री शौचालय निर्माण गर्ने।

रणनीति (Strategies):

१. ठूला खानेपानी आयोजनाहरूलाई एकीकृत गरी 'क्लस्टर' आधारमा सञ्चालन गर्ने।
२. "फोहोरलाई स्रोतमा नै वर्गीकरण" (Reduce, Reuse, Recycle) गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने।
३. सार्वजनिक-निजी-साझेदारी (PPP) मोडलमा फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र सञ्चालन गर्ने।
४. जलश्रोत संरक्षण र पुनर्भरण (Recharge) का लागि सार्वजनिक पोखरीहरूको पुनरुत्थान गर्ने।

कार्यनीति (Working Policies):

१. सबै वडामा डिप-बोरिङ र ओभरहेड ट्याङ्की निर्माण कार्यलाई तीव्रता दिइनेछ।
२. 'प्लास्टिक मुक्त ओमसतिया' अभियानलाई कडाइका साथ लागू गरिनेछ।
३. विद्यालय र स्वास्थ्य संस्थाहरूमा अनिवार्य रूपमा पूर्ण सरसफाइका सूचकहरू पूरा गरिनेछ।
४. खानेपानी उपभोक्ता समितिहरूलाई प्राविधिक र व्यवस्थापकीय तालिम प्रदान गरिनेछ।

५.३.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
एक घर, एक धारा अभियान	पाइपलाइन विस्तार, धारा जडान र मिटरिङ प्रणाली	४५०
ठूला खानेपानी आयोजना (विस्तार)	थप २ वटा ओभरहेड ट्याङ्की र डिप-बोरिङ निर्माण	५००
एकीकृत फोहोरमैला व्यवस्थापन केन्द्र	जग्गा प्राप्ति, प्रशोधन मेसिन खरिद र 'ल्याण्डफिल' निर्माण	३००
व्यवस्थित ढल निकास आयोजना	मुख्य बजार क्षेत्रहरूमा पक्की ढल निर्माण	३५०
सार्वजनिक तथा सामुदायिक शौचालय	बजार र पार्कहरूमा आधुनिक शौचालय निर्माण	८०
जल गुणस्तर परीक्षण प्रयोगशाला	गाउँपालिका स्तरीय ल्याब स्थापना र नियमित परीक्षण	४०

पोखरी संरक्षण र हरियाली प्रवर्द्धन	पोखरी सौन्दर्यीकरण र किनारमा वृक्षारोपण	८०
कुल जम्मा		१८०० लाख

५.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
पाइप प्रणालीबाट खानेपानी पुगेको घरधुरी %	[X]%	९५%
फोहोर संकलन र व्यवस्थापन हुने क्षेत्र	सीमित	१००% बजार तथा वस्ती क्षेत्र
व्यवस्थित ढल निकास भएको सडक लम्बाई	[X] कि.मी.	थप १५ कि.मी.
पूर्ण सरसफाइ उन्मुख टोलहरूको संख्या	[X]	१००% टोलहरू
खानेपानीको गुणस्तर मापदण्ड पालना	आंशिक	१००% आयोजनाहरूमा

५.३.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- प्रदेश र सङ्घीय सरकारबाट सम्पूरक र विशेष अनुदान प्राप्त भइरहनेछ।
- स्थानीय समुदायले खानेपानी महसुल तिर्न र मर्मत सम्भारमा सहकार्य गर्नेछन्।
- फोहोर व्यवस्थापन केन्द्र निर्माणका लागि आवश्यक जग्गाको सहज उपलब्धता हुनेछ।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **जलवायु परिवर्तन:** भूमिगत पानीको सतह (Water Table) अत्यधिक तल गई बोरिङहरू सुक्न सक्ने जोखिम।
- **प्रदूषण:** औद्योगिक फोहोरका कारण भूमिगत जलश्रोत प्रदूषित हुन सक्ने।
- **सामाजिक अवरोध:** 'ल्याण्डफिल साइट' निर्माण गर्दा स्थानीय स्तरमा "मेरो घर नजिक हुन्न" (NIMBY) भन्ने विरोध हुन सक्ने।
- **प्राविधिक समस्या:** पाइपलाइन विस्तार गर्दा सडक खन्ने र समन्वय अभावले विकासका अन्य पूर्वाधारमा क्षति पुग्ने।

५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

५.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको समतामूलक समाज निर्माणका लागि स्थानीय सरकारको भूमिका अग्रणी रहन्छ। ओमसतिया गाउँपालिका बहुजातीय र बहुसांस्कृतिक विशेषता बोकेको क्षेत्र हो, जहाँ महिला, बालबालिका, दलित, मल्लाह, लोध, थारु, मुस्लिम, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र ज्येष्ठ नागरिकको उल्लेख्य जनसंख्या रहेको छ। पहिलो आवधिक योजनाले लक्षित वर्गको लागि क्षमता विकास र केही अनुदानका कार्यक्रम सञ्चालन गरे तापनि उनीहरूको पूर्ण आर्थिक र सामाजिक सशक्तीकरण अझै बाँकी छ। यो योजनाले लक्षित वर्गलाई केवल 'सेवाग्राही' को रूपमा मात्र नभई 'विकासको साझेदार' को रूपमा स्थापित गर्ने लक्ष्य लिएको छ।

५.४.२ समस्या तथा चुनौती

- **आर्थिक परनिर्भरता:** महिला र सीमान्तकृत समुदायमा आयआर्जनका सीप र पूँजीको पहुँच कम हुँदा परनिर्भरता बढ्नु।
- **सामाजिक कुरीति:** समाजमा अझै पनि दाइजो प्रथा, बालविवाह र लैङ्गिक विभेदका अवशेषहरू कायमै रहनु।
- **अपाङ्गतामैत्री संरचनाको अभाव:** सार्वजनिक भवन र पूर्वाधारहरू पूर्ण रूपमा अपाङ्गतामैत्री हुन नसक्नु।
- **निर्णय प्रक्रियामा न्यून सहभागिता:** नीति निर्माण र योजना तर्जुमाका तहमा लक्षित वर्गको अर्थपूर्ण सहभागिताको कमी।
- **तथ्याङ्कको अभाव:** लक्षित वर्गको वास्तविक र अद्यावधिक प्रोफाइल नहुँदा कार्यक्रमहरू लक्षित समूहसम्म पुग्न कठिनाइ हुनु।

५.४.३ सम्भावना तथा अवसर

- **संवैधानिक र कानुनी सुनिश्चितता:** राज्यका हरेक तहमा ३३% महिला सहभागिता र लक्षित वर्गको अधिकारको ग्यारेन्टी।
- **परम्परागत सीप:** थारु र अन्य समुदायमा रहेको हस्तकला, दुना-टपरी बुन्ने र कृषि सम्बन्धी मौलिक सीपलाई व्यवसायीकरण गर्ने अवसर।
- **टोल विकास संस्थाको सक्रियता:** स्थानीय तहमा रहेका समूह र संस्थाहरू मार्फत सचेतना फैलाउन सहज हुनु।

- **बालमैत्री स्थानीय शासन:** गाउँपालिकालाई बालमैत्री घोषणा गर्ने अभियानको सुरुवात हुनु।
- **बजेट विनियोजन:** लक्षित वर्गका लागि संघीय र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने विशेष र सशर्त अनुदान।

५.४.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "समावेशी ओमसतिया: समृद्ध र न्यायपूर्ण समाजको आधार"

सोच (Vision):

सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य गरी महिला, बालबालिका र लक्षित वर्गको आत्मसम्मान, अधिकार र अवसर सुनिश्चित भएको नमूना गाउँपालिका निर्माण गर्ने।

लक्ष्य (Goal):

लक्षित वर्गको आर्थिक स्वावलम्बन, सामाजिक न्याय र नीतिगत तहमा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।

उत्प्रेक्ष्यहरू (Objectives):

१. महिलाहरूको आर्थिक सशक्तीकरण र उद्यमशीलता वृद्धि गर्ने।
२. गाउँपालिकालाई बालमैत्री स्थानीय शासन युक्त घोषणा र कार्यान्वयन गर्ने।
३. दलित, सीमान्तकृत र अपाङ्गता भएका व्यक्तिको क्षमता विकास र अधिकार संरक्षण गर्ने।
४. ज्येष्ठ नागरिकको सम्मानपूर्ण जीवनको लागि सामाजिक सुरक्षा र स्याहारको प्रबन्ध गर्ने।

रणनीति (Strategies):

१. लक्षित वर्गका लागि "सीपलाई पूँजी र बजारसँग जोड्ने" नीति लिइनेछ।
२. बालविवाह, दाइजो र लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध "शून्य सहनशीलता" को नीति अवलम्बन गरिनेछ।
३. पूर्वाधार निर्माण गर्दा अनिवार्य रूपमा अपाङ्गता र बालमैत्री मापदण्ड लागू गरिनेछ।
४. सामाजिक सुरक्षा भत्ता र सेवाहरूलाई घरदैलोमै पुऱ्याउने संयन्त्र विकास गरिनेछ।

कार्यनीति (Working Policies):

१. महिला उद्यमीहरूलाई सहूलियतपूर्ण ऋण र प्रविधि सहयोगका लागि "उपप्रमुख उद्यमशीलता कार्यक्रम" सञ्चालन गरिनेछ।

२. जोखिममा परेका बालबालिकाको लागि "बाल अक्षय कोष" को स्थापना गरिनेछ।
३. दलित र सीमान्तकृत समुदायका युवालाई लोकसेवा तथा अन्य प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षाका लागि तयारी कक्षा सञ्चालन गरिनेछ।
४. ज्येष्ठ नागरिकका लागि प्रत्येक वडामा "दिवा सेवा केन्द्र" र स्वास्थ्य परीक्षणको व्यवस्था गरिनेछ।

५.४.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
महिला उद्यमशीलता र बिउ पूँजी	साना उद्योग स्थापना, तालिम र मेसिनरी सहयोग	१५०
बालमैत्री स्थानीय शासन घोषणा	पूर्वाधार सुधार, बाल क्लब गठन र सचेतना अभियान	१२०
अपाङ्गता सशक्तीकरण कार्यक्रम	सहायक सामग्री वितरण, सीपमूलक तालिम र वृत्ति विकास	८०
ज्येष्ठ नागरिक सम्मान र दिवा मिलन	दिवा सेवा केन्द्र निर्माण र ज्येष्ठ नागरिक भ्रमण/स्वास्थ्य सेवा	१००
दलित तथा सीमान्तकृत उत्थान	छात्रवृत्ति, लोकसेवा तयारी र परम्परागत सीप संरक्षण	९०
लैङ्गिक हिंसा न्यूनीकरण र कानुनी सहायता	हेल्पलाइन सञ्चालन, सचेतना र कानुनी परामर्श	४०
लक्ष्य समूह प्रोफाइल र डिजिटल डाटा	सबै लक्षित वर्गको घरधुरी सर्वेक्षण र परिचयपत्र वितरण	३०
कुल जम्मा		६१० लाख

५.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
व्यावसायिक रूपमा सक्रिय महिला समूह संख्या	[X]	थप ५० वटा समूह
बालमैत्री घोषणा भएका वडाहरू	०	६ वटै वडा

सीपमूलक तालिम पाएका लक्षित वर्ग संख्या	[X]	वार्षिक ५०० जना
अपाङ्गतामैत्री बनेका सार्वजनिक भवनहरू	[X]%	१००%
बालविवाह र लैङ्गिक हिंसाका घटनामा कमी	-	९०% कमी

५.४.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- सामाजिक समावेशीकरणका लागि स्थानीय समुदाय र अगुवाहरूको पूर्ण समर्थन रहनेछ।
- संघीय र प्रदेश सरकारको सामाजिक सुरक्षा नीतिमा निरन्तरता रहनेछ।
- लक्षित वर्गका व्यक्तिहरू स्वरोजगार बन्नका लागि सीप सिक्न इच्छुक हुनेछन्।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **पितृसत्तात्मक सोच:** समाजमा जरा गाडेर बसेको विभेदकारी सोच परिवर्तन गर्न समय लाग्ने।
- **स्रोतको कमी:** ठूलो जनसंख्या र विविध आवश्यकताका कारण विनियोजित बजेट अपर्याप्त हुन सक्ने।
- **गलत पहिचान:** वास्तविक लक्षित वर्ग छुट्ने र पहुँचवालाले लाभ लिने जोखिम।
- **निरन्तरताको अभाव:** तालिम पाएका व्यक्तिहरूले व्यावसायिक निरन्तरता दिन नसक्नु।

५.५ युवा तथा खेलकुद

५.५.१ पृष्ठभूमि

युवा शक्ति राष्ट्र निर्माणको मेरुदण्ड र सामाजिक रूपान्तरणका संवाहक हुन्। ओमसतिया गाउँपालिकामा कुल जनसंख्याको करिब ४० प्रतिशत हिस्सा युवा उमेर समूहको रहेको छ। यस गाउँपालिकाले विगतमा खेलकुद मैदानहरूको सुधार र केही स्थानीय प्रतियोगिताहरूमा लगानी गरे तापनि युवा जनशक्तिलाई स्थानीय विकास र स्वरोजगारसँग पूर्ण रूपमा आबद्ध गर्न बाँकी छ। खेलकुद क्षेत्रमा यहाँका युवाहरूको रुचि अत्यधिक छ, विशेष गरी क्रिकेट, फुटबल र भलिबलमा स्थानीय प्रतिभाहरू प्रशस्त छन्। यो दोस्रो आवधिक योजनाले युवाहरूलाई दुर्व्यसनीबाट जोगाई सिर्जनशील बनाउन र खेलकुदलाई स्वस्थ जीवन र पहिचानको आधार बनाउन विशेष जोड दिएको छ।

५.५.२ समस्या तथा चुनौती

- **दक्ष जनशक्ति पलायन:** रोजगारीको अभावमा ऊर्जावान् युवाहरू वैदेशिक रोजगारीमा जाने क्रम तीव्र हुनु।
- **पूर्वाधारको अभाव:** राष्ट्रिय स्तरको खेल सञ्चालन गर्न पर्याप्त कभर्ड हल, व्यवस्थित रङ्गशाला र खेलमैदानको कमी।
- **दुर्व्यसनी र सामाजिक विचलन:** फुर्सदको समयको सही सदुपयोग हुन नसक्दा युवाहरू लागुऔषध र कुलतमा फस्ने जोखिम बढ्नु।
- **व्यावसायिकताको कमी:** खेलकुदलाई मनोरञ्जनमा मात्र सीमित राखिनु र यसलाई पेशाको रूपमा विकास गर्न नसक्नु।
- **नेतृत्व विकासको कमी:** नीति निर्माण र स्थानीय नेतृत्वमा युवाहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता न्यून हुनु।

५.५.३ सम्भावना तथा अवसर

- **खेलकुदमा रुचि:** युवाहरूमा खेलकुदप्रतिको उच्च आकर्षण र स्थानीय क्लबहरूको सक्रियता।
- **गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय रंगशालाको निकटता:** नजिकैको भैरहवामा रहेको अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको क्रिकेट रंगशालाको प्रभाव र अवसर।
- **उद्यमशीलताको सम्भावना:** कृषि र उद्योगमा आधारित स्टार्टअप (Startup) व्यवसायहरू सञ्चालन गर्न युवाहरूको क्षमता।
- **डिजिटल साक्षरता:** सूचना प्रविधि र सामाजिक सञ्जालमा युवाहरूको दख्खल, जसलाई 'डिजिटल मार्केटिङ' सँग जोड्न सकिने।
- **खेल पर्यटन:** क्षेत्रीय र प्रादेशिक स्तरका प्रतियोगिताहरू आयोजना गरी खेल पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिने भौगोलिक सुगमता।

५.५.४ नीतिगत मार्गचित्र (Policy Framework)

नारा: "सबल युवा, सक्रिय खेलकुद: समृद्ध ओमसतियाको मेरुदण्ड"

सोच (Vision):

अनुशासित, आत्मनिर्भर र नेतृत्वदायी युवा जनशक्ति विकास गर्दै ओमसतियालाई खेलकुदको 'हब' (Hub) को रूपमा स्थापित गर्ने।

लक्ष्य (Goal):

युवाहरूको क्षमतालाई स्थानीय अर्थतन्त्रमा रूपान्तरण गर्ने र खेलकुदको माध्यमबाट स्वस्थ र पहिचानयुक्त समाज निर्माण गर्ने।

उद्देश्यहरू (Objectives):

१. युवाहरूलाई व्यावसायिक सीप र पूँजीमा पहुँच गराई स्वरोजगार बनाउने।
२. प्रत्येक वडामा आधारभूत र गाउँपालिका स्तरमा सुविधासम्पन्न खेल पूर्वाधार निर्माण गर्ने।
३. युवाहरूलाई सामाजिक विकृति विरुद्ध परिचालन गरी सचेत नागरिक तयार गर्ने।
४. स्थानीय स्तरका प्रतिभावान खेलाडीहरूलाई पहिचान गरी वृत्ति विकासमा सहयोग गर्ने।

रणनीति (Strategies):

१. "एक वडा, एक व्यवस्थित खेलमैदान" को नीति अवलम्बन गरिनेछ।
२. युवाहरूका लागि "बिना धितो सहूलियतपूर्ण ऋण" र "उद्यमी प्रोत्साहन" कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
३. खेलकुदलाई सामुदायिक स्वास्थ्य र पर्यटनसँग जोड्ने नीति लिइनेछ।
४. सूचना प्रविधि र नवप्रवर्तन (Innovation) मा युवाहरूको पहुँच विस्तार गरिनेछ।

कार्यनीति (Working Policies):

१. गाउँपालिका स्तरमा एउटा सुविधासम्पन्न 'बहुउद्देश्यीय रङ्गशाला' निर्माण कार्य अघि बढाइनेछ।
२. लागुऔषध विरुद्ध "युवा सचेतना र पुर्नस्थापना" कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।
३. विद्यालय स्तरदेखि नै प्रतिभा पहिचान गर्न 'अध्यक्ष कप' र 'वडा स्तरीय' प्रतियोगिताहरूलाई निरन्तरता दिइनेछ।
४. वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूको सीप र पूँजीलाई कृषि तथा उद्योगमा लगाउन 'युवा स्टार्टअप कोष' परिचालन गरिनेछ।

५.५.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
------------------------	------------------	---------------------------------------

ओमसतिया बहुउद्देशीय रंगशाला	प्याराफिट, घेराबेरा र ट्रयाक निर्माण (क्रिकेट/फुटबल)	२५०
वडा स्तरीय खेल मैदान स्तरोन्नति	सबै ६ वटा वडाका खेलमैदानमा माटो भर्ने र स्तरोन्नति	१२०
युवा उद्यमशीलता स्टार्टअप कोष	नयाँ व्यवसाय सुरु गर्न बीउ पूँजी र सहूलियत ऋण	१००
कभर्ड हल निर्माण (भलिबल/ब्याडमिन्टन)	बहुउद्देशीय इन्डोर हल निर्माण	८०
लागुऔषध विरुद्ध युवा अभियान	सचेतना नाटक, पुर्नस्थापना सहयोग र परामर्श	४०
कोच तथा रेफ्री तालिम	स्थानीय खेलाडीलाई प्राविधिक प्रशिक्षण	३०
अध्यक्ष कप तथा वडा स्तरीय लिग	वार्षिक प्रतियोगिताहरू सञ्चालन र पुरस्कार	५०
कुल जम्मा		६७० लाख

५.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
सुविधासम्पन्न रङ्गशालाको संख्या	०	१ वटा
स्वरोजगार बनेका युवाहरूको संख्या	[X]	वार्षिक ५०० जना
राष्ट्रिय/प्रादेशिक खेलाडी उत्पादन	न्यून	वार्षिक १० जना
व्यवस्थित खेलमैदान भएका वडाहरू	[X]	६ वटै वडा
युवा सचेतना कार्यक्रमबाट लाभान्वित	-	५०००+ युवा

५.५.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- प्रदेश र सङ्घीय सरकारको खेलकुद मन्त्रालयबाट पूर्वाधारका लागि थप बजेट प्राप्त हुनेछ।
- स्थानीय युवा क्लबहरू र निजी क्षेत्रले खेलकुद र उद्यमशीलतामा सहकार्य गर्नेछन्।
- गाउँपालिकाको जग्गा प्राप्ति प्रक्रियामा विवाद हुने छैन।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **आर्थिक मन्दी:** बजेट कटौती भएमा ठूला पूर्वाधार निर्माण कार्य अधुरो रहने जोखिम।
- **बसाइँसराइ:** थप अध्ययन र रोजगारीका लागि युवाहरूको बाह्य पलायन दर उच्च रहिरहनु।
- **राजनीतिक हस्तक्षेप:** खेलकुद र युवा कार्यक्रमहरूमा राजनीतिक पूर्वाग्रहले निष्पक्षतामा असर पार्न सक्ने।
- **स्रोतको प्राथमिकता:** पूर्वाधार र स्वास्थ्य जस्ता क्षेत्रमा बजेट केन्द्रित हुँदा युवा विकासका सफ्टवेयर कार्यक्रम ओझेलमा पर्नु।

परिच्छेद ६: पूर्वाधार विकास क्षेत्र

पूर्वाधार विकास आर्थिक समृद्धिको आधारस्तम्भ र सामाजिक रूपान्तरणको भौतिक संवाहक हो। ओमसतिया गाउँपालिकाले आगामी पाँच वर्षमा दिगो, गुणस्तरीय र वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी नागरिकको जीवनस्तर सहज बनाउने लक्ष्य लिएको छ। यस क्षेत्र अन्तर्गत बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण, सडक, पुल तथा यातायात, जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक उर्जा र सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि एकीकृत रूपमा विकास गर्ने रणनीति लिइएको छ। जस अन्तर्गत सडक सञ्जालको विस्तार, व्यवस्थित आवास, ऊर्जामा आत्मनिर्भरता र सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरी गाउँपालिकालाई एक आधुनिक र सुविधायुक्त स्थानीय तहको रूपमा विकास गरिनेछ।

६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

गाउँपालिकाको बढ्दो शहरीकरणलाई व्यवस्थित गर्न सुरक्षित र योजनाबद्ध बस्ती विकासलाई प्राथमिकता दिइनेछ। राष्ट्रिय भवन संहिता (Building Code) को पूर्ण पालना गराई भूकम्प प्रतिरोधी संरचना निर्माणमा जोड दिइनेछ। गाउँपालिकाका सार्वजनिक भवनहरूलाई अपाङ्गतामैत्री, बालमैत्री र लैङ्गिकमैत्री बनाइनेछ। साथै, विपन्न तथा आवासविहीन परिवारका लागि सुरक्षित आवासको व्यवस्था गर्ने र सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गरी उद्यान (Park) तथा खुल्ला क्षेत्रको विकास गर्ने नीति यस योजनाले अघि सारेको छ।

६.२ सडक, पुल तथा यातायात

सडक सञ्जाललाई विकासको मेरुदण्ड मान्दै गाउँपालिकाका सबै वडा र मुख्य बजार केन्द्रहरूलाई कालोपत्रे सडकले जोडिनेछ। रणनीतिक महत्वका सडकहरूको स्तरोन्नति, कृषि सडकहरूको संजाल विस्तार र खोला/खोल्साहरूमा पक्की पुल तथा कल्भर्ट निर्माणलाई तीव्रता दिइनेछ। सडक निर्माण गर्दा अनिवार्य रूपमा नाला र फुटपाथको व्यवस्था गरी यातायातलाई सुरक्षित र बाह्रै महिना सञ्चालनयोग्य बनाइनेछ। यातायात क्षेत्रलाई व्यवस्थित गरी नागरिकको पहुँच र गतिशीलता वृद्धि गर्नु यस उपक्षेत्रको मुख्य लक्ष्य हो।

६.३ जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

कृषि र उद्योगको विकासका लागि भरपर्दो ऊर्जा आपूर्ति सुनिश्चित गरिनेछ। सबै घरधुरी र औद्योगिक क्षेत्रमा गुणस्तरीय विद्युत् पहुँच पुऱ्याउन ट्रान्सफर्मर र वितरण प्रणालीको सुदृढीकरण गरिनेछ। सिँचाइ र उज्यालो गाउँपालिकाका लागि सौर्य ऊर्जा (Solar Energy) जस्ता वैकल्पिक ऊर्जाका स्रोतहरूलाई प्रोत्साहन दिइनेछ। साथै, भूमिगत जलस्रोतको दिगो उपयोग र आकाशे पानी संकलन (Rainwater Harvesting) जस्ता प्रविधिहरू अवलम्बन गरी जलस्रोतको बहुआयामिक उपयोग सुनिश्चित गरिनेछ।

६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

ओमसतियालाई "डिजिटल गाउँपालिका" को रूपमा रूपान्तरण गर्न सूचना र सञ्चार प्रविधिको व्यापक विस्तार गरिनेछ। सबै सरकारी कार्यालय, शैक्षिक संस्था र स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा उच्च गतिको इन्टरनेट (Fiber connectivity) पुऱ्याइनेछ। सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई छिटोछरितो र पारदर्शी बनाउन ई-गभर्नेन्स (e-Governance) प्रणाली लागू गरिनेछ। नागरिकहरूमा सूचनाको हक सुनिश्चित गर्न र प्रविधिमा आधारित नवप्रवर्तनलाई प्रोत्साहन गर्न डिजिटल साक्षरता कार्यक्रमहरूलाई यस योजनाले विशेष महत्व दिएको छ।

६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

६.१.१ पृष्ठभूमि

ओमसतिया गाउँपालिका तीव्र शहरीकरणको प्रक्रियामा रहेको क्षेत्र हो। भैरहवा र बुटवल जस्ता ठूला शहरहरूको सामिप्यता र औद्योगिक करिडोरका कारण यहाँ बसाइँसराइ र नयाँ बस्ती विस्तार हुने क्रम तीव्र छ। विगतमा छरिएका वस्तीहरू अब सघन बन्दै गएका छन्। पहिलो आवधिक योजनाले गाउँपालिका

र वडा कार्यालयका भवनहरू तथा केही आधारभूत सार्वजनिक संरचना निर्माणमा उपलब्धि हासिल गरेको छ। अबको दोस्रो योजनाले अव्यवस्थित बस्तीलाई योजनाबद्ध बनाउने, भवन संहिता लागू गर्ने र सार्वजनिक निर्माणलाई अपाङ्गता तथा वातावरणमैत्री बनाउने तर्फ ध्यान केन्द्रित गरेको छ।

६.१.२ समस्या तथा चुनौती

- **अव्यवस्थित जग्गा प्लटिङ:** बिना योजना गरिएका प्लटिङले गर्दा भविष्यमा सडक, ढल र खुल्ला क्षेत्रको अभाव हुने जोखिम।
- **भवन संहिताको फितलो कार्यान्वयन:** ग्रामीण क्षेत्रमा प्राविधिक मापदण्ड र भवन संहिता पालना नगरी घर निर्माण गर्ने परिपाटी।
- **खुल्ला क्षेत्र र पार्कको अभाव:** बढ्दो बस्तीसँगै सार्वजनिक उद्यान, खेलकुद मैदान र खुल्ला क्षेत्रहरूको संरक्षण हुन नसक्नु।
- **विपन्नको आवास समस्या:** दलित र भूमिहीन परिवारका लागि सुरक्षित र पक्की आवासको अभाव रहनु।
- **अपाङ्गतामैत्री संरचनाको कमी:** पुराना सार्वजनिक भवनहरू अपाङ्गता भएका व्यक्ति र ज्येष्ठ नागरिकका लागि सहज नहुनु।

६.१.३ सम्भावना तथा अवसर

- **भू-उपयोग नीतिको कार्यान्वयन:** नयाँ भू-उपयोग ऐन अनुसार आवासीय, औद्योगिक र कृषि क्षेत्र छुट्याई योजनाबद्ध विकास गर्ने अवसर।
- **सरकारी अनुदान:** सङ्घीय र प्रदेश सरकारका 'जनता आवास' जस्ता कार्यक्रममार्फत विपन्नलाई घर बनाउन सकिने सम्भावना।
- **नगर विकास योजना:** गाउँपालिकाको आफ्नै 'गुरुयोजना' (Master Plan) तयार गरी नमूना वस्ती विकास गर्न सकिने।
- **पर्याप्त सार्वजनिक जग्गा:** केही वडाहरूमा अझै पनि सार्वजनिक जग्गा उपलब्ध रहेकाले पार्क र प्रशासनिक भवनका लागि उपयोग गर्न सकिने।

६.१.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "योजनाबद्ध बस्ती, सुरक्षित आवास: सुन्दर ओमसतियाको आधार"

सोच (Vision):

ओमसतियालाई सुरक्षित, व्यवस्थित र आधुनिक पूर्वाधारयुक्त नमूना मानव वस्तीको रूपमा विकास गर्ने।

लक्ष्य (Goal):

आगामी ५ वर्षभित्र सबै नयाँ निर्माणलाई भवन संहितामा आबद्ध गर्ने र जोखिममा रहेका परिवारलाई सुरक्षित आवासको पहुँच पुऱ्याउने।

उद्देश्यहरू (Objectives):

१. गाउँपालिकाको विस्तृत भू-उपयोग योजना र वस्ती विकास गुरुयोजना तयार गरी लागू गर्ने।
२. सबै सार्वजनिक भवनहरूलाई अपाङ्गतामैत्री र ऊर्जा किफायती बनाउने।
३. भूमिहीन र अति विपन्न परिवारका लागि सुरक्षित आवासको सुनिश्चितता गर्ने।
४. शहरी सौन्दर्यीकरणका लागि सार्वजनिक पार्क र खुल्ला क्षेत्रको विकास गर्ने।

रणनीति (Strategies):

१. भवन निर्माण इजाजत प्रक्रियालाई पूर्ण रूपमा डिजिटल र अनिवार्य बनाइनेछ।
२. "एकीकृत वस्ती विकास" को अवधारणालाई प्रोत्साहन गरिनेछ।
३. सार्वजनिक निर्माणमा 'स्थानीय सामग्री' र 'हरित प्रविधि' को प्रयोगलाई प्राथमिकता दिइनेछ।

कार्यनीति (Working Policies):

१. नक्सा पास नगरी बनाइएका व्यावसायिक भवनहरूलाई अनिवार्य रूपमा मापदण्डमा ल्याइनेछ।
२. प्रत्येक वडामा कम्तीमा एउटा सार्वजनिक पार्क वा हरियाली क्षेत्र निर्माण गरिनेछ।
३. "विपन्न आवास कोष" मार्फत फुसको छाना विस्थापन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ।

६.१.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
वस्ती विकास गुरुयोजना (Master Plan)	गाउँपालिकाको भू-उपयोग नक्साङ्कन र डिजिटल जग्गा व्यवस्थापन	५०
सुरक्षित आवास (फुसको छाना मुक्त)	अति विपन्न परिवारलाई टिनको छाना वा पक्की घर निर्माणमा सहयोग	१५०
प्रशासनिक तथा वडा कार्यालय भवन	बाँकी रहेका वडा कार्यालयहरूको निर्माण र स्तरोन्नति	२००

बहुउद्देश्यीय सामुदायिक भवन	तालिम, सभा र विपदको समयमा आश्रय लिन मिल्ने भवन	१००
सार्वजनिक उद्यान तथा पार्क विकास	वडागत रूपमा बाल उद्यान र जेष्ठ नागरिक विश्रामस्थल निर्माण	८०
डिजिटल नक्सा पास प्रणाली	ई-विल्डिङ परमिट सिस्टम (e-BPS) लागू र सञ्चालन	३०
स्मार्ट स्ट्रिट लाइट र सौन्दर्यीकरण	मुख्य चोक र वस्तीहरूमा बत्ती जडान र रङ्गरोगन	७०
कुल जम्मा		६८० लाख

६.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
भवन संहिता पालना गर्ने घरधुरी %	[X]%	९०%
फुसको छाना भएका घरधुरी संख्या	[X]	शून्य (विस्थापन)
अपाङ्गतामैत्री सार्वजनिक भवनहरू	[X]%	१००%
निर्माण भएका नयाँ सार्वजनिक पार्कहरू	-	६ वटा (प्रत्येक वडामा १)
आफ्नै सुविधासम्पन्न भवन भएका वडाहरू	५ वटा	६ वटै वडा

६.१.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- स्थानीय जनताले भवन संहिता र नक्सा पास प्रक्रियामा पूर्ण सहयोग गर्नेछन्।
- सङ्घीय र प्रदेश सरकारबाट 'जनता आवास' र पूर्वाधार अनुदान प्राप्त भइरहनेछ।
- जग्गा प्राप्तिमा स्थानीय स्तरमा विवाद हुने छैन।

जोखिम पक्ष (Risks):

- प्राकृतिक विपद:** भूकम्प वा ठूलो बाढीका कारण निर्माणाधीन संरचनामा क्षति पुग्न सक्ने।
- महँगगी:** निर्माण सामग्री (सिमेन्ट, छड, गिट्टी) को मूल्यमा हुने अत्यधिक वृद्धिले लागत बढ्ने।
- प्राविधिक जनशक्ति:** डिजिटल प्रणाली सञ्चालन र अनुगमनका लागि दक्ष प्राविधिकको अभाव हुन सक्ने।

- **अव्यवस्थित प्लटिड:** भू-माफिया वा जग्गा व्यवसायीको प्रभावका कारण योजनाबद्ध विकासमा अवरोध हुन सक्ने।

६.२ सडक, पुल तथा यातायात

६.२.१ पृष्ठभूमि

सडक संजाल विकासको मेरुदण्ड र आर्थिक समृद्धिको मुख्य संवाहक हो। ओमसतिया गाउँपालिका रूपन्देहीको औद्योगिक हब र सिद्धार्थ राजमार्गको निकट रहेकाले यहाँ सडकको चाप र महत्व दुवै उच्च छ। पहिलो आवधिक योजनाको अवधिमा गाउँपालिकाले मुख्य प्रशासनिक केन्द्र र केही रणनीतिक सडकहरूको कालोपत्रे कार्यमा उल्लेख्य प्रगति गरेको छ। तर, बढ्दो जनसंख्या र औद्योगिक विस्तारका कारण भित्री वस्तीहरू, कृषि पकेट क्षेत्रहरू र वडा जोड्ने सडकहरूको स्तरोन्नति अझै बाँकी छ। आगामी ५ वर्षमा "दिगो र सुरक्षित सडक पूर्वाधार" निर्माण गर्नु यस योजनाको प्रमुख प्राथमिकता रहनेछ।

६.२.२ समस्या तथा चुनौती

- **गुणस्तर र दिगोपना:** सडक निर्माणमा गुणस्तर कायम गर्न र नियमित मर्मत सम्भार (Maintenance) नहुँदा कालोपत्रे छिट्टै उप्किने समस्या।
- **एकीकृत नालाको अभाव:** सडकसँगै नाला निर्माण नहुँदा वर्षाको पानीले सडक क्षतिग्रस्त हुने र वस्ती डुबानमा पर्ने।
- **साँघुरो सडक संजाल:** अव्यवस्थित जग्गा प्लटिडका कारण सडकको चौडाइ (Right of Way) कम हुनु र भविष्यमा विस्तार गर्न कठिन हुनु।
- **पुल र कल्भर्टको कमी:** खोला र खोल्साहरूमा आवश्यक पुल तथा कल्भर्ट नहुँदा वर्षायाममा यातायात अवरुद्ध हुने।
- **सडक सुरक्षा:** सडक संकेत, बत्ती र फुटपाथको अभावले दुर्घटनाको जोखिम बढ्नु।

६.२.३ सम्भावना तथा अवसर

- **भौगोलिक सुगमता:** तराईको समथर भू-भाग भएकाले सडक निर्माण लागत पहाडको तुलनामा कम हुनु र काम गर्न सहज हुनु।
- **औद्योगिक कोरिडोर:** भैरहवा-परासी सडकको निकटताले गर्दा संघीय र प्रादेशिक बजेटमा रणनीतिक सडकहरू समेटिने अवसर।

- **जनसहभागिता:** सडक विस्तार र स्तरोन्नतिका लागि स्थानीय बासिन्दाहरूको उच्च माग र जग्गा योगदानको तत्परता।
- **आर्थिक विकासको आधार:** सडक संजाल विस्तार हुँदा कृषि उत्पादनको बजार पहुँच र घरजग्गाको मूल्य वृद्धि भई आन्तरिक आय बढ्ने।

६.२.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "सुरक्षित सडक, सुलभ यातायात: ओमसतियाको समृद्धिको आधार"

सोच (Vision):

गाउँपालिकाका सबै घरधुरीलाई बाह्रै महिना चल्ने सुरक्षित र गुणस्तरीय सडक सञ्जालमा आबद्ध गर्ने।

लक्ष्य (Goal):

आगामी ५ वर्षभित्र गाउँपालिकाका मुख्य रणनीतिक सडकहरूको १००% कालोपत्रे र भित्री सडकहरूको ग्राभेल/स्तरोन्नति सम्पन्न गर्ने।

उद्देश्यहरू (Objectives):

१. वडा कार्यालय, विद्यालय र स्वास्थ्य केन्द्रहरू जोड्ने सडकहरूलाई कालोपत्रे गरी पहुँच विस्तार गर्ने।
२. कृषि उत्पादनको बजारीकरणका लागि कृषि सडकहरूको संजाल सुदृढ गर्ने।
३. सडक सुरक्षा र दिगोपनका लागि मर्मत सम्भार प्रणालीलाई संस्थागत गर्ने।
४. खोला र खोल्साहरूमा आवश्यक पुल तथा कल्भर्ट निर्माण गरी यातायात सहज बनाउने।

रणनीति (Strategies):

१. सडक निर्माण गर्दा अनिवार्य रूपमा "सडक र नाला" (Road with Drain) को अवधारणा लागू गरिनेछ।
२. रणनीतिक महत्वका सडकहरूलाई प्राथमिकता दिई बजेट विनियोजन गरिनेछ।
३. सडक मर्मत सम्भारका लागि छुट्टै कोष र संयन्त्रको विकास गरिनेछ।

कार्यनीति (Working Policies):

१. सडकको मापदण्ड (चौडाइ) तोकी सोही अनुसार मात्र कालोपत्रे र अन्य पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ।
२. सार्वजनिक-निजी साझेदारी र जनसहभागितामा आधारित सडक निर्माणलाई प्रोत्साहन दिइनेछ।
३. सडक सुरक्षाका लागि मुख्य चोकहरूमा सौर्य बत्ती र सडक संकेतहरू जडान गरिनेछ।

६.२.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
रणनीतिक सडक कालोपत्रे	मुख्य बजार र वडा केन्द्र जोड्ने सडकहरूको स्तरोन्नति	१,५००
कृषि सडक स्तरोन्नति	कृषि पकेट क्षेत्रदेखि सडकलन केन्द्रसम्म ग्राभेल र नाला	५००
पक्की पुल तथा कल्भर्ट निर्माण	खोला र खोल्साहरूमा १० वटा साना पुल र कल्भर्ट	६००
सडक मर्मत सम्भार कोष	कालोपत्रे सडकको प्याच वर्क र नियमित मर्मत	१५०
सडक सुरक्षा तथा सौन्दर्यीकरण	सडक संकेत, जेब्रा क्रसिङ र सडक बत्ती जडान	५०
यातायात व्यवस्थापन (बस पार्क)	साना सवारी पार्किङ र विश्रामस्थल निर्माण	४०
कुल जम्मा		२,८४० लाख

६.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
थप कालोपत्रे सडकको लम्बाई	[X] कि.मी.	थप ६० कि.मी.
पक्की नाला सहितको सडक %	[X]%	७५%
बाह्रै महिना यातायात चल्ने सडक पहुँच	[X]%	१००%
निर्माण भएका नयाँ पक्की पुल/कल्भर्ट	-	१० वटा
सडक दुर्घटनामा कमी (प्रक्षेपित)	-	४०%

६.२.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- संघीय र प्रदेश सरकारबाट रणनीतिक सडकका लागि "विशेष र सम्पूरक अनुदान" प्राप्त भइरहनेछ।
- सडक विस्तारका क्रममा जग्गा सम्बन्धी विवाद स्थानीय स्तरमा समाधान हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको उपलब्धता र ढुवानीमा अवरोध हुने छैन।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **प्राकृतिक विपद:** रोहिणी नदीको बाढीले नदी तटीय सडक र पुलहरूमा क्षति पुऱ्याउन सक्ने।
- **बजेट अभाव:** आन्तरिक आयमा कमी भएमा साना सडक योजनाहरू प्रभावित हुन सक्ने।
- **गुणस्तर नियन्त्रण:** निर्माण व्यवसायीको लापरबाहीका कारण सम्झौता बमोजिमको गुणस्तर कायम नहुने जोखिम।
- **अतिक्रमण:** सडकको क्षेत्राधिकार (Right of Way) मा नयाँ संरचना निर्माण भई विस्तारमा अवरोध हुनु।

६.३ जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

६.३.१ पृष्ठभूमि

ऊर्जा विकासको संवाहक हो। ओमसतिया गाउँपालिकाका अधिकांश घरधुरीमा राष्ट्रिय प्रसारण लाइनमार्फत विद्युत् सेवा पुगिसकेको छ। यद्यपि, बढ्दो औद्योगिक विस्तार र आधुनिक कृषिका लागि आवश्यक गुणस्तरीय र निर्बाध विद्युत् आपूर्तिको चुनौती अझै छ। गाउँपालिकामा भूमिगत जलस्रोतको प्रचुरता छ, जसलाई सिँचाइ र खानेपानीका लागि उपयोग गरिँदै आएको छ। पहिलो आवधिक योजनाले सडक बती र केही कृषि विद्युतीकरणमा जोड दिएको थियो। यो दोस्रो योजनाले ऊर्जामा आत्मनिर्भरता, नवीकरणीय ऊर्जाको प्रयोग र जलस्रोतको दिगो व्यवस्थापनमा ध्यान केन्द्रित गरेको छ।

६.३.२ समस्या तथा चुनौती

- **भोल्टेजको अस्थिरता:** औद्योगिक र कृषि क्षेत्रमा न्यून भोल्टेज (Low Voltage) का कारण मेसिनरी र उपकरण सञ्चालनमा समस्या हुनु।
- **कृषि विद्युतीकरणको अभाव:** गहिरो बोरिङ र सिँचाइका लागि विद्युत् लाइन विस्तार सबै कृषि क्षेत्रमा नपुग्नु।

- **वैकल्पिक ऊर्जामा न्यून लगानी:** घरायसी र व्यावसायिक प्रयोजनमा सौर्य ऊर्जा तथा बायोग्यासको प्रयोग अपेक्षाकृत बढ्न नसक्नु।
- **जलस्तरमा हास:** अव्यवस्थित रूपमा भूमिगत पानीको दोहनले गर्दा पानीको सतह (Water Table) तल जाँदै गर्नु।
- **मर्मत सम्भार:** जडान गरिएका सडक बत्ती र विद्युतीय संरचनाहरूको नियमित मर्मतको अभाव।

६.३.३ सम्भावना तथा अवसर

- **सौर्य ऊर्जाको प्रचुरता:** तराईको भू-भाग भएकाले सौर्य ऊर्जा (Solar Energy) उत्पादन र उपयोगको उच्च सम्भावना।
- **औद्योगिक माग:** स्थानीय उद्योगहरूले खपत गर्ने ऊर्जाबाट आन्तरिक अर्थतन्त्र चलायमान हुने अवसर।
- **अनुदानको उपलब्धता:** नवीकरणीय ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र र संघीय सरकारबाट वैकल्पिक ऊर्जाका लागि प्राप्त हुने प्राविधिक तथा वित्तीय सहयोग।
- **बहुउद्देश्यीय जलश्रोत:** पोखरी र नहरहरूको पुनरुत्थान गरी सिँचाइ र पर्यटनमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना।

६.३.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "उज्यालो ओमसतिया: उर्जा र जलश्रोतमा आत्मनिर्भरता"

सोच (Vision):

स्वच्छ र भरपर्दो ऊर्जा एवं सुरक्षित जलस्रोतको पहुँचमार्फत ओमसतियालाई ऊर्जाशील र उत्पादक गाउँपालिका बनाउने।

लक्ष्य (Goal):

आगामी ५ वर्षभित्र सबै घरधुरी, कृषि क्षेत्र र उद्योगहरूमा गुणस्तरीय विद्युत् पहुँच सुनिश्चित गर्ने र नवीकरणीय ऊर्जाको हिस्सा २०% पुर्याउने।

उद्देश्यहरू (Objectives):

१. गुणस्तरीय विद्युत् आपूर्तिका लागि ट्रान्सफर्मर र प्रसारण लाइनको सुदृढीकरण गर्ने।
२. सिँचाइका लागि "कृषि विद्युतीकरण" कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिने।

३. नवीकरणीय ऊर्जा (सौर्य र बायोग्यास) को प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्ने।
४. भूमिगत जलस्रोतको संरक्षण र आकाश पानी संकलन (Rainwater Harvesting) लाई प्रवर्द्धन गर्ने।

रणनीति (Strategies):

१. नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँगको समन्वयमा भोल्टेज समस्या समाधानका लागि नयाँ फिडर र सब-स्टेशनमा जोड दिइनेछ।
२. सार्वजनिक स्थलहरूमा "स्मार्ट सौर्य सडक बत्ती" जडान गरिनेछ।
३. विद्युतीय सवारी साधन र चुलो (Electric Cooking) को प्रयोगलाई अनुदानमार्फत प्रोत्साहन गरिनेछ।

कार्यनीति (Working Policies):

१. कृषि बोरिडका लागि आवश्यक विद्युत् महसुल र ट्रान्सफर्मर जडानमा गाउँपालिकाले साझेदारी गर्नेछ।
२. ठूला सार्वजनिक र प्रशासनिक भवनहरूमा सौर्य ऊर्जा प्रणाली अनिवार्य गरिनेछ।
३. स्थानीय पोखरी र जलस्रोतको नक्साङ्कन गरी संरक्षण योजना लागू गरिनेछ।

६.३.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
कृषि विद्युतीकरण विस्तार	कृषि पकेट क्षेत्रमा थप ट्रान्सफर्मर र पोल विस्तार	३५०
स्मार्ट स्ट्रिट लाइट जडान	मुख्य सडक र चोकहरूमा सेन्सर सहितको सौर्य बत्ती	१२०
वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन	बायोग्यास र सौर्य ऊर्जा जडानमा अनुदान	८०
विद्युतीय चुलो प्रोत्साहन	विपन्न परिवारलाई इन्डक्सन चुलो वितरण	४०
जलस्रोत संरक्षण र पुनर्भरण	रिचार्ज पिट निर्माण र पोखरी पुनरुत्थान	७०
विद्युत् पूर्वाधार मर्मत	जीर्ण तार र पोलहरूको प्रतिस्थापन	५०
कुल जम्मा		७१० लाख

६.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
विद्युत् पहुँच पुगेका घरधुरी %	९८%	१००%
सिँचाइमा विद्युतीय पम्प प्रयोग गर्ने किसान %	[X]%	थप ३०% वृद्धि
वैकल्पिक ऊर्जा (सौर्य/बायोग्यास) प्रयोग	न्यून	२०% घरधुरी
स्मार्ट सडक बत्ती जडान भएका कि.मी.	-	३० कि.मी.
नवीकरण गरिएका सार्वजनिक पोखरी	-	५ वटा

६.३.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- नेपाल विद्युत् प्राधिकरणले प्रसारण लाइन विस्तारमा प्राविधिक सहयोग गर्नेछ।
- नवीकरणीय ऊर्जाका उपकरणहरूको मूल्य क्रमिक रूपमा घट्दै जानेछ।
- स्थानीय उद्योगी र कृषकहरू विद्युतीय ऊर्जा खपत बढाउन इच्छुक हुनेछन्।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **प्राविधिक जोखिम:** जडान गरिएका सौर्य बत्तीहरूको ब्याट्री र मेसिनरी मर्मत सम्भारमा कठिनाइ हुन सक्ने।
- **वातावरणीय जोखिम:** जलवायु परिवर्तनका कारण भूमिगत जलस्तरमा अनपेक्षित गिरावट आउन सक्ने।
- **वित्तीय जोखिम:** विद्युत् महसुलमा संघीय सरकारको परिवर्तनले कृषकहरूको लागतमा असर पार्न सक्ने।
- **समन्वय:** प्राधिकरण र गाउँपालिकाबीच विद्युत् पोल सार्ने वा नयाँ लाइन विस्तारमा हुने प्रशासनिक ढिलाइ।

६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

६.४.१ पृष्ठभूमि

वर्तमान विश्वमा सूचना प्रविधि विकासको अपरिहार्य औजार बनेको छ। ओमसतिया गाउँपालिकामा सञ्चारको पहुँच तीव्र रूपमा विस्तार भइरहेको छ। अधिकांश क्षेत्रमा इन्टरनेट र मोबाइल नेटवर्कको पहुँच पुगिसकेको छ भने गाउँपालिकाले आफ्ना सेवाहरूमा 'अनलाइन' प्रणालीको सुरुवात गरिसकेको छ। यद्यपि, नागरिक तहमा डिजिटल साक्षरताको कमी र एकीकृत सूचना प्रणालीको अभाव अझै देखिन्छ। यो आवधिक योजनाले सूचना प्रविधिलाई सुशासन, शिक्षा, स्वास्थ्य र सेवा प्रवाहको मेरुदण्ड बनाउँदै "पेपरलेस" र "फेसलेस" सेवातर्फ पाइला चाल्ने लक्ष्य लिएको छ।

६.४.२ समस्या तथा चुनौती

- **डिजिटल खाडल (Digital Divide):** पहुँच भएका र नभएका वर्गबीचको ठूलो अन्तर र ग्रामीण भेगमा सुस्त गतिको इन्टरनेट।
- **दक्ष जनशक्तिको अभाव:** आइटी प्रणाली सञ्चालन र मर्मत सम्भारका लागि स्थायी र दक्ष जनशक्ति गाउँपालिकामा नहुनु।
- **साइबर सुरक्षाको जोखिम:** डिजिटल तथ्याङ्कहरूको सुरक्षा र 'ब्याकअप' प्रणालीमा लगानीको कमी।
- **डिजिटल साक्षरता:** प्रविधिको प्रयोग गरेर सेवा लिन सक्ने नागरिकको संख्या न्यून हुनु।
- **अव्यवस्थित पूर्वाधार:** सडक र बिजुली विस्तारका क्रममा इन्टरनेटका तारहरू लथालिङ्ग हुँदा दुर्घटना र अवरोधको जोखिम।

६.४.३ सम्भावना तथा अवसर

- **युवा जनशक्ति:** प्रविधिमा रुचि राख्ने युवाहरूको ठूलो हिस्सा, जसलाई डिजिटल उद्यमशीलतामा जोड्न सकिने।
- **डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क:** संघीय सरकारको डिजिटल अभियानसँग समन्वय गरी बजेट र प्रविधि भित्र्याउने अवसर।
- **ई-गभर्नेन्स:** कर भुक्तानी, सिफारिस र उजुरी व्यवस्थापनलाई पूर्ण डिजिटल बनाई भ्रष्टाचार न्यूनीकरण र पारदर्शिता बढाउने अवसर।
- **स्मार्ट पूर्वाधार:** सीसीटिभी क्यामेरा र सार्वजनिक वाइफाई मार्फत सुरक्षा र सञ्चारलाई बलियो बनाउन सकिने।

६.४.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "डिजिटल ओमसतिया: समृद्ध नागरिक, आधुनिक पहिचान"

सोच (Vision):

सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरी ओमसतियालाई एक प्रविधिमैत्री, सुशासित र स्मार्ट स्थानीय तहको रूपमा स्थापित गर्ने।

लक्ष्य (Goal):

आगामी ५ वर्षभित्र गाउँपालिकाका शतप्रतिशत सेवाहरू अनलाइनमार्फत उपलब्ध गराउने र डिजिटल साक्षरता ८०% पुर्याउने।

उद्देश्यहरू (Objectives):

१. गाउँपालिकाका सबै कार्यालय, विद्यालय र स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा उच्च गतिको इन्टरनेट पहुँच सुनिश्चित गर्ने।
२. नागरिक बडापत्र र सेवा प्रवाहलाई डिजिटल (Mobile App) मार्फत घरदैलोमा पुर्याउने।
३. युवाहरूलाई सूचना प्रविधिमा आधारित स्वरोजगार र स्टार्टअपमा प्रोत्साहन गर्ने।
४. सार्वजनिक सुरक्षा र सूचनाका लागि 'स्मार्ट सिटी' का आधारभूत अवयवहरू लागू गर्ने।

रणनीति (Strategies):

१. "कागजविहीन प्रशासन" को अवधारणालाई क्रमशः कार्यान्वयन गरिनेछ।
२. सार्वजनिक स्थानहरूमा 'फ्रि-वाइफाई जोन' र सीसीटिभी निगरानी विस्तार गरिनेछ।
३. डिजिटल साक्षरतालाई विद्यालय शिक्षा र सामुदायिक तालिमको अभिन्न अङ्ग बनाइनेछ।

कार्यनीति (Working Policies):

१. गाउँपालिकाको आफ्नै एकीकृत 'मोबाइल एप' मार्फत कर भुक्तानी र सिफारिस प्रणाली लागू गरिनेछ।
२. सबै सरकारी अभिलेखहरूलाई डिजिटल आर्काइभ (Digital Archiving) गरिनेछ।
३. सूचना प्रविधि सम्बन्धी स्टार्टअप व्यवसाय गर्ने युवाहरूलाई बीउ पूँजी र सहूलियत प्रदान गरिनेछ।

६.४.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
डिजिटल गाउँपालिका केन्द्र	अत्याधुनिक सर्भर कोठा, डाटा सेन्टर र आइटी ल्याब निर्माण	१२०
एकीकृत डिजिटल सेवा (App/Portal)	अनलाइन कर, नक्सा पास र सिफारिस प्रणाली विकास	५०
फाइबर इन्टरनेट विस्तार	सबै सामुदायिक विद्यालय र स्वास्थ्य चौकीमा फाइबर जडान	१००
स्मार्ट सुरक्षा सञ्जाल	मुख्य चोकहरूमा सीसीटिभी र कन्ट्रोल रुम व्यवस्थापन	८०
डिजिटल साक्षरता अभियान	महिला, जेष्ठ नागरिक र युवा लक्षित आइटी तालिम	४०
ई-लाइब्रेरी र सूचना केन्द्र	प्रत्येक वडामा एउटा डिजिटल सूचना केन्द्र स्थापना	६०
सूचना प्रविधि स्टार्टअप सहयोग	युवा आइटी उद्यमीलाई मेसिनरी र पूँजी सहयोग	५०
कुल जम्मा		५०० लाख

६.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
अनलाइन सिफारिस र कर भुक्तानी प्रयोग गर्ने घरधुरी	१०%	९०%
उच्च गतिको इन्टरनेट पुगेका विद्यालय/स्वास्थ्य संस्था	४०%	१००%
डिजिटल साक्षरता दर (१५-४५ वर्ष)	[X]%	८०%
जडान गरिएका सीसीटिभी क्यामेरा संख्या	-	१०० वटा
पेपरलेस भएका वडा कार्यालयहरू	०	६ वटै वडा

६.४.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- इन्टरनेट सेवा प्रदायकहरूले गाउँपालिकासँग पूर्वाधार साझेदारीमा सहकार्य गर्नेछन्।
- संघीय सरकारले 'डिजिटल नेपाल' अन्तर्गत प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउनेछ।
- विद्युत् आपूर्तिमा स्थिरता रहनेछ, जसले डिजिटल उपकरणको सुरक्षा सुनिश्चित गर्नेछ।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **साइबर सुरक्षा:** सरकारी डाटाबेस हत्याक हुने वा तथ्याङ्क चोरी हुने जोखिम।
- **प्राविधिक जनशक्ति पलायन:** तालिम प्राप्त कर्मचारीहरू निजी क्षेत्र वा विदेश पलायन हुन सक्ने।
- **उपकरण मर्मत:** प्रविधि छिटो पुरानो हुने (Obsolescence) हुँदा बारम्बार लगानी थप्नुपर्ने चुनौती।
- **जनताको रुची:** परम्परागत कागजको काममा अभ्यस्त नागरिकहरूलाई डिजिटल प्रणालीमा ल्याउन समय लाग्ने।

परिच्छेद ७: वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

प्राकृतिक स्रोतको दिगो व्यवस्थापन र वातावरणीय सन्तुलन विकासको आधारभूत सर्त हो। ओमसतिया गाउँपालिकाले द्रुत आर्थिक र भौतिक विकाससँगै वातावरणीय स्वच्छतालाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। यस क्षेत्र अन्तर्गत वनको संरक्षण, जैविक विविधताको जगेर्ना, प्रदूषण नियन्त्रण र जलवायु परिवर्तनका जोखिमहरूसँग लड्न सक्ने क्षमताको विकास गरी गाउँपालिकालाई "हरित र उत्थानशील ओमसतिया" को रूपमा अगाडि बढाउने लक्ष्य लिइएको छ।

७.१ वन तथा जैविक विविधता

गाउँपालिकाको कुल भू-भागमा रहेको वन क्षेत्रको संरक्षण र खाली रहेका सार्वजनिक जग्गाहरूमा सघन वृक्षारोपण गरी हरियाली प्रवर्द्धन गरिनेछ। स्थानीय स्तरमा पाइने रैथाने वनस्पतिको जगेर्ना र जैविक विविधताको संरक्षणका लागि सामुदायिक वनहरूसँगको सहकार्यलाई प्रभावकारी बनाइनेछ। "एक घर, दुई

बिरुवा" र सडक किनारमा "हरित पेटी" (Green Belt) निर्माण गर्ने अभियानमार्फत पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गर्दै पारिस्थितिक प्रणालीको रक्षा गर्नु यस उपक्षेत्रको मुख्य उद्देश्य हो।

७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

रोहिणी नदी र अन्य साना जलाधार क्षेत्रको संरक्षणका लागि भू-क्षय नियन्त्रण र बायो-इन्जिनियरिङ प्रविधिलाई प्राथमिकता दिइनेछ। बढ्दो शहरीकरण र खेतीयोग्य जमिनको क्षयीकरण रोक्न तटबन्ध निर्माण र जलाधार क्षेत्रको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरिनेछ। भूमिगत जलस्रोतको पुनर्भरण (Groundwater Recharge) का लागि परम्परागत पोखरीहरूको पुनरुत्थान गर्ने र जलाधार क्षेत्रमा हुने अनियन्त्रित दोहनलाई रोकी जल र जमिनको दिगो उपयोग सुनिश्चित गरिनेछ।

७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

बढ्दो जनसंख्या र औद्योगिक विस्तारका कारण सिर्जित फोहोरमैलालाई 'स्रोतमा नै वर्गीकरण' गरी वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरिनेछ। औद्योगिक क्षेत्रबाट निस्कने प्रदूषित पानी र धुवाँको मापदण्ड तोकी प्रभावकारी अनुगमन गरिनेछ। "फोहोरबाट मोहर" उत्पादन गर्ने अवधारणा अनुरूप फोहोरलाई पुनः प्रयोग (Recycle) र प्रशोधन गर्ने केन्द्र सञ्चालन गरिनेछ। वायु, जल र ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण गरी नागरिकको स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने हकको प्रत्याभूति गराउनु यस उपक्षेत्रको प्राथमिक कार्य हो।

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

बाढी, आगलागी, शीतलहर र महामारी जस्ता विपद्को सामना गर्न गाउँपालिकाको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ। विपद् पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र पुनःस्थापनाका लागि एकीकृत योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्न अनुकूलनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै भौतिक पूर्वाधारहरूलाई "विपद् उत्थानशील" (Disaster Resilient) बनाइनेछ। विपद् व्यवस्थापन कोषको सुदृढीकरण र स्थानीय स्तरमा स्वयंसेवक दस्ता परिचालन गरी सम्भावित जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्न गाउँपालिका प्रतिबद्ध रहनेछ।

७.१ वन तथा जैविक विविधता

७.१.१ पृष्ठभूमि

वन तथा जैविक विविधता पर्यावरणीय सन्तुलन र मानव अस्तित्वको आधार हो। ओमसतिया गाउँपालिकामा वन क्षेत्रको हिस्सा न्यून रहे तापनि यहाँका सामुदायिक वन, निजी वन र रोहिणी नदी

किनारका बुट्यानहरूले स्थानीय पारिस्थितिकीय प्रणाली (Ecosystem) मा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन्। पहिलो आवधिक योजनाले वृक्षारोपण र केही सामुदायिक वनको सुदृढीकरणमा जोड दिएको थियो। तीव्र शहरीकरण र औद्योगिक विस्तारले गर्दा यहाँको जैविक विविधतामा चाप बढ्दै गएको छ। यो दोस्रो योजनाले वन क्षेत्रको संरक्षण गर्दै सार्वजनिक जग्गा र सडक किनारमा "हरित पेटी" विकास गरी गाउँपालिकाको सौन्दर्य र वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्ने लक्ष्य लिएको छ।

७.१.२ समस्या तथा चुनौती

- **वन क्षेत्रको कमी र अतिक्रमण:** गाउँपालिकाको कुल भू-भागको तुलनामा वनको क्षेत्रफल कम हुनु र उपलब्ध वन क्षेत्रमा वस्ती तथा खेतीका लागि अतिक्रमण हुनु।
- **औद्योगिक प्रभाव:** औद्योगिक कोरिडोरबाट निस्कने प्रदूषित धुवाँ र रसायनले रुख बिरुवा तथा स्थानीय जीवजन्तुको स्वास्थ्यमा नकारात्मक असर पार्नु।
- **अव्यवस्थित चरिचरन र डढेलो:** हिउँदको समयमा हुने डढेलो र छाडा चौपायाका कारण नयाँ बिरुवाहरूको संरक्षणमा कठिनाइ।
- **स्थानीय प्रजातिको लोप:** आयातित प्रजातिका रुखहरू (जस्तै: मसला) बढी लगाउँदा स्थानीय रैथाने प्रजातिहरू ओझेलमा पर्नु।
- **प्राविधिक ज्ञानको अभाव:** निजी वन प्रवर्द्धन र नर्सरी व्यवस्थापनमा किसानहरूको रुचि र प्राविधिक सीपको कमी।

७.१.३ सम्भावना तथा अवसर

- **नदी तटीय हरियाली:** रोहिणी नदीको तटीय क्षेत्रमा ठूलो मात्रामा वृक्षारोपण गरी 'ग्रीन करिडोर' निर्माण गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना।
- **कृषि-वन (Agro-forestry):** किसानका खेतबारीका कान्ता र निजी जग्गामा फलफूल र काठजन्य रुखहरू रोपेर आयआर्जन बढाउने अवसर।
- **पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल:** सार्वजनिक जग्गाहरूमा वनस्पति उद्यान (Botanical Garden) वा बाल उद्यान निर्माण गरी पर्यटनसँग जोड्न सकिने।
- **कार्बन व्यापार र अनुदान:** वन संरक्षण गरेबापत सङ्घीय र अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूबाट प्राप्त हुन सक्ने वातावरणीय अनुदान।

७.१.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "हरियाली ओमसतिया, स्वस्थ जीवनको आधार"

सोच (Vision):

पर्याप्त हरियाली र समृद्ध जैविक विविधतायुक्त एक स्वच्छ र सुन्दर ओमसतिया निर्माण गर्ने।

लक्ष्य (Goal):

आगामी ५ वर्षभित्र गाउँपालिकाको हरित क्षेत्रलाई १०% ले वृद्धि गर्ने र स्थानीय पारिस्थितिकीय प्रणालीको संरक्षण गर्ने।

उद्देश्यहरू (Objectives):

१. सामुदायिक र निजी वनको संरक्षण एवं व्यवस्थापन गरी काठ र गैरकाठ वन पैदावारमा आत्मनिर्भर बन्ने।
२. सडक किनार र सार्वजनिक जग्गामा सघन वृक्षारोपण गरी वातावरणीय प्रदूषण न्यूनीकरण गर्ने।
३. रैथाने वनस्पति र वन्यजन्तुको वासस्थान (विशेष गरी जलचर र पक्षी) को संरक्षण गर्ने।

रणनीति (Strategies):

१. "एक घर, दुई बिरुवा" र "एक वडा, एक हरित उद्यान" को अवधारणा लागू गरिनेछ।
२. रोहिणी नदी किनारमा तटबन्धसँगै बायो-इन्जिनियरिङ र वृक्षारोपणलाई एकीकृत रूपमा लगिनेछ।
३. औद्योगिक क्षेत्रमा अनिवार्य रूपमा कुल जग्गाको १०% हरित क्षेत्र कायम गर्ने नीति लिइनेछ।

कार्यनीति (Working Policies):

१. गाउँपालिकाले आफ्नै नर्सरी स्थापना गरी फलफूल र बहुउपयोगी बिरुवाहरू निःशुल्क वा सहूलियतमा वितरण गर्नेछ।
२. सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूलाई पर्या-पर्यटन (Eco-tourism) विकासका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ।
३. विद्यालय र क्लबहरूलाई परिचालन गरी 'विद्यार्थी-बिरुवा मितेरी' कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

७.१.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
------------------------	------------------	---------------------------------------

ओमसतिया हरित अभियान	सडक किनार, नहर र सार्वजनिक जग्गामा वृक्षारोपण	८०
गाउँपालिका स्तरीय नर्सरी स्थापना	रैथाने र बहुउपयोगी बिरुवा उत्पादन र वितरण	४०
रोहिणी तटीय वन संरक्षण	नदी किनारमा ग्रीन बेल्ट र जैविक तटबन्ध निर्माण	१००
सामुदायिक वन सुदृढीकरण	कार्ययोजना परिमार्जन, अग्निरेखा निर्माण र पर्या-पर्यटन	६०
कृषि-वन (Agro-forestry) प्रवर्द्धन	निजी जग्गामा बिरुवा रोप्ने किसानलाई अनुदान/पुरस्कार	५०
जैविक विविधता उद्यान निर्माण	स्थानीय वनस्पति र चराचुरुङ्गी संरक्षण क्षेत्र विकास	८०
कुल जम्मा		४१० लाख

७.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
रोपण गरिएका बिरुवाको संख्या (कुल)	-	५०,००० बिरुवा
बिरुवाको बाँच्ने दर (Survival Rate)	५०%	८०%
निर्माण गरिएका हरित उद्यान (Park)	-	६ वटा (प्रत्येक वडामा १)
हरित क्षेत्रमा भएको वृद्धि	-	१०%
कृषि-वनमा आबद्ध घरधुरी	[X]	थप ५०० घरधुरी

७.१.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- स्थानीय समुदायले वृक्षारोपण र संरक्षणमा सक्रिय सहभागिता जनाउनेछन्।
- वन डिभिजन कार्यालय र सङ्घीय मन्त्रालयबाट प्राविधिक सहयोग प्राप्त हुनेछ।
- औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूले हरित क्षेत्र कायम गर्ने नीति पालना गर्नेछन्।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **जलवायु परिवर्तन:** अत्यधिक शीतलहर वा खडेरीका कारण नयाँ रोपेका बिरुवाहरू मर्ने जोखिम।
- **छाडा चौपाया:** व्यवस्थित गौशालाको अभावमा बिरुवाहरूलाई चौपायाबाट जोगाउन कठिन हुनु।
- **अतिक्रमण:** सार्वजनिक जग्गामा राजनीतिक वा सामाजिक दबाबका कारण वन विकास गर्ने समस्या हुनु।
- **बजेट अभाव:** भौतिक पूर्वाधारलाई बढी प्राथमिकता दिँदा वन क्षेत्रको बजेट कटौती हुन सक्ने।

७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

७.२.१ पृष्ठभूमि

ओमसतिया गाउँपालिकाको मुख्य भौगोलिक विशेषता यहाँको समथर भू-भाग र रोहिणी नदी हो। कृषि प्रधान क्षेत्र भएकाले यहाँको माटोको उर्वराशक्ति र भूमिगत जलश्रोतको उपलब्धता नै विकासको मेरुदण्ड हो। यद्यपि, वर्षायाममा रोहिणी नदीमा आउने बाढीले गर्ने तीव्र भू-क्षय र तटीय क्षेत्रको कटानले हरेक वर्ष खेतीयोग्य जमिन नष्ट हुँदै आएको छ। अर्कोतर्फ, तीव्र औद्योगिक र शहरीकरणले भूमिगत पानीको अत्यधिक दोहन गर्दा पानीको सतह (Water Table) तल जाने जोखिम बढेको छ। यस आवधिक योजनाले जल र जमिनको एकीकृत व्यवस्थापन गर्दै "भूमि र पानीको सुरक्षा" लाई प्राथमिकता दिएको छ।

७.२.२ समस्या तथा चुनौती

- **नदी कटान र भू-क्षय:** रोहिणी नदीको अनियन्त्रित बहावका कारण तटीय क्षेत्रमा हुने जमिन कटान र बालुवा थुप्रिने (Siltation) समस्या।
- **भूमिगत जलस्तरमा गिरावट:** सिँचाइ र औद्योगिक प्रयोजनका लागि अत्यधिक पानी तान्दा परम्परागत इनार र चापाकलहरू सुक्दै जानु।
- **प्राकृतिक बहावमा अवरोध:** अव्यवस्थित बस्ती र प्लटिडले गर्दा प्राकृतिक जल निकासका मार्गहरू (कुलो, खोल्सा) पुरिनु।
- **माटोको गुणस्तर हास:** अत्यधिक रासायनिक प्रयोग र कटानका कारण माटोको माथिल्लो मलिलो तह (Topsoil) नष्ट हुनु।
- **स्रोतको कमी:** ठूला नदी नियन्त्रण आयोजनाका लागि स्थानीय तहसँग पर्याप्त बजेट र प्राविधिक दक्ष जनशक्तिको अभाव।

७.२.३ सम्भावना तथा अवसर

- **बायो-इन्जिनियरिङ:** स्थानीय बाँस, बेत र घाँसको प्रयोग गरी कम लागतमा नदी किनार संरक्षण गर्न सकिने।
- **जल पुनर्भरण (Recharge):** वर्षाको पानी संकलन र रिचार्ज पिट (Recharge Pit) मार्फत भूमिगत जलस्तर बढाउने प्रचुर अवसर।
- **पोखरी पुनरुत्थान:** गाउँपालिकामा रहेका पुराना पोखरीहरूको मर्मत गरी जलाधार व्यवस्थापन र सौन्दर्यीकरण गर्न सकिने।
- **सहकार्य:** सङ्घीय र प्रदेश सरकारका नदी नियन्त्रण आयोजनाहरूसँग साझेदारी गरी ठूला पूर्वाधार निर्माण गर्ने सम्भावना।

७.२.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "सुरक्षित भूमि, दिगो जलस्रोत: ओमसतियाको समृद्धिको आधार"

सोच (Vision): प्राकृतिक जलस्रोत र भूमिको दिगो व्यवस्थापन गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम भएको उत्थानशील ओमसतिया निर्माण गर्ने।

लक्ष्य (Goal): आगामी ५ वर्षभित्र नदी कटानलाई न्यूनतम बिन्दुमा झार्ने र भूमिगत जलस्तरको सन्तुलन कायम गर्ने।

उद्देश्यहरू (Objectives): १. रोहिणी नदीको तटबन्ध र बायो-इन्जिनियरिङमार्फत भू-क्षय नियन्त्रण गर्ने। २. भूमिगत जल पुनर्भरणका लागि 'रिचार्ज ओमसतिया' अभियान सञ्चालन गर्ने। ३. सार्वजनिक पोखरी र जलाधार क्षेत्रको संरक्षण एवं व्यवस्थापन गर्ने।

रणनीति (Strategies): १. नदी नियन्त्रणका लागि इन्जिनियरिङ संरचना र वनस्पति (Greenery) को एकीकृत प्रयोग गरिनेछ। २. शहरी तथा औद्योगिक क्षेत्रमा 'आकाशे पानी संकलन' अनिवार्य गर्ने नीति लिइनेछ। ३. जलाधार व्यवस्थापनलाई सडक र अन्य पूर्वाधार विकाससँग आबद्ध गरिनेछ।

कार्यनीति (Working Policies): १. नदी किनारका संवेदनशील क्षेत्रहरूमा वृक्षारोपण र घाँस रोपणलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। २. नयाँ बन्ने ठूला भवनहरूमा अनिवार्य रूपमा 'रिचार्ज पिट' निर्माणको मापदण्ड लागू गरिनेछ। ३. परम्परागत पोखरी र सिमसार क्षेत्रको अतिक्रमण हटाई तिनलाई पानी संकलन केन्द्रका रूपमा विकास गरिनेछ।

७.२.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
रोहिणी नदी तटबन्ध आयोजना	उच्च जोखिम क्षेत्रमा पक्की तटबन्ध र जाली भर्ने	४५०
बायो-इन्जिनियरिङ अभियान	नदी किनारमा बाँस र अमिसो रोपण गरी कटान नियन्त्रण	८०
रिचार्ज ओमसतिया कार्यक्रम	सार्वजनिक स्थलमा १०० वटा रिचार्ज पिट निर्माण	५०
पोखरी तथा जलाशय संरक्षण	५ वटा पुराना पोखरीको गाद हटाउने र घेराबेरा गर्ने	१००
माटो स्वास्थ्य परीक्षण शिविर	कृषि भूमिमा भू-क्षयको प्रभाव र उर्वरता जाँच	३०
जलाधार संरक्षण सचेतना	समुदाय र विद्यालयस्तरमा पानी संरक्षण सम्बन्धी तालिम	२०
कुल जम्मा		७३० लाख

७.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
संरक्षित नदी तटीय लम्बाई (कि.मी.)	[X]	थप ५ कि.मी.
निर्माण गरिएका रिचार्ज पिट संख्या	०	१०० वटा
पुनरुत्थान गरिएका सार्वजनिक पोखरी	-	५ वटा
भू-क्षयबाट जोगिएको कृषि भूमि (हेक्टर)	-	२०० हेक्टर
आकाश पानी संकलन गर्ने घरधुरी/उद्योग	न्यून	२०%

७.२.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- सङ्घीय र प्रदेश सरकारबाट नदी नियन्त्रणका लागि रणनीतिक बजेट प्राप्त हुनेछ।
- स्थानीय समुदायले नदी किनारको जग्गा संरक्षणमा सहकार्य गर्नेछन्।

- औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूले जल पुनर्भरणका मापदण्ड पालना गर्नेछन्।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **जलवायु परिवर्तन:** अनपेक्षित रूपमा आउने ठूलो बाढीले निर्माणाधीन तटबन्धहरू बगाउन सक्ने।
- **अवैध उत्खनन:** नदीजन्य पदार्थ (ढुङ्गा, बालुवा) को अनियन्त्रित उत्खननले नदीको धार परिवर्तन भई जोखिम बढ्ने।
- **जग्गा विवाद:** नदी किनारको जग्गाको स्वामित्व र सीमा सम्बन्धी विवादले काममा ढिलाइ हुन सक्ने।
- **बजेटको अभाव:** ठूला इन्जिनियरिङ संरचनाका लागि आवश्यक पर्ने मोटो रकम जुट्न कठिन हुन सक्ने।

७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

७.३.१ पृष्ठभूमि

स्वच्छ वातावरण नागरिकको मौलिक हक मात्र नभई दिगो विकासको आधार पनि हो। ओमसतिया गाउँपालिकामा बढ्दो जनसंख्या, शहरीकरण र औद्योगिक कोरिडोरको विस्तारले फोहोरमैला व्यवस्थापन एउटा टड्कारो चुनौतीको रूपमा देखा परेको छ। हालसम्म यहाँ व्यवस्थित फोहोर सङ्कलन र विसर्जनको ठोस प्रणाली विकास हुन सकेको छैन। बजार क्षेत्रबाट निस्कने ठोस फोहोर, प्लास्टिक र औद्योगिक उत्सर्जनले जल, जमिन र वायुलाई प्रत्यक्ष असर पारिरहेको छ। यो योजनाले फोहोरलाई समस्याको रूपमा मात्र नभई 'स्रोत' को रूपमा लिँदै "शून्य फोहोर" (Zero Waste) को अवधारणालाई आत्मसात् गरेको छ।

७.३.२ समस्या तथा चुनौती

- **व्यवस्थित विसर्जन स्थलको अभाव:** फोहोर विसर्जनका लागि वैज्ञानिक 'ल्याण्डफिल साइट' वा प्रशोधन केन्द्र नहुनु।
- **स्रोतमा वर्गीकरण नहुनु:** कुहिने र नकुहिने फोहोरलाई घरधुरी स्तरमै छुट्याउने अभ्यासको कमी।
- **औद्योगिक प्रदूषण:** उद्योगहरूबाट निस्कने रासायनिक फोहोर र धुवाँले गर्दा स्थानीय जनस्वास्थ्य र कृषिमा परेको नकारात्मक प्रभाव।

- **प्लास्टिकजन्य फोहोर:** जथाभावी फालिने प्लास्टिकले ड्रेनेज (नाला) थुनिने र माटोको उर्वराशक्ति घट्ने समस्या।
- **जनचेतनाको कमी:** फोहोर व्यवस्थापन स्थानीय सरकारको मात्र दायित्व हो भन्ने बुझाइ र जथाभावी फोहोर फाल्ने प्रवृत्ति।

७.३.३ सम्भावना तथा अवसर

- **फोहोरबाट मोहर:** कुहिने फोहोरबाट प्राङ्गारिक मल उत्पादन गरी कृषिमा प्रयोग गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना।
- **पुनः प्रयोग (Recycling):** प्लास्टिक, सिसा र कागज जस्ता फोहोरलाई उद्योगहरूसँगको समन्वयमा पुनः प्रयोग गर्न सकिने।
- **साझेदारी:** छिमेकी पालिकाहरूसँग मिलेर साझा फोहोर प्रशोधन केन्द्र (Cluster Landfill) निर्माण गर्न सकिने अवसर।
- **रोजगारी सिर्जना:** फोहोर सङ्कलन र प्रशोधनलाई व्यावसायिक बनाउँदा स्थानीय युवाहरूका लागि रोजगारी सिर्जना हुने।

७.३.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "स्वच्छ ओमसतिया, स्वस्थ नागरिक: फोहोरमैला व्यवस्थापनमा हाम्रो सक्रियता"

सोच (Vision):

वातावरणीय सन्तुलन कायम गरी ओमसतियालाई एक प्रदूषणमुक्त र नमूना हरित गाउँपालिकाको रूपमा स्थापित गर्ने।

लक्ष्य (Goal):

आगामी ५ वर्षभित्र गाउँपालिकाको शतप्रतिशत फोहोरलाई वैज्ञानिक रूपमा सङ्कलन, वर्गीकरण र प्रशोधन गर्ने।

उद्देश्यहरू (Objectives):

१. फोहोरमैलाको स्रोतमा नै वर्गीकरण र न्यूनतम उत्पादन गर्ने संस्कारको विकास गर्ने।
२. एक आधुनिक र वैज्ञानिक फोहोर प्रशोधन केन्द्र निर्माण गरी सञ्चालन गर्ने।
३. औद्योगिक र व्यावसायिक क्षेत्रको प्रदूषणलाई मापदण्ड भित्र ल्याउने।

४. 'प्लास्टिक मुक्त ओमसतिया' को लक्ष्य हासिल गर्ने।

रणनीति (Strategies):

१. "फोहोरबाट ऊर्जा र मल" उत्पादन गर्ने निजी क्षेत्र वा सहकारीसँग साझेदारी गरिनेछ।
२. 'प्रदूषकले तिर्ने' (Polluter Pays Principle) सिद्धान्तका आधारमा औद्योगिक अनुगमन गरिनेछ।
३. फोहोर व्यवस्थापन सेवालाई शुल्कमा आधारित र दिगो बनाइनेछ।

कार्यनीति (Working Policies):

१. प्रत्येक घरधुरीलाई कुहिने र नकुहिने फोहोरका लागि छुट्टाछुट्टै डस्टबिन वितरण गरिनेछ।
२. ४० माइक्रोनभन्दा कमका प्लास्टिकका झोलाहरूको प्रयोगलाई प्रतिबन्ध लगाइनेछ।
३. उद्योगहरूले अनिवार्य रूपमा फोहोर प्रशोधन प्लान्ट (ETP) सञ्चालन गरेको सुनिश्चित गरिनेछ।

७.३.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
एकीकृत फोहोर प्रशोधन केन्द्र	जग्गा विकास, कम्पोस्टिङ र रिसाइक्लिङ युनिट निर्माण	४५०
स्रोतमा वर्गीकरण अभियान	डस्टबिन वितरण, घरदैलो शिक्षा र सङ्कलन सवारी खरिद	१२०
प्लास्टिक मुक्त ओमसतिया	प्लास्टिकको विकल्प प्रवर्द्धन र सङ्कलन केन्द्र स्थापना	५०
औद्योगिक अनुगमन	वायु र जल गुणस्तर मापन मेसिन जडान र नियमित जाँच	६०
शहरी ढल तथा नाला व्यवस्थापन	बजार क्षेत्रमा ढलको फोहोर प्रशोधन (Septage Management)	२००
सार्वजनिक सरसफाइ स्थल	बजार र चोकहरूमा आधुनिक डस्टबिन र कर्मचारी परिचालन	४०
कुल जम्मा		९२० लाख

७.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
फोहोर सङ्कलन हुने घरधुरी प्रतिशत	२०%	१००% (बजार क्षेत्र)
स्रोतमा नै वर्गीकरण गर्ने घरधुरी	न्यून	८०%
फोहोरबाट उत्पादन हुने मल (वार्षिक)	-	१०० मे.टन
खुला ठाउँमा फोहोर फाल्ने प्रवृत्ति	उच्च	शून्य
प्रदूषण मापदण्ड पालना गर्ने उद्योगहरू	[X]%	१००%

७.३.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- फोहोर प्रशोधन केन्द्र निर्माणका लागि उपयुक्त जग्गाको प्राप्ति हुनेछ।
- निजी क्षेत्र र सहकारीहरू फोहोर व्यवस्थापनमा लगानी गर्न इच्छुक हुनेछन्।
- संघीय र प्रदेश सरकारले ठूला मेसिनरी खरिदमा अनुदान दिनेछन्।

जोखिम पक्ष (Risks):

- सामाजिक अवरोध: प्रशोधन केन्द्र निर्माण गर्दा स्थानीय स्तरमा "मेरो घर नजिक हुन्न" (NIMBY) भन्ने विरोध हुन सक्ने।
- बजेटको अभाव: ठूलो लगानी आवश्यक पर्ने हुँदा आन्तरिक स्रोतले नधान्न सक्ने।
- प्राविधिक समस्या: जडान गरिएका प्रशोधन मेसिनहरूको मर्मत सम्भार र सञ्चालन खर्च महँगो हुन सक्ने।
- औद्योगिक असहयोग: ठूला उद्योगहरूले प्रदूषण नियन्त्रणका मापदण्ड पालना गर्न आलटाल गर्न सक्ने।

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

७.४.१ पृष्ठभूमि

ओमसतिया गाउँपालिका भौगोलिक रूपमा तराईको समथर भू-भागमा अवस्थित रहेकाले यहाँ मनसुनजन्य र मौसमी विपद्को जोखिम उच्च छ। रोहिणी नदीमा आउने वार्षिक बाढी, हिउँदमा चल्ने

शीतलहर, गर्मीयाममा हुने आगलागी र हावाहुरी यहाँका मुख्य प्राकृतिक प्रकोपहरु हुन्। जलवायु परिवर्तनका कारण वर्षाको प्रकृतिमा आएको परिवर्तनले बाढी र खडेरी जस्ता समस्याहरुलाई अझ जटिल बनाएको छ। पहिलो आवधिक योजनाले विपद् व्यवस्थापन कोष र राहत वितरणमा केन्द्रित रहे तापनि, दोस्रो योजनाले "विपद् पूर्वतयारी" र "जलवायु अनुकूलन" लाई विकासको मूलप्रवाहीकरणमा समावेश गर्ने लक्ष्य राखेको छ।

७.४.२ समस्या तथा चुनौती

- **विपद् पूर्वतयारीको कमी:** विपद् आउनु अघि गरिने तयारी र खोज तथा उद्धार सामग्रीहरुको अभाव हुनु।
- **रोहिणी नदीको बाढी:** वर्षायाममा नदी तटीय क्षेत्रमा हुने डुबान र कटानले जनधनको क्षति पुऱ्याउनु।
- **जलवायु परिवर्तनको प्रभाव:** बेमौसमी वर्षा र चरम मौसमी घटनाहरुका कारण कृषि उत्पादन र मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्नु।
- **चेतना र क्षमताको अभाव:** समुदाय स्तरमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी पर्याप्त ज्ञान र सीपको कमी हुनु।
- **अव्यवस्थित पूर्वाधार:** बाढीको पानी निकास हुने प्राकृतिक मार्गहरु अवरुद्ध हुनु र संरचनाहरु विपद् उत्थानशील नहुनु।

७.४.३ सम्भावना तथा अवसर

- **विपद् व्यवस्थापन ऐन:** स्थानीय तहलाई प्राप्त संवैधानिक अधिकार र स्थानीय विपद् व्यवस्थापन ऐनको कार्यान्वयन।
- **स्वयंसेवक परिचालन:** गाउँपालिकाका युवाहरुलाई विपद् व्यवस्थापन स्वयंसेवकका रूपमा तालिम दिई परिचालन गर्न सकिने।
- **पूर्व सूचना प्रणाली (EWS):** सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी बाढी वा शीतलहरको पूर्व सूचना किसान र सर्वसाधारणसम्म पुऱ्याउने अवसर।
- **अन्तर-निकाय समन्वय:** जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति, सुरक्षा निकाय र रेडक्रस जस्ता संस्थाहरुसँगको सहकार्य।

७.४.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "विपद् उत्थानशील ओमसतिया, सुरक्षित नागरिकको पहिचान"

सोच (Vision):

प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित विपद्बाट हुने क्षति न्यूनीकरण गरी जलवायु अनुकूलित र सुरक्षित गाउँपालिका निर्माण गर्ने।

लक्ष्य (Goal):

विपद् जोखिमलाई विकासका हरेक योजनामा समावेश गरी सम्भावित मानवीय र भौतिक क्षतिलाई न्यूनतम बिन्दुमा झार्ने।

उद्देश्यहरू (Objectives):

१. विपद् पूर्वतयारी, प्रतिकार्य र पुनःस्थापनाका लागि संस्थागत र प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।
२. रोहिणी नदीको कटान र बाढी जोखिमलाई स्थायी रूपमा न्यूनीकरण गर्ने।
३. जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका कार्यक्रममार्फत समुदायको उत्थानशीलता (Resilience) बढाउने।
४. विपद् व्यवस्थापनका लागि सूचना प्रणाली र स्वयंसेवक दस्ता तयार गर्ने।

रणनीति (Strategies):

१. "सुरक्षित भवन निर्माण संहिता" लाई कडाइका साथ लागू गरिनेछ।
२. विपद् जोखिम संवेदनशील योजना तर्जुमा (Mainstreaming DRR) गर्ने नीति लिइनेछ।
३. "विपद् व्यवस्थापन कोष" लाई प्रभावकारी परिचालन र स्रोत वृद्धिको रणनीति लिइनेछ।

कार्यनीति (Working Policies):

१. प्रत्येक वडामा 'विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना' (LDRMP) तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।
२. गरिब र विपन्न परिवारका लागि शीतलहर र आगलागीबाट बच्न विशेष सुरक्षा प्याकेज प्रदान गरिनेछ।
३. विद्यालय र समुदायस्तरमा नियमित 'म्युज ड्रिल' (Mock Drill) र सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

७.४.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
विपद् पूर्वतयारी तथा खोज उद्धार केन्द्र	आवश्यक औजार (डुङ्गा, दमकल सहयोग, लाइफ ज्याकेट) खरिद	८०
पूर्व सूचना प्रणाली (EWS) जडान	रोहिणी नदीमा जलस्तर मापन र एसएमएस सूचना प्रणाली	३०
विपद् उत्थानशील वस्ती विकास	बाढी प्रभावित क्षेत्रमा उच्च स्थानमा सेल्टर (Aashray Sthal) निर्माण	१५०
शीतलहर तथा लु-प्रतिकार्य	विपन्नलाई न्यानो कपडा, दाउरा वितरण र स्वास्थ्य शिविर	५०
जलवायु अनुकूलित कृषि प्रविधि	खडेरी र बाढी सहन सक्ने बीउ र प्रविधि प्रवर्द्धन	६०
स्वयंसेवक तालिम र परिचालन	प्रत्येक वडामा २५ जनाको दरले उद्धार टोली गठन	४०
विपद् व्यवस्थापन अक्षय कोष	राहत र आकस्मिक मर्मतका लागि स्थायी कोष	१००
कुल जम्मा		५१० लाख

७.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
विपद् प्रतिकार्य योजना निर्माण भएका वडाहरू	[X]	६ वटै वडा
तालिम प्राप्त विपद् स्वयंसेवक संख्या	-	१५० जना
पूर्व सूचना प्रणालीमा आबद्ध जनसंख्या %	[X]%	१००%
बाढीबाट हुने वार्षिक औसत क्षतिमा कमी	-	६०% कमी
सुरक्षित आपत्कालीन आश्रयस्थल संख्या	०	३ वटा

७.४.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- सङ्घीय र प्रदेश सरकारबाट विपद् व्यवस्थापनका लागि प्राविधिक र आर्थिक सहयोग प्राप्त हुनेछ।
- स्थानीय युवा क्लब र सुरक्षा निकायले स्वयंसेवक परिचालनमा सहयोग गर्नेछन्।
- जलवायु अनुकूलनका कार्यक्रमहरूले कृषिको उत्पादकत्व स्थिर राख्न मद्दत गर्नेछ।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **चरम जलवायु घटना:** ऐतिहासिक रेकर्डभन्दा ठूलो बाढी वा प्राकृतिक प्रकोप आएमा संरचनाले नधान्न सक्ने।
- **समन्वयको अभाव:** संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच विपद्को समयमा सूचना आदानप्रदानमा ढिलाइ हुन सक्ने।
- **स्रोतको अपर्याप्तता:** ठूला प्रकोपको समयमा पुनःनिर्माणका लागि आवश्यक बजेट अपुग हुन सक्ने।
- **भौगोलिक कठिनाइ:** बाढीको समयमा केही वस्तीहरू पूर्ण रूपमा सम्पर्क विच्छेद हुन सक्ने जोखिम।

परिच्छेद ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन

विकासका अन्य आयामहरूलाई व्यवस्थित गर्न र नागरिकसम्म राज्यको लाभ पुऱ्याउन संस्थागत विकास तथा सुशासन अनिवार्य पूर्वसर्त हो। ओमसतिया गाउँपालिकाले आगामी पाँच वर्षमा आफ्नो प्रशासनिक संयन्त्रलाई सुदृढ, प्रविधिमैत्री र उत्तरदायी बनाउँदै नागरिकलाई प्रत्यक्ष महसुस हुने गरी सुशासनको प्रत्याभूति गराउने लक्ष्य लिएको छ। यस क्षेत्रले पालिकाको आन्तरिक क्षमता, सेवा प्रवाहको गुणस्तर र कानुनी शासनको पक्षलाई समेटेदछ।

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन

गाउँपालिकाको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्न दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापन, भौतिक पूर्वाधारको सुदृढीकरण र आधुनिक प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिइनेछ। सुशासनका आधारभूत पक्षहरू—पारदर्शिता, जवाफदेहिता र समावेशितालाई आत्मसात् गर्दै भ्रष्टाचारमा शून्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गरिनेछ। नागरिक बडापत्रको प्रभावकारी कार्यान्वयन र सार्वजनिक सुनुवाइ जस्ता माध्यमबाट शासन प्रणालीलाई जनमुखी र नतिजामुखी बनाउनु यस उपक्षेत्रको मुख्य ध्येय हो।

८.२ शान्ति र सुव्यवस्था

समाजमा अमनचयन कायम गरी विकासका गतिविधिहरू निर्वाध रूपमा सञ्चालन गर्न शान्ति र सुव्यवस्थाको सुनिश्चितता गरिनेछ। स्थानीय प्रहरी प्रशासनसँगको समन्वयमा टोल-टोलमा सुरक्षा निगरानी, सीसीटिभी क्यामेरा विस्तार र लागूऔषध विरुद्धको अभियान सञ्चालन गरिनेछ। समुदायमा रहेका सम्भावित द्वन्द्वहरूलाई बेलैमा पहिचान गरी आपसी मेलमिलाप र भ्रातृत्व कायम गर्दै सुरक्षित ओमसतिया निर्माण गरिनेछ।

८.३ न्याय प्रणाली

स्थानीय न्यायिक समितिलाई थप सक्रिय र प्रभावकारी बनाउँदै नागरिकलाई घरदैलोमै सुलभ र निष्पक्ष न्यायको अनुभूति गराइनेछ। वडास्तरसम्म मेलमिलाप केन्द्रहरूको विस्तार र मेलमिलापकर्ताहरूको क्षमता विकास गरी स-साना विवादहरूलाई स्थानीय तहमै समाधान गर्न जोड दिइनेछ। कानुनी साक्षरता कार्यक्रममार्फत नागरिकलाई आफ्नो अधिकार र कर्तव्यप्रति सचेत गराउँदै न्यायमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ।

८.४ जन्म तथा घटना दर्ता

व्यक्तिगत घटना दर्ता (जन्म, मृत्यु, विवाह, सम्बन्धविच्छेद र बसाइँसराइ) लाई शतप्रतिशत अनलाइन प्रणालीमा आबद्ध गरिनेछ। तोकिएको समयभित्र घटना दर्ता गर्ने संस्कारको विकास गर्न सचेतना अभियान सञ्चालन गरिनेछ। यस प्रणालीलाई गाउँपालिकाको सामाजिक सुरक्षा र अन्य सेवाहरूसँग एकीकृत गरी नागरिकको यथार्थ तथ्याङ्क व्यवस्थापन गरिनेछ, जसले योजना तर्जुमा र सेवा प्रवाहमा वस्तुनिष्ठता ल्याउनेछ।

८.५ प्रशासकीय सुशासन

प्रशासनिक कार्यलाई छिटोछरितो र झन्झटमुक्त बनाउन 'ई-गभर्नेन्स' (e-Governance) र 'डिजिटल आर्काइभ' प्रणाली लागू गरिनेछ। कर्मचारीहरूको वृत्ति विकास र कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीमार्फत प्रशासनिक चुस्तता कायम गरिनेछ। "कागजविहीन प्रशासन" तर्फ पाइला चाल्दै सबै वडा र शाखाका कामहरूलाई पारदर्शी बनाउन सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरिनेछ।

८.६ वित्तीय सुशासन

आर्थिक अनुशासन र पारदर्शिता कायम गर्नु वित्तीय सुशासनको मुख्य लक्ष्य हो। आन्तरिक राजस्व संकलनको दायरा विस्तार, खर्चमा मितव्ययिता र बेरुजू न्यूनीकरणका लागि कडा नीति अवलम्बन गरिनेछ। बजेट तर्जुमादेखि कार्यान्वयनसम्मको प्रक्रियालाई जनसहभागितामूलक बनाइनेछ। नियमित आन्तरिक लेखापरीक्षण र सार्वजनिक खर्चको विवरण नागरिकलाई सहज उपलब्ध गराई वित्तीय उत्तरदायित्व सुनिश्चित गरिनेछ।

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन

८.१.१ पृष्ठभूमि

सुशासन विकासको जग र नागरिकको राज्यप्रतिको विश्वासको आधार हो। ओमसतिया गाउँपालिकाले संघीय शासन प्रणालीको मर्म अनुरूप स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिधिमा रही आफ्नो प्रशासनिक क्षमता सुदृढ गर्दै आएको छ। पहिलो आवधिक योजनाले कार्यालय पूर्वाधार र आधारभूत कानुनी संयन्त्र निर्माणमा केन्द्रित रहे तापनि अबको दोस्रो योजनाले सेवा प्रवाहलाई 'प्रविधिमैत्री, जनउत्तरदायी र भ्रष्टाचारमुक्त' बनाउने लक्ष्य लिएको छ। नागरिकले घरदैलोमा सरकारको उपस्थिति महसुस गर्ने गरी संस्थागत सुदृढीकरण गर्नु यस परिच्छेदको मुख्य ध्येय हो।

८.१.२ समस्या तथा चुनौती

- **दक्ष जनशक्तिको अभाव र सरुवा:** स्थायी कर्मचारीको दरबन्दी रिक्त हुनु र भएका कर्मचारीहरूको छिटो-छिटो सरुवा हुँदा कार्यसम्पादनमा निरन्तरता नहुनु।
- **डिजिटल खाडल (Digital Divide):** पूर्ण रूपमा ई-गभर्नेन्स लागू गर्न कर्मचारीको प्राविधिक सीपमा कमी र सेवाग्राहीमा प्रविधिप्रतिको अनभिज्ञता।
- **पारदर्शिता र जवाफदेहिता:** सार्वजनिक सुनुवाइ र सामाजिक परीक्षणहरू औपचारिकतामा मात्र सीमित हुनु र वास्तविक गुनासो सम्बोधनमा ढिलाइ।
- **आन्तरिक राजस्वको न्यूनता:** राजस्वका क्षेत्रहरूको पहिचान भए तापनि संकलन प्रणाली अझै वैज्ञानिक र प्रभावकारी हुन नसक्नु।
- **बेरुजू व्यवस्थापन:** वित्तीय अनुशासनको कमी र समयमै लेखापरीक्षणका कैफियतहरू सम्बोधन नगर्दा बेरुजूको दर बढ्दै जानु।

८.१.३ सम्भावना तथा अवसर

- **संविधान प्रदत्त अधिकार:** स्थानीय तहलाई प्राप्त स्वशासन र नीति निर्माणको पूर्ण अधिकार।
- **प्रविधिमा पहुँच:** गाउँपालिकामा विस्तार हुँदै गरेको फाइबर इन्टरनेट र डिजिटल प्रणालीलाई एकीकृत गर्ने सम्भावना।
- **नागरिक निगरानी:** स्थानीय टोल विकास संस्थाहरू र युवा क्लबहरूको सक्रियताले सुशासनमा दबाब र सहयोग पुग्ने।
- **ई-गभर्नेन्सको आधार:** अनलाइन व्यक्तिगत घटना दर्ता र राजस्व सफ्टवेयर सुरु भइसकेकाले यसलाई विस्तार गर्न सहज हुनु।

८.१.४ नीतिगत मार्गचित्र

नारा: "सुशासनयुक्त ओमसतिया: भ्रष्टाचारमुक्त र प्रविधिमैत्री सेवा"

सोच (Vision): एक उत्तरदायी, सक्षम र प्रविधिमैत्री स्थानीय प्रशासनको माध्यमबाट नागरिकलाई गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने नमूना गाउँपालिका निर्माण गर्ने।

लक्ष्य (Goal): आगामी ५ वर्षभित्र गाउँपालिकाका शतप्रतिशत सेवाहरू अनलाइनमार्फत उपलब्ध गराउने र भ्रष्टाचारमा शून्य सहनशीलता कायम गर्ने।

उद्देश्यहरू (Objectives): १. कर्मचारीको व्यावसायिक दक्षता र कार्यसम्पादन क्षमता वृद्धि गर्ने।

२. सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरी 'पेपरलेस' प्रशासनतर्फ उन्मुख हुने।

३. आन्तरिक राजस्व संकलनलाई प्रभावकारी बनाई वित्तीय आत्मनिर्भरता बढाउने।

४. नागरिक बडापत्र र गुनासो व्यवस्थापन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने।

रणनीति (Strategies):

१. कार्यसम्पादनमा आधारित मूल्याङ्कन र प्रोत्साहन प्रणाली लागू गरिनेछ।

२. सार्वजनिक खरिद र टेण्डर प्रक्रियालाई पूर्ण रूपमा इ-बिडिङ (e-GP) मा लगिनेछ।

३. वडा स्तरमै 'डिजिटल सूचना केन्द्र' स्थापना गरी नागरिकको पहुँच बढाइनेछ।

कार्यनीति (Working Policies):

१. प्रत्येक वर्ष अनिवार्य रूपमा तेस्रो पक्षीय सामाजिक परीक्षण र सार्वजनिक सुनुवाइ गरिनेछ।

२. 'हेलो ओमसतिया' हेल्पलाइन र मोबाइल एपमार्फत गुनासो सुन्ने र २४ घण्टाभित्र सम्बोधन गर्ने संयन्त्र बनाइनेछ। ३. राजस्व संकलनका लागि 'एकीकृत कर प्रणाली' र अनलाइन भुक्तानी सेवालाई घरधुरी स्तरसम्म पुऱ्याइनेछ।

८.१.४ (ख) ५ वर्षे कार्यक्रम तथा अनुमानित लागत

कार्यक्रम/आयोजनाको नाम	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्षको अनुमानित लागत (रु. लाखमा)
डिजिटल ओमसतिया अभियान	एकीकृत मोबाइल एप, ई-आर्काइभ र सबै वडामा उच्च गतिको इन्टरनेट	१५०
कर्मचारी क्षमता विकास कार्यक्रम	कानून, प्रविधि र सेवा प्रवाह सम्बन्धी नियमित तालिम	७०
राजस्व सुदृढीकरण र दायरा विस्तार	घरधुरी सर्वेक्षण, व्यावसायिक दर्ता र डिजिटल कर संकलन	८०
सुशासन र पारदर्शिता सुदृढीकरण	सार्वजनिक सुनुवाइ, सूचनाको हक र नागरिक रिपोर्ट कार्ड	५०
संस्थागत पूर्वाधार मर्मत	कार्यालय कोठाहरूको आधुनिकीकरण र उपकरण खरिद	१००
गुनासो सम्बोधन तथा हेल्पलाइन	२४/७ कल सेन्टर र डिजिटल बडापत्र व्यवस्थापन	४०
कुल जम्मा		४९० लाख

८.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचक (Indicators)	वर्तमान अवस्था	५ वर्षपछिको लक्ष्य (२०८६/८७)
अनलाइन सिफारिस र सेवा प्राप्त गर्ने नागरिक %	१०%	९०%
बेरुजू फर्छ्यौट दर (वार्षिक)	४०%	८५%
आन्तरिक राजस्वमा वृद्धि	-	वार्षिक २५% ले वृद्धि
नागरिक सन्तुष्टि सूचकाङ्क (CSAT)	सामान्य	९०% भन्दा माथि
सूचनाको हक बमोजिम सूचना प्रवाह	आंशिक	शतप्रतिशत (नियमित)

८.१.६ अनुमान तथा जोखिम पक्ष

अनुमानहरू (Assumptions):

- जनप्रतिनिधि र कर्मचारीतन्त्रबीच उच्च स्तरको समन्वय रहनेछ।
- संघीय र प्रदेश सरकारबाट प्रशासनिक सुधारका लागि नीतिगत र वित्तीय सहयोग प्राप्त हुनेछ।
- स्थानीय नागरिकहरू प्रविधिमैत्री सेवा लिन उत्साहित हुनेछन्।

जोखिम पक्ष (Risks):

- **कर्मचारी अस्थिरता:** छिटो-छिटो कर्मचारी सरुवा हुँदा संस्थागत स्मृति (Institutional Memory) मा असर पर्ने।
- **साइबर सुरक्षा:** सरकारी डाटाबेस र तथ्याङ्कहरू सुरक्षित राख्न प्राविधिक चुनौती।
- **राजनीतिक हस्तक्षेप:** प्रशासनिक नियुक्ति र विकासका योजनाहरूमा राजनीतिक दबाब हुँदा सुशासनमा खलल पुग्ने।
- **स्रोतको अभाव:** आन्तरिक आय बढ्न नसकेमा प्रशासनिक सुधारका खर्चहरू धान्न कठिन हुने।

परिच्छेद ९: कार्यान्वयन व्यवस्था

९.१ पृष्ठभूमि

योजना बनाउनु मात्र पर्याप्त होइन, त्यसको सफल कार्यान्वयन नै विकासको वास्तविक कसी हो। ओमसतिया गाउँपालिकाको दोस्रो आवधिक विकास योजनाले लिएका लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यक्रमहरूलाई मूर्त रूप दिन एक बलियो कार्यान्वयन ढाँचा आवश्यक छ। यस परिच्छेदले योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना, वित्तीय स्रोतको जोहो, मानव संसाधनको परिचालन र योजनाको प्रगतिको मापन गर्ने विधिहरूलाई स्पष्ट पारेको छ।

९.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संसाधन योजना

योजना कार्यान्वयनको मुख्य जिम्मेवारी गाउँ कार्यपालिकाको हुनेछ। विषयगत शाखाहरू (शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, पूर्वाधार आदि) ले आ-आफ्नो क्षेत्रका कार्यक्रमहरूको नेतृत्व गर्नेछन्।

- **संस्थागत संरचना:** वडा समितिहरूले स्थानीय स्तरमा योजनाको कार्यान्वयन र जनसहभागिता सुनिश्चित गर्नेछन्।
- **मानव संसाधन:** रिक्त रहेका प्राविधिक र प्रशासनिक दरबन्दीहरू पूर्ति गरिनेछ। कर्मचारीहरूको कार्यक्षमता बढाउन नियमित तालिम र "नतिजामा आधारित कार्यसम्पादन" प्रणाली लागू गरिनेछ। आवश्यकता अनुसार बाह्य विशेषज्ञ र परामर्शदाताहरूको सेवा लिइनेछ।

९.३ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट (५ वर्षको संक्षिप्त सारांश)

विषयगत क्षेत्र	अनुमानित लागत (रु. लाखमा)	हिस्सा (%)
१. आर्थिक विकास क्षेत्र	१,७२०	२२%
२. सामाजिक विकास क्षेत्र	३,१४०	४०%
३. पूर्वाधार विकास क्षेत्र	२,१४०	२७%
४. वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	४१०	५%
५. संस्थागत विकास तथा सुशासन	४९०	६%
कुल जम्मा	७,९०० लाख	१००%

९.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

यो योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने ७ अर्ब ९० करोड रुपैयाँ (अनुमानित) निम्न स्रोतहरूबाट प्राप्त हुने प्रक्षेपण गरिएको छ:

१. **आन्तरिक स्रोत:** कर तथा गैर-कर राजस्व (वार्षिक १५-२०% वृद्धिको लक्ष्य)।
२. **संघीय अनुदान:** वित्तीय समानीकरण, सशर्त, विशेष र समपूरक अनुदान।
३. **प्रदेश अनुदान:** लुम्बिनी प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने विभिन्न अनुदानहरू।
४. **राजस्व बाँडफाँड:** मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्कबाट प्राप्त हुने हिस्सा।
५. **जनसहभागिता:** पूर्वाधार विकासमा स्थानीय समुदायको श्रम र नगद योगदान।

९.५ स्रोत परिचालन रणनीति

- **राजस्वको दायरा विस्तार:** नयाँ व्यवसाय दर्ता र कर संकलन प्रणालीलाई डिजिटल बनाई आन्तरिक आय बढाउने।

- **सार्वजनिक-निजी साझेदारी (PPP):** ठूला पूर्वाधार र उद्योगमा निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षित गर्ने।
- **अन्तर-निकाय समन्वय:** संघीय र प्रदेश सरकारका गौरवका आयोजनाहरूलाई ओमसतियामा भित्र्याउन पहल गर्ने।
- **दातृ निकायसँग सहकार्य:** वातावरण र सामाजिक विकासका क्षेत्रमा गैरसरकारी संस्था र दातृ निकायसँग साझेदारी गर्ने।

९.६ आवधिक योजना कार्यान्वयन

यो आवधिक योजनालाई वार्षिक बजेट र कार्यक्रमसँग आबद्ध गरिनेछ।

- **मध्यकालीन खर्च संरचना (MTEF):** आवधिक योजनाका कार्यक्रमहरूलाई तीन वर्षे खर्च संरचनामा ढाली वार्षिक बजेटको आधार बनाइनेछ।
- **क्षेत्रगत प्राथमिकता:** हरेक वर्षको बजेट विनियोजन गर्दा आवधिक योजनाले तोकेका प्राथमिकताका क्षेत्रलाई आधार मानिनेछ।

९.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

९.७.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता

योजना सही दिशामा अघि बढेको छ कि छैन भनी जाँचन र स्रोतको सही सदुपयोग सुनिश्चित गर्न अनुगमन अनिवार्य छ। यसले कार्यान्वयनमा देखिएका अवरोधहरूलाई समयमै पहिचान गरी सुधार गर्न मद्दत गर्दछ।

९.७.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी

- **गाउँपालिका स्तरीय अनुगमन समिति:** उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा रहेको समितिले समग्र योजनाको प्रगति अनुगमन गर्नेछ।
- **विषयगत शाखा:** सम्बन्धित शाखा प्रमुखहरूले आफ्ना कार्यक्रमहरूको मासिक र त्रैमासिक प्रतिवेदन तयार गर्नेछन्।
- **प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत:** प्रशासनिक र प्राविधिक पक्षको नियमित सुपरिवेक्षण गर्ने जिम्मेवारी CAO को हुनेछ।

९.७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

१. नियमित प्रतिवेदन: वडा र शाखाबाट प्राप्त हुने मासिक र त्रैमासिक प्रगति प्रतिवेदन।
२. स्थलगत निरीक्षण: निर्माणाधीन आयोजनाहरूको प्रत्यक्ष अवलोकन र गुणस्तर परीक्षण।
३. सार्वजनिक सुनुवाइ र सामाजिक परीक्षण: जनताको पृष्ठपोषण लिन वर्षमा दुई पटक सार्वजनिक सुनुवाइ गर्ने।
४. मध्यावधि र अन्तिम मूल्याङ्कन: योजनाको तेस्रो वर्षमा मध्यावधि समीक्षा र पाँचौं वर्षमा अन्तिम मूल्याङ्कन गरी उपलब्धिहरूको प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिनेछ।